

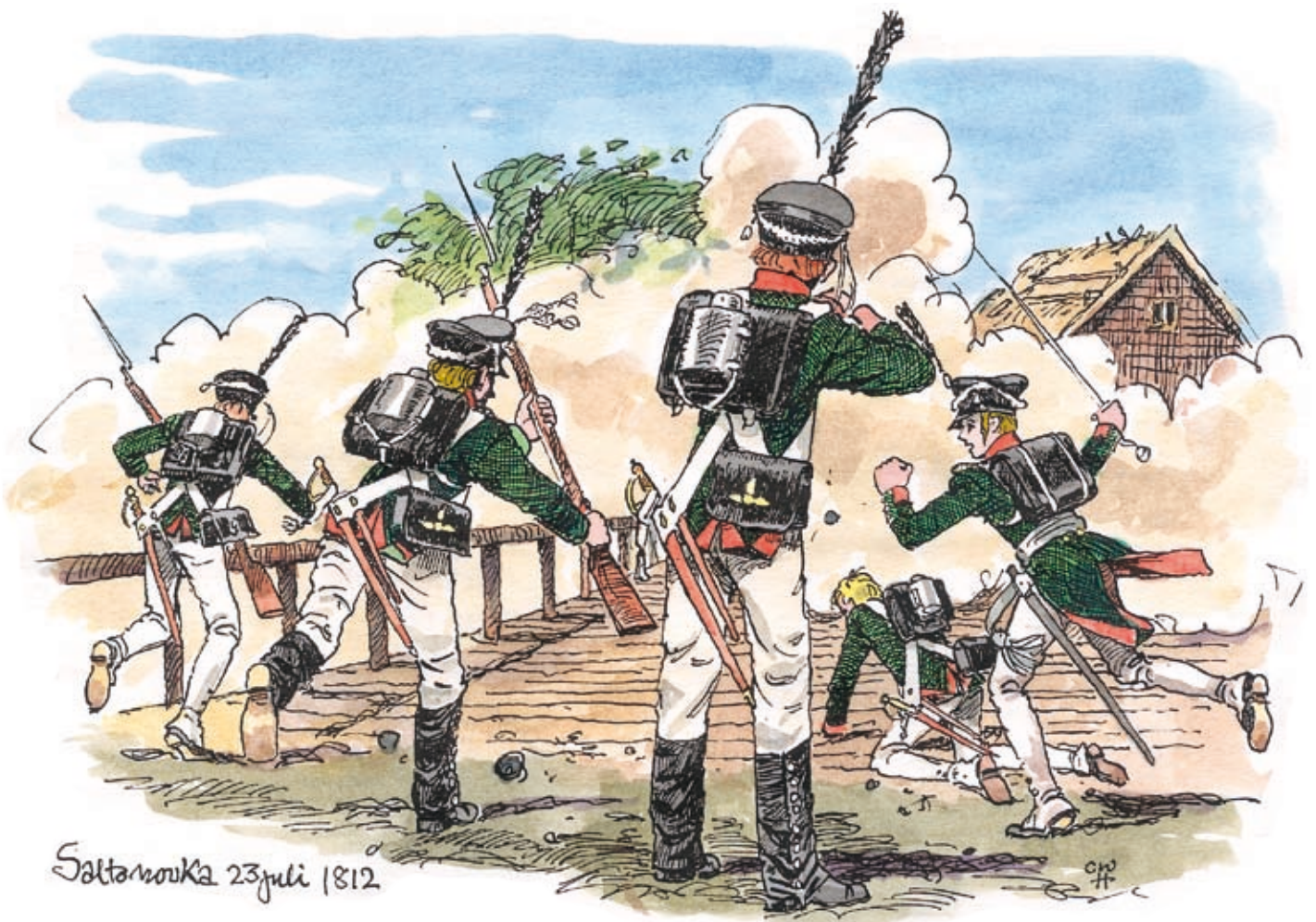
Chakoten

Dansk Militærhistorisk Selskab

INDHOLD

Redaktøren orienterer	side 3
Siden sidst	side 4
Svenskekrigene og krigsspil 1657-60 af Martin Davidsen	side 6
Slaget ved Saltanovka 23. juli 1812 af C. Würgler Hansen	side 8
The Battle at Shiloh 6. og 7. april 1862 af Leif Christensen	side 10
Costumes militaires Francais (1439-1814) af Ivan M.C.S. Elsmark	side 14
De engelske langbueskytter ved Agincourt af Simon K. B. Papousek	side 16
Uniformer og udrustning i den danske hær 1774-1803, kavaleriet af K. Skjold Petersen	side 27
Afrensning af uønsket maling på figurer af Claus Mogensen	side 47
Slaget ved Monongahela af Jens Kristian Boll	side 49
Chakotens mødeliste for 2008	side 57
Boganmeldelse af Årbok 2007 – Norsk Våbenhistorisk Selskab	side 58
Oversigt over farvebilleder	side 59

Chakoten

Udkommer 4 gange årligt og udgives af Dansk Militærhistorisk Selskab
Udgives med støtte fra Prins Joachims og Prinsesse Alexandras Fond

Abonnement tegnes ved indmeldelse i Selskabet.

Bank reg. nr. 1551 konto 655-4873
IBAN: DK37 3000 0006 5548 73
SWIFT: DABADKKK

Kontingent for 2008 kr. 300,-
Fra udlandet kr. 350,-

Selskabets Protektor

Hans Kongelige Højhed Prins Joachim

Selskabets Præsident

Hans Chr. Wolter
Violvej 36, 3500 Værløse
Tlf. 44 48 43 42
E-mail: wol@newmail.dk

Redaktør og indmeldelse

Claus Mogensen
Kaktusvej 49, 2300 Kbh. S
Tlf. 48 17 26 81
E-mail: editor@hobby.dk

Kasserer

Henning Bjerg Karstensen
Nymøllevej 121, 2800 Lyngby
Tlf. 45 87 81 80
E-mail: lihenkar@post1.dknet.dk

Adresser og -ændringer

Jørgen Koefoed Larsen
Maagevej 34, Masnedø,
4760 Vordingborg, Tlf. 55 34 62 89
E-mail: masnedbo@mail.tele.dk

Anvisningssalg: Aksel Willumsen

Kongedybet 18. 2.th, 2300 Kbh. S
Tlf. 32 54 01 77
E-mail: aksel@corfitz.com

Udveksling af blade: Ole Thureholm

Hjorteledet 7, 3660 Stenløse.
Tlf. 41 26 57 81
E-mail: thurholm@post5.tele.dk

Selskabets hjemmeside

www.chakoten.dk

Grafisk design: Birgit Due

CHAKOTEN 2008: ISSN 0901-4799
CVR-nr. 31148448

Tryk: PE Offset & Reklame
Tømrervej 9, 6800 Varde

Redaktøren orienterer

Ekskursioner og udstillinger

1) Er du opmærksom på Chakotens sommereksursion for hele familien til Lejre Forsøgscenter søndag den 3. august? Som en appetitvækker bringes et billede fra slaget mellem Nord- og Sydstaterne sidste år. Læs mere om deltagelse i mødeprogrammet bag i tidsskriftet.

2) I anledning af 200-året for ankomsten til Danmark i marts 2008 af det franske spanske hjælpekorps på 26.924 mand, hvoraf ca. 15.000 var spaniere, er der taget initiativ til en vandrestilling på 4 museer med bl.a. originale genstande efterladt af spanske soldater. Vandrestillingen har følgende 2 museer tilbage i 2008:

13. juni til 17. august på
Langelands Museum
29. august til 2. november på
Roskilde Museum

Chakoten deltager i vandrestillingen med figurer fremstillet og bemalet af John Sjøberg, Christian Raun og John Winther Hansen

Husk mødet herom onsdag 3. september. Spanierne i Danmark, 200 år. Se mødeprogrammet bag i tidsskriftet eller på hjemmesiden.

Koncerter og særlige arrangementer i Kastellet år 2008

Ud over at reklamere for ovennævnte arrangementer, der annonceres i en lille folder, man bl.a. kan få på Garnisonsbiblioteket, kan det oplyses, at på dagen for vort hyggemøde onsdag, den 13. august vil der

fra kl. 19.00 – 20.00 være kastelskoncert på kirkepladsen i den gamle fæstning ved Den Kongelige Livgardes Musikkorps. Bestyrelsen har besluttet at overværelsen af koncerten vil være en passende start for vort første møde efter sommerferien.

Konkurrencen om hvem der først skaffer 2 medlemmer yderligere fortsætter.

I marts nummeret annoncerede vi en konkurrence om hvem der først kunne skaffe 1 nyt medlem. Da ingen har skaffet et nyt medlem fortsætter konkurrencen.

Regelen er, at de 2 første, der anmelder et nyt kontingentbetalende medlem til redaktøren efter at tidsskriftet for juni er udkommet, vinder et eksemplar af Museumsinspektør Karsten Skjold Petersens berømte klassiker "Den Danske Hærs Uniformer i 1700-tallet".

Errata

I Chakoten nr. 1, 2008 har der i artiklen "Laurbærkronede Ørne" indsnegnet sig nogle meningsforstyrrende fejl. Det drejer sig om side 8, paragraf 2 hvor den franske betegnelse for krans er "couronnes" (ikke cherryens); side 9 under billedet fig. 2 skal datoen naturligvis være 13. december 1805; og side 10 under billedet skal der naturligvis stå Gardejægerne til hest og i fodnote 37 i henvisningen til Chakoten, skulle der henvises til nr. 3, 2004, side 48.

Det tilføjes, at ovenstående rettelser ikke er resultatet af en telefonstorm fra meningsforstyrrede medlemmer, men forfatteren har ved nærlæsning af sin artikel selv fundet fejlene.

Nordstatshæren angriber med infanteri, kavaleri og artilleri i Lejre Forsøgscenter.

ONSDAG DEN 6. FEBRUAR Lars Cramer-Petersen tog os tilbage til svenskekrigene 1657-60.

Den overmodige Kong Frederik den III og hans rådgivere troede de havde en god sag og hjalp i stedet svenskekongen og hans krigsvante svenske landsknægte ud af det polske morads med en kærdkommen krigserklæring den 1. juni 1657.

Det danske hof forventede, at de svenske styrker ville sejle hjem til Sverige, og at krigen ville blive udkæmpet i Sydsverige. Det blev Danmarks skæbnetime, da svenskerne uventet hurtigt marcherede fra Polen gennem Mechlenburg og angreb op gennem Jylland. Den 24. oktober stormede og erobrede svenskerne den ikke helt færdige fæstning Frederiksoede og besatte efterfølgende Jylland.

Med den såkaldte lille istid som forbundsfælle kunne Carl X Gustav efterfølgende foretage de berømte, risikable marcher over de tilfrosne bæltter og marchere mod København i starten af det nye år. Derved tvang han danskerne til forhandlingsbordet og den ydmygende Roskildefred den 26. februar 1658 for netop 350 år siden.

Lars havde krydret sit indlæg ved at medbringe en del figurer af den type han har brugt til sine dioramaer på Brønshøj museum til sin skildring af netop svenskekrigene.

Det var også muligt at købe hans fortræffelige og gennemillustrerede bog "Danmarks Skæbnetime" om samme emne. Bogen blev anmeldt i Chakotens decembernummer 2007. *CM*

ONSDAG DEN 5. MARTS Figurmaling

Jens Barfod og Brian Petersen lærte os, hvordan vi skal male vore figurer, hvis vi ønsker, at de skal blive lige så flotte som deres. Jens benyttede en 54 mm Pegaso-model nr. 54-234 af en ADC for marskal Berthier.

De fremmødte kunne følge en flot elektronisk gennemgang, hvor kursuslederne demonstrerede processen trin for trin. Bl.a. havde Jens konstrueret en smart tørrekasse af krydsfiner, hvori varmen fra en elektrisk pære reducerede tørretiden.

Selv om bemalingsprocessen af figurer kan tilrettelægges forskelligt, foretrak begge kursuslederne efter grundbemalningen at starte på figurens ansigt for dermed at få et tættere forhold til figuren. Man fornemmede også, at man ikke rigtigt kom videre, før man var helt tilfreds med ansigtet. Så kom kjole og bukser, før man star-

Marskal Berthiers ADC på forskellige stadier af maleprocessen

tede på opslag, kantninger, krave, broderier og forgyldte metaldele. En særdeles lærerig aften. *CM*

LØRDAG DEN 5. APRIL. Generalforsamling

Der var godt fremmøde til den årlige børs, generalforsamlingen og anvisningssalget, og eftermiddagen udfoldede sig da også til et rigtig hyggeligt samvær om den fælles hobby og Selskabet. Som vanligt var vi blevet begunstiget af rigtig pænt forårsvejr, og det tilfører altid lidt feststemning til generalforsamlingsdagen.

I år var der medbragt rigtig meget til børsen – faktisk væsentlig mere, end der kunne afsættes. Så konsekvensen blev, at det meste måtte pakkes ned og tages med hjem, selvom præcis det modsatte havde været formålet. Måske kunne det løses ved, at flere nye og yngre medlemmer greb chancen og deltog på dagen også for at erhverve noget af det gods, som ældre medlemmer typisk har i overskud.

Generalforsamlingen valgte Ole Thureholm som dirigent, der kunne konstatere, at forsamlingen var lovligt indkaldt og beslutningsdygtig.

Præsidenten valgte at aflægge en kort

mundtlig beretning, da den skriftlige allerede var bragt i tidsskriftet, som det sig hør og bør. Der blev anledning til at takke Kastelet for det gode værtsskab og for adgangen til at anvende lokaler, uden hvilket Selskabet ville være ringe stillet. Forsvarets MedieCenter har været af uvurderlig betydning for os i forbindelse med 1807-udstillingen på Frederiksberg Slot og under Miniaturemilitær ved Kastelets åbent hus i oktober, så vi skylder de gode folk dér megen tak. Der var mange medlemmer at takke for den løbende indsats og for de særlige udfordringer, som 1807-udstillingen i Danske Banks hovedsæde og Miniaturemilitær stillede.

Det hører med i billedet, at vi nok må tilskrive det relativt høje medlemstal et tidsskrift, der under redaktør Claus Mogensens ledelse og takket være kompetent bistand fra layouter Birgit Due har nået et meget højt og meget indbydende niveau. Men kvaliteten af tidsskriftet skyldes også de mange gode artikler, som medlemmerne skriver. Uden artikler intet tidsskrift.

Hjemmesiden har i 2007 fulgt den hidtidige solide linie, alt imens debatforummet er blevet endnu mere aktivt – blandt andet om 1864-temaet. Af hensyn til dynamikken i Selskabets fortsatte hverdag sluttede præsidenten af med at opfordre til mest mulig aktivitet, praktisk medhjælp og idérigdom.

Den konstituerede kasserer, Henning Bjerg Karstensen, aflagde det reviderede regnskab, som ikke gav anledning til spørgsmål, og som derfor blev godkendt af forsamlingen.

Generalforsamlingen besluttede at fastlægge kontingentet uændret.

I forbindelse med valg til bestyrelsen takkede præsidenten for den værdifulde indsats, der er ydet af de afgående: Lasse Arnold og Claus Andersson.

Generalforsamlingen valgte som præsident Hans Chr. Wolter, til bestyrelsen Aksel Willumsen, Christian Raun, Claus Mogensen, Henning Bjerg Karstensen og Leif Christensen, til suppleanter Henrik Denman og Jørgen Kofoed Larsen og som revisor Christian Hesselberg og som revisorsuppleant Ole Thureholm.

Efter generalforsamlingen stillede Ole Thureholm sig i spidsen for afviklingen af et rigtig godt anvisningssalg, hvor der blev rift om de gode bøger. Det er dejligt at se, at solide værker, som har gjort fyldest hos ældre eller afdøde medlemmer, får nye hjem og dermed kan fortsætte med at gøre god gavn for den aktive militærhistorie. *HCW*

**BRITAIN FIGURER I MANGFOLDIGE UDGAVER OG SERIER -
VIGNETTER - SAMLER - CLASSIC - TOYSOLDIERS - CEREMONIAL M.V.
METAL - PLAST - NU OGSÅ UMALEDE . . . .
KOM OG SE!**

**DET FANTASTISKE MODELLÉR-MIDDEL MILLIPUT, SOM ANVENDES
TIL NÆSTEN ALT MELLEM HIMMEL OG JORD FOR KREATIVE SJÆLE,
DER SELV FREMSTILLER ELLER KONVERTERER FIGURER RESTAURERER
ETC. ETC. - FÅS NU I 5 FORSKELLIGE TYPER, FINHEDER, FARVER M.V.
NU OGSÅ I SORT.-**

**NYE FORME FRA PRINCE AUGUST: 54 MM. MIDDELALDER - RIDDERE
- LANDSKNÆGTE - ENGELSK - FRANSK**

PRINCE AUGUST

**HUSK AT SE VOR LILLE UDSILLING - Hep's galleri - MED FIGURER,
DIORAMAER, MODELLER OG GENSTANDE FRA FØR OG NU - NÅR I
BESØGER BUTIKKEN.**

**PÅ GENSYN
SUSSIE, INGER OG LEIF**

- siden 1948

WWW.MODEL-HOBBY.DK

**FREDERIKSBORGGADE 23
1360 KØBENHAVN K
NÆR VED NØRREPORT METROSTATION
OG ISRAELS PLADS**

**åbent: man-tir-tor 11-17
fre til 17.30 - lør. 10-13
ONSDAG LUKKET
tlf./fax (+45) 33 14 30 10**

Bastionen med de danske forsvarere

Svenskekrigene og krigsspil 1657-60

Af Martin Davidsen

Svenskekrigene

Jeg har altid haft lyst til at spille krigsspil, som tog udgangspunkt i vores kampe mod svenskerne i årene 1657-60. Perioden er meget farverig og spændende, fyldt med intriger i hoffet, og masser af muligheder for at simulere både slag og belejringer.

I de to Carl Gustav krige var Danmark meget tæt på at forsvinde i den svenske konges ambitioner om at skabe et fælles stort nordisk rige med Malmø som hovedstad. Kort fortalt ønskede han at udslutte Danmark og skabe et stort fælles nordisk rige kaldet Sverige og gøre Danmark og Norge til svenske provinser styret af en indsat guvernør. København skulle rives ned og bygges om til en fæstning ligesom Kronborg og universitetet flyttes til Stockholm. Den danske adel skulle tvinges ud af landet eller undertrykkes, så de var uden indflydelse i den danske provins. Det samlede nordiske rige skulle på den måde levere soldater, penge og forsyninger til Carl Gustavs øvrige krige i Polen og andre steder, hvor han ønskede at slås.

Carl Gustav var meget tæt på at få sin

vilje. I de to krige mistede vi Skåne, Halland og Blekinge og andre områder, men landet overlevede, og nu i dag kan vi genoplive de spændende slag, vi udkæmpede for at beholde vores frihed.

Krigsspillet

Viden og informationer om de slag og kampe, der foregik i de to krige, svinger fra mindre beretninger til mere uddybende fortællinger, der også indeholder styrkelister og navne på førerne for de involverede styrker, enhederne, kort osv.. Kampene var også meget forskelligartede, lige fra store slag mellem hære, som Slaget ved Nyborg, til belejringerne og stormene på Frederiksodde og Københavns fæstning. Også beretningerne om vores

brave gønger og danske snaphaner under hele besættelsen giver rig mulighed for at opbygge episoder og simulere kampe fra perioden.

Forarbejde

Inden jeg kunne begynde det spændende arbejde med at finde figurer til både den svenske og danske hær, var der er del forarbejde, da der ikke rigtigt findes nogen samlende beskrivelse af uniformer, faner eller deciderede styrkelister af den danske hær fra perioden. Dette arbejde viste sig at være lidt mere omfattende end først forudset.

På denne tid, hvor riget fattes penge, var hærforordningen, der var indført nogle år tidligere, endnu ikke slået igennem, og de forskellige danske enheder var ofte påklædt af deres regimentschef, dvs. personen som havde patent på at hverve regimentet mod betaling fra kongen.

Under begge krige kommer og forsvinder der hele tiden regimenter, og det er et stort arbejde at holde styr på dem og deres uniformering. I mine samlede styrkelister, har jeg derfor valgt at samle enheder fra starten af 1657 og resten fra Slaget ved Nyborg. Derudover vælger jeg at medtage flere gøngeenheder og borgerkompagnier fra Københavns belejring. Dette giver en større mangfoldighed på slagmarken og mulighed for større variationer af figurer.

Ansporet af perioden og mange af de spændende bøger, som er skrevet om denne tid, gik jeg i gang på Garnisonsbiblioteket i Kastellet og fandt mange gode bøger. De blev alle kopieret, læst og noteret, hvilket vil sige, at jeg i dag sidder med et regneark på ca. 800 linier, og et notat dokument på ca. 30 sider med information, jeg har brugt under tilblivelsen af hæren.

Her er et eksempel på en enkelt linie fra notatarket omhandlende 3. Nørrejske Rytterregiment under Mogens Kruse. Eksemplet er jo spændende, fordi vi i anden sammenhæng har en gruppe af re-enactere, som drager ud i landet og genopliver perioden fra svenskekrigene. Det er et fast programpunkt, at vi hvert år også kommer til Spøttrup, hvor Mogens Kruse drog ud fra og hvervede sit regiment. Mogens Kruse blev senere et redskab for Frederik III efter indførelsen af enevælden, idet han var med til at anholde Corfitz Ulfeldt og Leonora Kristine og føre dem til Hammershus på Bornholm.

3. Nørrejske Regiment	Lysegrå jakke	Ja, beskrivelse 30-årskrigen/Se det jyske kronede våben side 121 u, s og våben	Oberst Mogens Kruse, Spøttrup	side 153 Fyns generobring
-----------------------	---------------	--	-------------------------------	------------------------------

Frederik III & Sophie Amalie hilser på de danske styrker

Rytteriet angriber

Sjællandske livregiment, halvfærdigt bemalet

Figurer og modeller

Da forarbejdet så endelig var færdigt, begyndte jeg at indkøbe modeller fra alle mulige firmaer, som gennem mange år har lavet figurer fra perioden fra trediveårskrigen til omkring 1660. De fleste figurer koncentrerer sig omkring den engelske borgerkrig 1642-51 og skal til tider konverteres lidt, men med lidt fantasi virker flere af dem glimrende. Specielt Old Glory leverer glimrende og meget levende figurer til de københavnske borgerkompagnier.

En af de ting som lå mig meget på sinde, efter at have læst alle de spændende historier fra perioden, var at finde personligheder til både danske og svenske ledende officerer inklusive kongerne

Jeg gjorde simpelthen det, at jeg købte alle de officerer, der var produceret af seks forskellige firmaer, og satte mig med portrætterne foran mig. I en hel weekend brugte jeg stuen til et studie af personligheder, mens jeg udvalgte figurerne. Alle de gode og flotte modeller blev til den danske adel og ledende generaler, stolte og dygtige folk, mens de mindre brugelige og ikke særligt pæne blev til svenske officerer, fordrukne og uden moral. På denne måde blev der desuden også plads til både Svend Poulsen "Gønge", den gode præst i Vordingborg og flere kendte regimentschefer på dansk side.

Malearbejde

Efter at modellerne var organiseret, og jeg havde omkring 150 testfigurer, begyndte det langvarige arbejde med bemaling så. Og pludselig et ægteskab og 4 år senere, har jeg nu omkring 500 figurer til fods fordelt på 12 fodregimenter og 180 ryttere fordelt på 6 rytterregimenter og 3 dragonregimenter. Derudover har jeg også malet 18 kanoner, 2 morterer og en lang række modeller bare for stemningens skyld.

Hertil kommer 3 regimenter af Københavnske borgere, som jeg er specielt stolt af, de er bevæbnet med, musketter, høtyve, køller, pistoler og alverdens våben, som de har haft ved hånden og benyttet til forsvaret af volden.

Regler og Enhederne

Regelsættet vi bruger til at spille krigsspil fra svenskekrigene er "Ancient Battles – English civil war" og det er ganske enkelt et glimrende regelsæt til at simulere spil fra perioden. Som titlen antyder, er det fra den engelske borgerkrig og meget gennemtestet, idet det er en udstikker fra Warhammerreglerne. Normalt ville jeg være forsigtig med at blande et historisk regelsæt med regler fra fantasispil, men reglerne er en god og nem måde at simulere slag fra perioden på og lige til at gå til. Der er meget få diskussioner, når vi spiller, fordi det er så gennemtestet. Sammenligner vi vores fotografier og billeder, kobberstik eller tegninger fra de store slag, ligner de ofte til forveksling hinanden.

Funktion

Store slag som f.eks. slaget ved Nyborg kan tage mellem 4-6 timer, og så findes der en klar afgørelse med en vinder og en taber (Danskerne har endnu ikke tabt til Sverige i vores krigsspil, hvilket er både retfærdigt og nydeligt). Som tillæg til reglerne findes 1 side tabeller, som spillerne lærer at bruge i løbet af ganske få timer,

og inden første spil er færdigt. Alle enheder er repræsenteret med specielle regler afhængigt af deres bevæbning, træning og funktion.

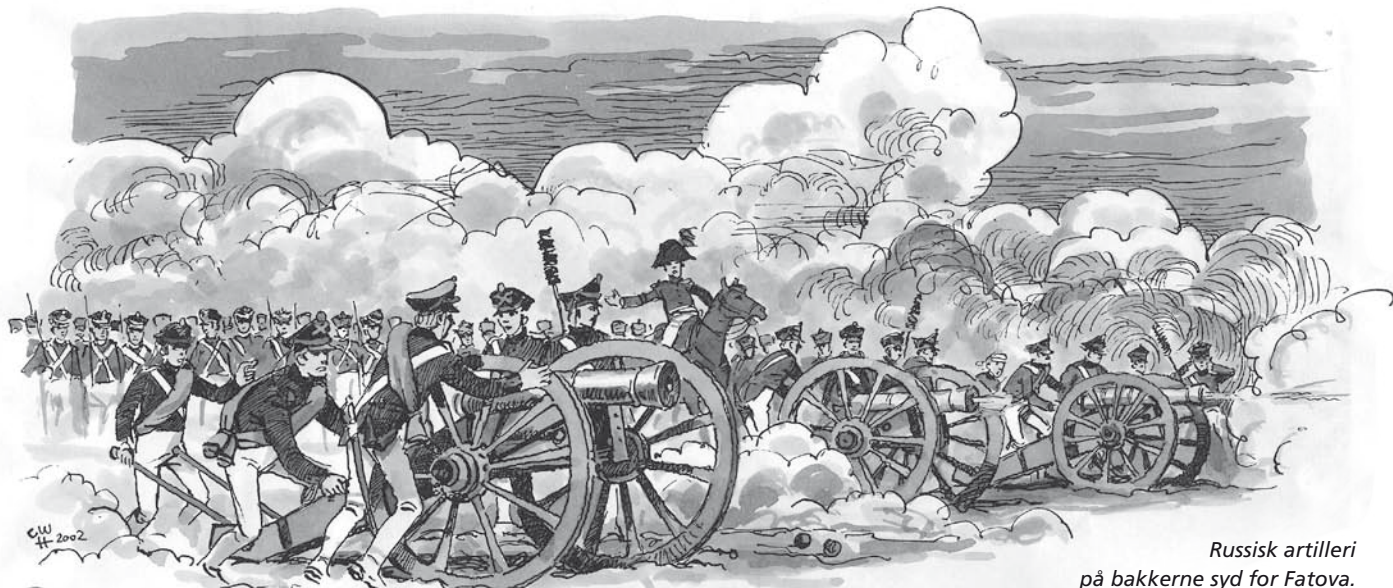
Eks: Rytterenheder kan vælge mellem at kæmpe a la francaise med karakolering eller a la Suedoise med et direkte angreb med henblik på at skræmme modstanderen så meget at de bryder formationen og løber. Der er så nogle simple regler for begge typer rytteri, og spilleren skal bare vælge inden spillet starter, hvilke typer ryttere han har i de forskellige enheder.

Alt i alt har det givet os mange gode timer på slagmarken, hvor vi flere gange har udkæmpet både slag og belejringer. De åbne slag er oftest de sjoveste og giver rig mulighed for at bruge de forskellige enheders specialregler med fordel.

Vi arbejder også med en slags større brætspil, hvor vi f.eks. kan stå på Tøjhusmuseet med et kæmpeterræn og spille, mens andre kan stå og kigge på. Her er det meningen, at vi vil spille et slags fortællende krigsspil, hvor alle kan stille spørgsmål, være general i et par træk osv. Vi har testet det et par gange med succes og vil måske prøve det på Spøttrup Borg i år.

Dansk fodfolk med piker og hagebøsser rykker frem

Russisk artilleri på bakkerne syd for Fatova.

Russisk artilleri ved Saltanovka 23.7.1812

Napoleons indtog i Rusland 1812, 3. del.

Slaget ved Saltanovka 23. juli 1812. 1. del blev bragt i decemberudgaven, 2007 og 2. del i martsudgaven, 2008.

Af Christian Würgler Hansen

Den 21. juli beordrer marskal Davout 3. ridende jægerregiment, fra Bordessoulles brigade, at rekognoscere mod Dachkovka, ca. 20 km syd for Mohilev. Da de kommer til nogle højdedrag ved Boutitniki, bliver obersten sammen med avantgarde-eskadronen omringet af 3000 kosakker, som straks tager dem tilfange. De resterende 3 eskadroner bliver slået tilbage og søger ly bag 85. Franske linieinfanteri regiment, som også er på rekognoscering under ledelse af Davout selv. Kosakkerne bliver hurtigt drevet tilbage med et par skud fra det medbragte artilleri.

De efterfølgende kampe finder sted ca. 12 km syd for Mohilev i et skovlandskab gennemskåret af en dal med et mindre vandløb. Davout venter at blive angrebet, fordi han her spærrer vejen til Mohilev for den russiske general Bagrations 2. vestarmé, så han bruger aftenen den 22. juli til at udbygge sin stilling. Broen over åen ved Saltanovka bliver barrikaderet, sappørerne gennembryder dæmningen, ved Fatovamøllen fjerner man broen, og der bliver lavet skydeskår i de nærliggende bygninger.

Ved Fatova står 5 bataljoner af 108. linie inf. rgt. sammen med en bataljon af det 85. linie inf. rgt. Nær Saltanovka placerer Davout 3 bataljoner af 85. linie inf. rgt.

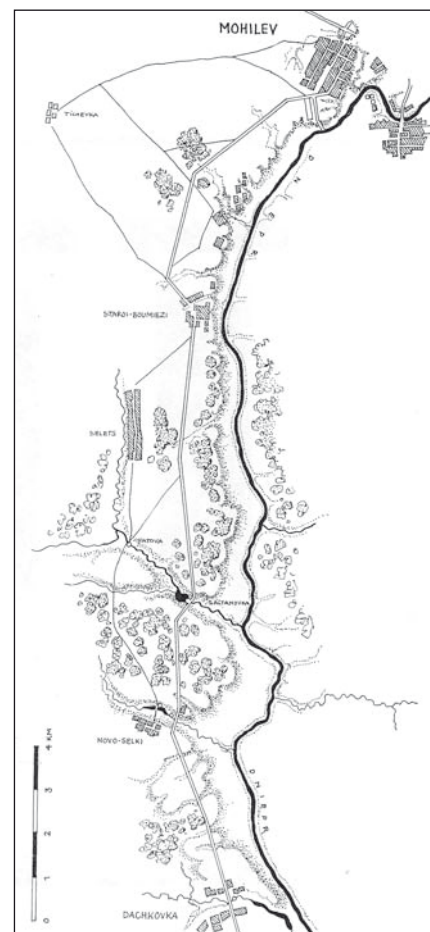
sammen med et uafhængigt voltigeurkompagni.

Bag højre fløj, mellem Fatova og Selets står 4 bataljoner af 61. linie inf. rgt. som reserve. En ekstra reserve bestående af 1 bataljon fra 61. og 1 fra 85. linie inf. rgt., Valances kyrasser div., Chastels 3. lette kavaleri div. og 3. ridende jæger rgt. står ved Selets – total 28.000 mand.

Kl. 7 om morgenen den 23. juli rykker den russiske general Rajevski nordpå mod Saltanovka med 6. og 42. Jæger rgt. i spidsen. General Bagration har givet ham 5 rgt. fra 12. div. under Kolubakin, 5 rgt. fra 26. div. kommanderet af Paskevitch, og dertil 20 eskadroner, 3 kosakrgt. og 72 kanoner – i alt ca. 16.000 mand.

General Rajevski skal angribe fransk-mændene frontalt ved Saltanovka med den 12. div., mens Paskevitch skal angribe Fatova med 26. div. – Kl. 7,30 trænger de fremrykkende russere de franske forposter tilbage. Den 26. div. rykker frem med 1 bat. af Orlovski og 1 bat. af Nijegorodski inf. rgt. i spidsen. Bag dem kommer 12 kanoner, så Poltavski inf. rgt., endnu 6 kanoner, Ladojski inf. rgt., 1 bat. af Nijegorodski inf. rgt., 2 kanoner og til sidst kavaleriet.

I skovbrynet støder 26. div. på 1 bat. af 85. linie, som de driver tilbage. Den russi-

Kort over området mellem Mohilev og Dachkova langs med Dniepr floden

ske skyttekæde består af blækere fra prins Karl af Mecklenburgs kombinerede grenader div. og Vorontzovs grenader div. fra 8. korps. Russerne placere straks et batteri på 12 kanoner på et højdedrag midt i ådalen, hvorfra de kan beskyde de franske stillinger i Fatova.

1 bataljon fra 108 linie kommer, med et

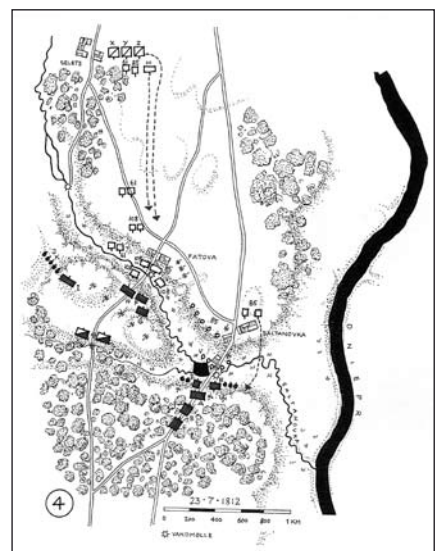
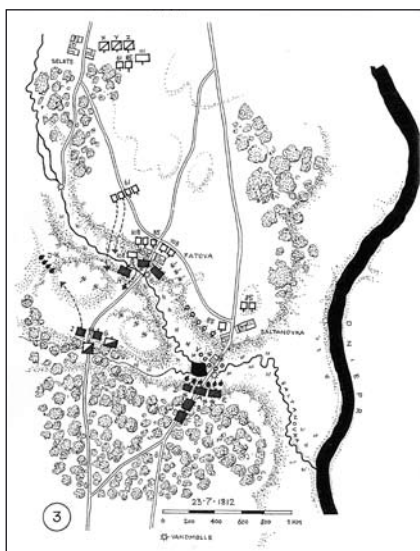
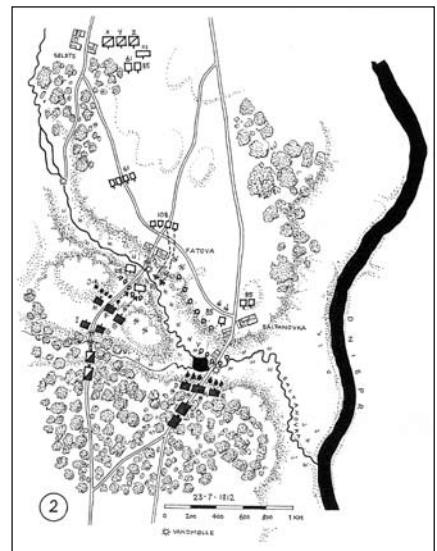
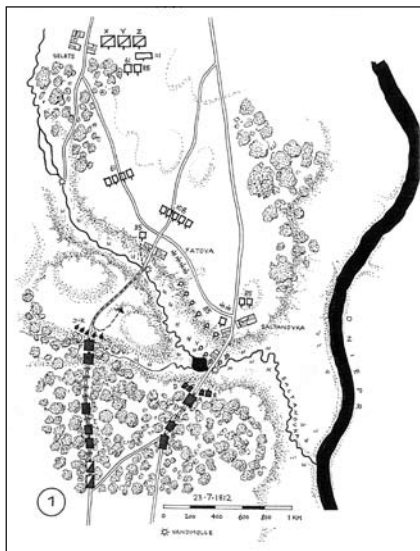

par kanoner, bataljonen fra 85. linie til hjælp og tager opstilling syd for Fatova, formeret i kolonner bag en tæt skyttekæde. Samtidig med at russerne begynder deployeringen af deres avantgarde til et kommende angreb, sender Davout 2 bataljoner til støtte for det 85. linie. Bat. Orlovski og Nijegorodski angriber og indtager landsbyen med støtte fra de 12 kanoner på højdedraget. Men bag landsbyen bliver de overrasket af 4 bataljon fra 108. linie, som har holdt sig skjult i en rugmark. På samme tid avancerer Poltavski inf. rgt., som hurtigt kaster den bataljon af 108. linie, der står vest for Fatova. 2 bataljoner af 61. Linie, ledet af general Guyardet, kommer nu deres landsmænd til undsætning og ikke bare standser russerne, men presser dem tilbage. Russerne etablerer hurtigt et halvbatteeri på 6 kanoner på deres side af åen, som beskyder de 2 bataljoner af det 61. Linie og dermed forhindrer dem i fortsat at forfølge det retirerende Poltavski rgt. (Den franske major le Roy ved 85. Linie inf. rgt. fortæller i sine erindringer, at russerne i dagens løb slog 3 broer over Saltanovka åen.)

Paskevitch opstiller Ladojski inf. rgt. vest for Fatova og vest for det igen en skyttekæde i skovbrynet. Selvom det afstiver russernes venstre fløj, bliver Orlovski og Nijegorodski inf. rgt. trængt tilbage over åen af 2 franske bataljoner. General Paskevitch fører nu Poltavski inf. rgt. frem, med 4 kanoner gemt bag geledderne, i et forsøg på at lette presset på den russiske højrefløj. De første geledder bliver slået tilbage af franske bataljoner fra 108 og 85. Linie, men så kommanderer Paskevitch geledderne ud til siderne, så de 4 kanoner kommer til syne, samtidig med de overdænger franskmændene med kardæsker. Den franske fremrykning bliver standset. Poltavski inf. rgt. angriber franskmændene med bajonetter og kaster dem tilbage over åen.

Efter det sætter oberst Achard sig i spidsen for en bataljon fra 108. og 85. Linie og angriber russerne med stor energi, indtager deres fremskudte stilling, bliver selv alvorligt såret, hvorpå et russisk modangreb kaster franskmændene tilbage igen.

Imens har Rajevski ved Saltanovka deployeret Smolenski rgt. i angrebsskolinne, så han, i samme øjeblik Paskevitch tager

4 oversigtskort (1,2,3,4) der beskriver slagets gang og troppernes placering under slaget ved Saltanovka den 23. juli 1812

offensiven, kan erobre dæmningen. 6. og 42. Jægerrgt. dækker fortroppen af Smolenski under fremrykningen. Rajevski står selv i spidsen sammen med sine to unge sønner. Han afventer signal fra Paskevitch, men i kamptumelen kan han ikke høre kanonskuddene, som er det aftalte signal, så stormløbet henover broen kommer for sent i gang. Smolenski rgt. løber ind i en voldsom artilleriild, som koster russerne store tab. (de franske kanoner bliver ledet af eskadronchef Polinier).

Rajevski ser en bataljon af 85. Linie, der allerede har passeret åen øst for broen og nu i færd med at angribe hans flanke. Han drejer sin kolonne til højre og fjenden bliver drevet på flugt. På det tidspunkt får Rajevski af nogle fanger at vide, hvor store styrker af Davouts korps, der er samlet i regionen. Det får ham til at trække sig tilbage.

Davout forventer, at russernes hovedangreb vil komme på hans højre fløj, men da der ved middagstid ikke er sket noget,

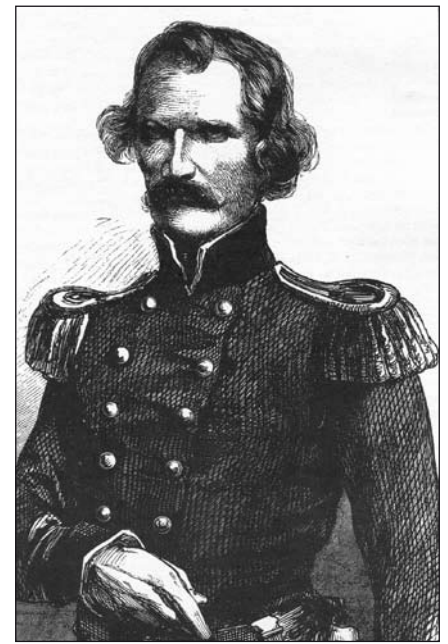
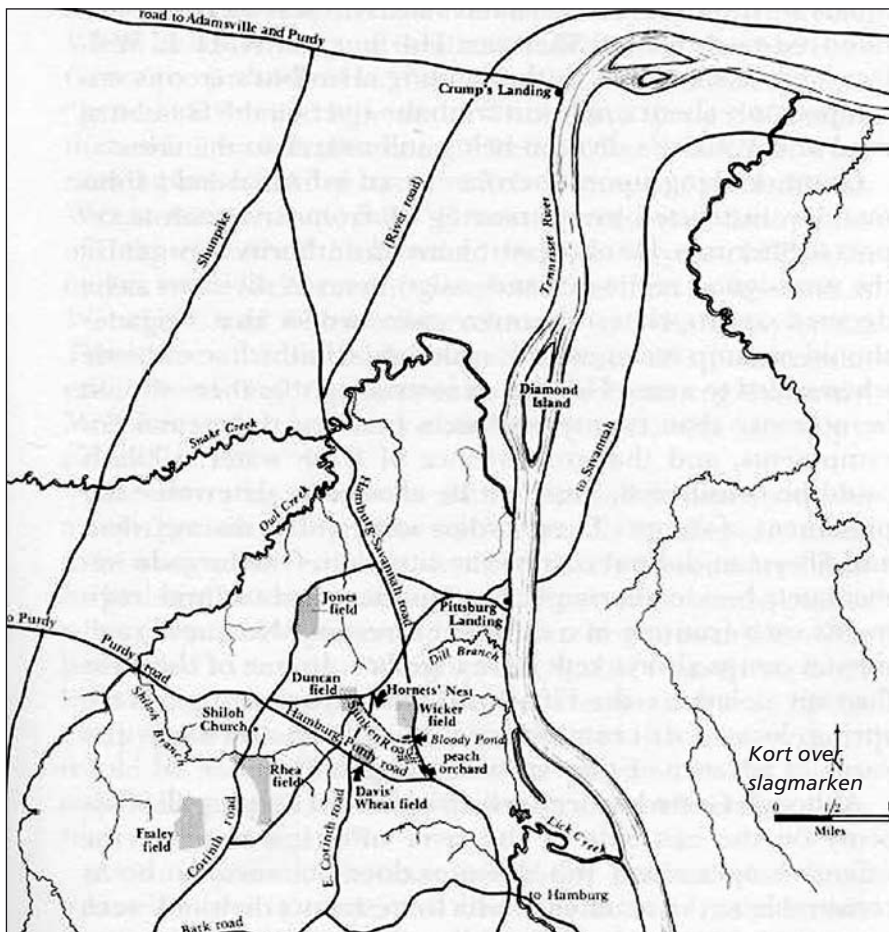
beordrer han 111. Linie rgt., Chastels lette kavaleri og Valances kyrasserer at rykke frem til støtte for div. general Dessaix (85. – 108. linie) i et fornyet angreb på det russiske centrum ved Saltanovka. De succesfulde bataljoner af det 61. og 85. linie går over åen og angriber russernes venstre fløj. Samtidig går Dessaix over åen mellem Fatova-møllen og Saltanovka broen, hvor han angriber det russiske centrum, som bliver revet op og drevet på flugt. General Compans i spidsen for 111. og 61. Linie forfølger russerne sydpå indtil mørkets frembrud.

Russernes tab er 2548 dræbte og sårede + 200 fanger. Franske tab er 4134 døde og sårede.

Det er således lykkedes at standse Bagrations forsøg på, ad den vej, at forene sin 2. vestarmé med Barclay de Tollys 1. vestarmé. Ad omveje samles de to hære dog til sidst ved Smolensk - i begyndelsen af august.

SLAGET VED SALTANOVKA 23-7-1812	
FRANSKE (ca. 30000 mand)	RUSSISKE (ca. 30000 mand)
85 DIV. / DIV. GEN. DESSAIX	A 12 DIV. / DIV. GEN. KOSLOVSKIJ
108 DIV. / DIV. GEN. RAJEVSKI	B 15 MILITÄRRE INF. BAT. / 2 BAT.
111 DIV. / DIV. GEN. CHASTEL	C 41. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
117 DIV. / DIV. GEN. COMPANS	D 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
121 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	E 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
122 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	F 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
123 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	G 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
124 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	H 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
125 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	I 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
126 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	J 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
127 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	K 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
128 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	L 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
129 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	M 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
130 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	N 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
131 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	O 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
132 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	P 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
133 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	Q 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
134 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	R 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
135 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	S 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
136 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	T 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
137 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	U 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
138 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	V 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
139 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	W 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
140 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	X 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
141 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	Y 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
142 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	Z 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
143 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AA 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
144 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AB 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
145 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AC 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
146 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AD 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
147 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AE 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
148 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AF 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
149 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AG 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
150 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AH 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
151 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AI 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
152 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AJ 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
153 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AK 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
154 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AL 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
155 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AM 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
156 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AN 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
157 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AO 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
158 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AP 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
159 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AQ 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
160 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AR 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
161 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AS 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
162 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AT 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
163 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AU 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
164 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AV 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
165 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AW 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
166 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AX 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
167 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AY 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
168 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	AZ 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
169 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BA 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
170 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BB 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
171 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BC 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
172 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BD 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
173 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BE 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
174 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BF 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
175 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BG 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
176 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BH 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
177 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BI 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
178 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BJ 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
179 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BK 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
180 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BL 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
181 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BM 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
182 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BN 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
183 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BO 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
184 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BP 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
185 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BQ 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
186 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BR 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
187 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BS 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
188 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BT 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
189 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BU 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
190 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BV 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
191 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BW 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
192 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BX 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
193 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BY 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
194 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	BZ 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
195 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	CA 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
196 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	CB 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
197 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	CC 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
198 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	CD 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
199 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	CE 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.
200 DIV. / DIV. GEN. GUYARD	CF 42. SÅDER. RGT. / 2 BAT.

Oversigt over de deltagende franske og russiske styrker i slaget ved Saltanovka

Albert Sidney Johnston,
illustration fra Harpers magazine

og nogle endda med Pikes. De ankom til slaget med ringe kamperfaring. Braxton Bragg's mænd fra Pensacola og Mobile var de bedst træned.

I Grants hær var 32 ud af 62 infanteriregimenter veteraner fra Fort Donelson. Halvdelen af hans Artilleri og det meste af hans kavaleri var kampvante veteraner.

General Beauregard, der var næstkommanderende, tryglede general Johnston om ikke at angribe. Han var bekymret for, at larmen fra de marcherende sydstatstroppe og prøveaffyringer af musketter efter to dages regn ville ødelægge overraskelsesmomentet.

Johnston nægtede at acceptere og sagde "Angrib dem om så de var en million". På trods af Beauregards velbegrundede bekymring, hørte unions styrkerne ikke den marcherende hær og forblev lykkeligt uvidende om fjendens lejr blot 5 km fra deres.

Johnstons plan var at angribe Grant's venstre fløj og afskære unionshæren fra at få støtte fra sine kanonbåde. Planen var også at afskære flugtvejen ved Tennessee river og presse Grant ud i sumpene ved Snake og Owl Creek, hvor de kunne tilintetgøres.

Det var planlagt at starte den 4 april, men blev udsat 48 timer. Beauregard blev endnu mere nervøs for at det hele skulle afsløres og foreslog tilbagetrækning til Corinth. Men Johnston nægtede igen at følge rådet fra sin næstkommanderende.

"I kampen i morgen skal vi kæmpe mod mænd af vort eget blod, mænd fra vesten, som forstår at bruge våben. Det vil blive en desperat kamp". P.G.T. Beauregard.

General Sydney Johnston blev skudt og døde under slaget.

The Battle at Shiloh

6. og 7. april 1862 og genopførelsen 4. og 5. august 2007

Af Leif Christensen

Enactment

Slaget, der også er kendt som "The Battle of Pittsburgh Landing", er et af de store slag på den vestlige krigsskueplads under den amerikanske borgerkrig. Det blev udkæmpet ved bredden af Tennessee River i det sydvestlige Tennessee.

Konføderationens styrker under general Albert Sidney Johnston (1803-1862) og Pierre Gustave Toutant Beauregard (1819-1893) iværksatte et overraskelsesangreb mod Unionens "Army of the Tennessee" under Generalmajor Ulysses S. Grant (1822-1885) og var meget nær ved at slå dennes styrke.

Unionens styrker lå syd for Pittsburgh landing, et naturligt landingssted for hjuldamperne på Tennessee River.

Grant med sine godt 48.000 mand var kendt for at fokusere mere på egne planer, end hvad fjenden gjorde, og hans lejr var

spredt ud over området. Mange lå omkring den lille kirke kaldet "Shiloh" efter det hebraiske ord, der betyder "fredfyldt sted". Der var ikke bygget nogen form for forsvarsværker omkring lejren eller foretaget andre tiltag til forsvar.

Som senere svar på kritik siger Grant i sine memoirs; "Mine soldater; officerer som soldater, behøvede mere disciplin og eksercits end at lære at bruge hakke, skovl og økse. Under de foreliggende omstændigheder så jeg det mere værdifuldt at træne eksercits og disciplin end at lave forsvarsværker".

Endvidere ventede han på General Buell med sine 17.000 mand "The Army of the Ohio", der var på vej nordfra fra Nashville. Det skulle komme til at koste dyrt i blod.

Styrkerne, der skulle mødes i det senere så berømte slag, var næsten jævnbyrdige i antal, men sydstaterne var dårligt udrustede med antikke våben, deriblandt jagtgeværer, gamle glatløbede musketter

Re-enactment

Og her stod vi så 145 år efter; 50 nordstater og 50 sydstater, i Lejre Forsøgscenter 4. og 5. august 2007.

Jeg kan ikke lade være med at tænke på monologen med Jørgen Ryg, hvor sønnen har inviteret vennerne, og faderen skal lave flæskesteg med sovs, brunede kartofler og rødkål. Alt hvad han har, er et tinaskebæger og en kam.

Det var nogenlunde samme vilkår arrangørerne af slaget stod med, da valget faldt på at genopføre slaget ved Shiloh.

Jørgen Ryg havde vaskedag i monologen, men vi havde til gengæld fundet to udhulede træstammer, som vi kunne låne fra jernalderbyen. Bemandet med modige soldater kunne de illudere tropperne, der kom med hjuldamper.

De fleste af os var ankommet om fredagen, undertegnede havde målt Nordstatslejren op om torsdagen, så "gaderne" lå lige og efter en snor. Bålstederne lå i den rigtige afstand fra telte osv. Udover infanteriet består lejren af artilleri og kavaleri, som hver har sin gade med den øverstbefalende for enden i sit "Walltent med flyer". Det er et større telt end de meniges og med et åbent overdækket fortelt. Bagved commanders telte er The colorline. Det er der, hvor vi laver brigadedrill og fanedrill.

Udover de tre værn er der pioneers, der er tilknyttet artilleriet og signal corps, bugles and drums og sharpshooters.

I modsat ende af enhedernes commanders, ligger "Brigaden". Det er Oberstens walltent i midten med medical service og quartermasterens telte på hver sin side.

Lejren er afgrænset med nogle "chevaux de frise" mod de civiles lejr, som i re-enacter verdenen egentligt hedder civilian town. Nordstatslejren bliver kørt By the book. The rebels lejr, som ligger på den anden side af de civiles, er en anden historie. De er nok lidt anarkistiske, for at sige det mildt, men meget autentiske alligevel.

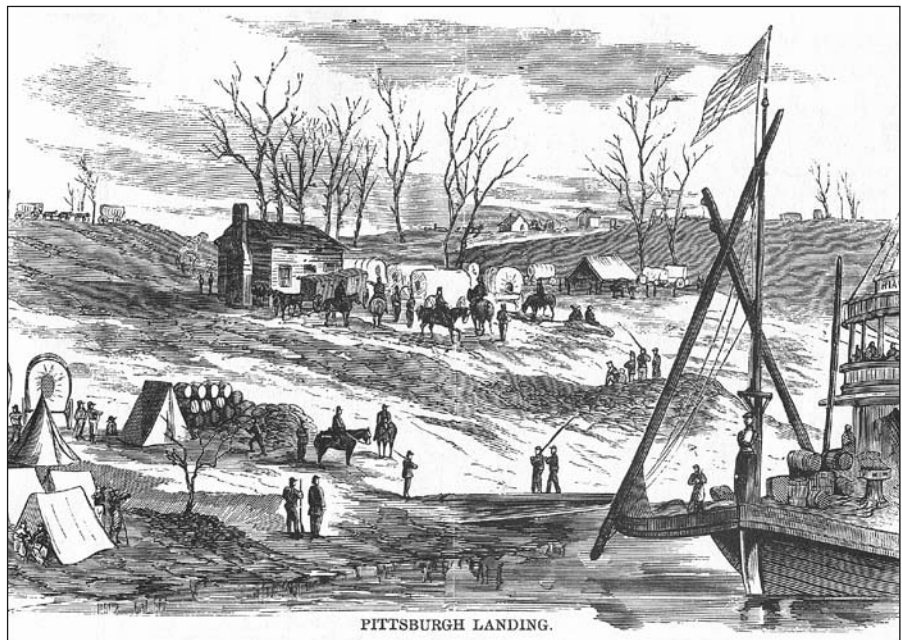
Trut-te-te-trut.

Klokken er seks og der bliver purret. Efter en nat indsvøbt i et uldtæppe liggende på halm man skulle dele med 14 millioner myrer, er det en hel befrielse at skulle op. Vagterne har sørget for, at bålene er holdt i gang, og snart summer det kogende vand i gryden. En kop kaffe gør godt. Morgendisken ligger stadig over det fantastisk smukke landskab, og det er et flot syn sådan en lejr der midt på toppen af bakken.

Lørdag morgen starter med, at enhederne laver role call, inspection of arms, drill og derefter er der brigadedrill. Der er hele styrken samlet, og fanerne bliver hentet af the Colorguards fra deres plads ved commanders telte i sammenrullet tilstand. De bliver eskorteret frem foran styrken, hvorefter der præsenteres gevær

Shiloh meeting house i 1862, illustration fra Harpers magazine

Pittsburgh Landing, illustration fra Harpers magazine

og sabler, og de rulles ud. Fanerne forbliver nu rullet ud under resten af eventet.

Stack arms! Vi stiller musketterne i pyramider, og så er der morgenmad. Æg, bacon og brød. Det er næsten li'som på Hilton – nå, men kun næsten.

Efter drill'en er der også sick call. Der skal dem, der føler sig syge henvende sig til deres befalingsmænd, som vil eskortere dem til The Medical unit. Der var et par enkelte simulanter, der prøvede at undslå sig for det kommende slag. En slem hoste blev straks kureret, da personen fik en kraftig mikstur af sygeplejersken.

En (artillerist) var gået så vidt, at han havde en stor kniv stikkende ud af brystet.

Det viste sig dog, at den sad løst i brystbenet (et stykke træ han havde under jakken). Efter en irttesættelse blev han anset for kampduelig.

Infanteristerne stiller op i kø ved quartermasterens telt for at få udleveret sine cartridges og caps, (papirhylstre med sortkrudt og fænghætter) Alt i korrekte pakker i brunt papir med de rigtige mærker på osv.

Efter mere drill og andre gøremål er det ved at være tid til slaget med publikum på.

Vi skulle egentligt have haft et morgenslag et såkaldt tactical, et slag hvor vi ikke ved andet, end at fjenden er derude et sted. Men, der var indkommet en klage fra en

Klar til kamp for unionen

Quartermaster Jimmy og private Kevin

The Battle at Shiloh 6. og 7. april 1862

nabo over den forventede larm fra våben, allerede inden der havde været affyret eet skud, så al skydning uden for åbningstiden var aflyst. ØV – det er ellers det, der kommer tættest på The real thing.

Ved middagstid kom publikum ind på området. Det var hyggeligt at vise folk rundt i lejren og få sig en snak.

Der blev truttet til samling, og alle gik til the battlefield.

Hele Nordstatsstyrken i en kolonne under sang. Nakkehårene rejser sig, eller som én udtrykker det; man får stå-pels af det.

Scenen var sat, publikum var på plads, og vi kunne begynde. Klokken var nu seks om morgenen d. 6. april 1862.

Lejren åndede ro, og ingen anede uråd. Alle fra nord var i lejren og så afslappede ud, vi lå eller stod og småsnakkede.

Flere havde taget udrustning af, og musketter stod i pyramider. Vi havde fabrikeret nogle "engangs" dog-tents til lejligheden for at markere lejren. Jeg havde en ide om at lave en lille præfabrikeret udgave af Shiloh Church, men der var ikke resurser til det. Det havde nu ellers set godt ud.

Pludselig var fjenden over os, og den ene salve lød efter den anden. Virvar afbrød roen, og folk tumlede omkring og forsøgte at finde deres udrustning. Sygeplejersker hankede op i kjoernerne og tog flugten. En kanon måtte efterlades, og een mistede sin musket. Nogle fik affyret skud, men de fleste flygtede over hals og hoved.

Vi havde aftalt, at nu skulle vi ikke løbe

for hurtigt og for langt væk. Området er jo ikke så stort, og vi skulle nødigt forsvinde helt ud af synsfeltet for publikum. Ja – der er mange ting, der skal passe sammen, når man fører krig "for åben skærm".

Form two ranks !

Commanderne fik efterhånden lidt styr på deres mænd, og de blev stillet op i skytte-linier.

Snart lå krudtrøgen tungt over kamppladsen. God damn ! Rebellerne plyndrede vores lejr ! Der blev råbt og hujet fra begge sider. Nogle fik sig en ny Greatcoat (frakke) eller indholdet af en haversack (taske til rationer og lign.)

Fra slaget fortælles det, at flere rebeller afbrød angrebet og forfølgelsen af fjenden for at spise den påbegyndte morgenmad, der stod klar eller for at plyndre lejren for værdier.

Nu begyndte artilleriet at blande sig i samtalen. Det ene skud efter det andet dundrede til publikums begejstring. Efter den første groundcharge (ladning krudt iblandet mel, der ligger i jorden og tændes elektrisk) steg bifaldet yderligere. Artilleriet havde fået en ny mand med, han fik sat tempoet i vejret. Det var lige før, at kanonen skød ligeså hurtigt som infanteriet. Damn de var gode !

Pioneers hjalp til ved artilleriet. Signal korpset gik i gang med at sende beskeder via deres signalfag til hinanden.

Kavaleriet fik arrangeret et modangreb på rebellerens kavaleri, der pressede både artilleri og infanteri.

Der blev udvekslet mange sabel hug, og artilleristerne brugte ladestokke og andet til at forsvare sig med.

Fire by file !

Skuddene gik som bølger hen ad geledet. De første sårede begyndte at indkomme til det fremskudte forbindingssted. Vores Surgeon major og vores nurse havde travlt med at tilse de sårede. De fleste kunne efter en kærlig hånd vende tilbage til fronten.

Slaget bølgede frem og tilbage. Nordstatsstyrken trak sig langsomt tilbage under heftige kampe.

Fire by company !

En bragende salve fra hele kompagniet.

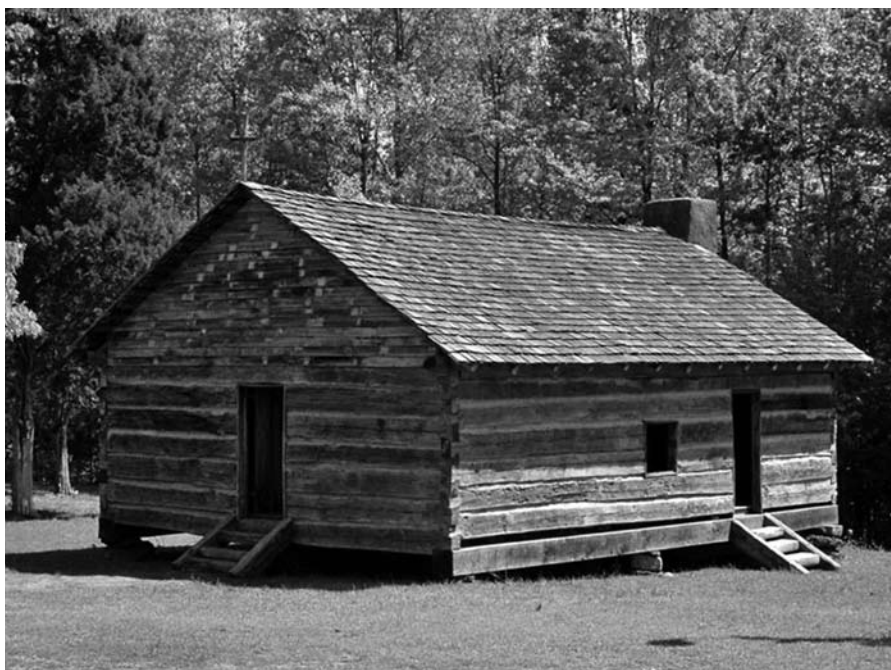
Puh - det var varmt nu ! Uldtøjet begyndte at gøre sin indvirkning. Man mærker det mest, når der er et lille ophold. En tår vand af feltflasken hjalp. På den igen! Fire !

Nordstaterne trak sig tilbage, til hvad der skulle illudere "The Hornets nest", og bed sig fast der, indtil de blev fordrevet efter hårde kampe.

(Historie: "Efter at have oprettet en forsvarsstilling i det, der skulle blive kendt som "the Hornets nest", blev unionens styrker udsat for massive angreb i seks timer og beskudt af ikke mindre end 62 kanoner. Til sidst måtte de også trække sig tilbage fra den stilling")

Charge Bajonet!

Nu sluttede dagens slag, og vi afsluttede med at lave fælles parade for publikum og modtage klapsalver, og derefter udførte vi et bajonetangreb op mod tilskuerne. Til fornøjelse for alle og ikke mindst de der sad i forreste række og fik en smagsprøve på, hvad det vil sige at blive angrebet af en vild horde.

Shiloh church i dag

Efter slaget var der almindelig hygge med venner og familie, hvor man også kunne få en snak med publikum. Svare på spørgsmål som: er det ikke varmt? – sveden drev af os, og tøjet kunne vrides!

Så var det tilbage til lejren for at rengøre musketterne til næste dag.

Der var en gruppe besøgende i anledning af Chakotens sommerekskursion, og vi fik et par gode timer sammen. Der var udveksling af gode historier, mens væskebalancen blev udbedret.

Dinner Call !

Lørdag aften er det sædvane at vi hygger os på tværs af enheder i lejren med fælles spisning og hvad dertil hører.

Der var blevet slagtet en gris som skulle grilles – Det viste sig at være en galt (en kastreret orne) som der var gået stress i ved aflivningen. Den var totalt uspiselig og stank langt væk.

Allerede tidligere på dagen havde flere af os lagt mærke til den sødlige odour der spredte sig i lejren. Min søn Mikkel udtalte om formiddagen: ”jeg skal i hvert fald ikke ha noget af det rådne kød!” Den blev hurtigt døbt ”Randi” selv om det jo faktisk var en han. Snakken gik – Randi ligger derovre med spredte ben og lugter!

Vi gik og gnaskede på vores hardtags (beskøjter) og hvad vi ellers havde.

Ved hjælp fra personalet i Lejre fik vi fremskaffet nogle kyllinger, pølser og andet fra en lejrskole i nærheden, som blev hastigt tilberedt af kokkene.

Klokken blev lidt mange men vi fik noget at spise og hvad med ornen? – ja, den blev begravet med honnør, mest på grund af lugten.

Et glimt fra sydstaternes lejr

Aftensmad omkring bålet i nordstatslejren

7. April 1862

(Historie: Dagen før havde General Grant ombord på USS Tigress hørt kanonerne torden fra sin position 9 miles nordpå ved Savannah og var straks sejlet af sted for at blive modtaget af flygtende tropper.

General Buell's styrker var begyndt at ankomme om aftenen til kamppladsen fra den anden side af Tennessee River, og nu den 7. april var unionens styrker i kraftig overtal. Modangreb blev iværksat fra klokken 5 om morgenen).

Fire !

Slaget var i fuld gang – publikum hvinede af fryd når kanonerne skød. Da et af telte i den tidligere nordstatslejr, nu i rebellerne hænder, eksploderede og fløj til vejrs i flammer, steg bifaldet.

Der blev signaleret heftigt tværs over den lille sø, og inden længe kom forstærkningerne over vandet. Det vakte stor jubel, da de to kanoer (som jo skulle illustrere hjuldampere) kom forsigtigt nærmere. Da sydstaternes artilleri næsten fik ram på

dem med en groundcharge (der lå i pakket ind i en ballon under vandet), var der ikke et øje tørt.

Charge !

Nu gik unionshæren til modangreb, og efter hårde kampe måtte rebellerne trække sig tilbage, ud af den erobrede lejr og videre. Længere og længere blev sydstatene presset tilbage, og efter et vildt angreb mødtes de to styrker i et virvar af ”døde” og ”sårede”.

Efter parade og hyggesnak med publikum var der afgang til lejren for at få ryddet op, og i løbet af aftenen fik vi pakket sammen. Da vi forlod pladsen ved 20 tiden, kunne man ikke se, at der havde været en lille krig på stedet, og alt lignede sig selv. Nu forestod et længere rengøringsarbejde, hvor hver især rensede sit udstyr, og alle ser frem til næste møde.

(Historie: Slaget endte som så mange andre under krigen, uden nogen egentlig vinder men med store menneskelige omkostninger).

Costumes militaires français (1439-1814)

af Alfred de Marbot og Joseph Dunoyer de Noirmont

af Ivan M.C.S. Elsmark

Interesserer man sig for franske uniformer fra det 15. århundrede op til revolutions- og napoleonstiden, vil henvisningen til et gammelt værk omtalt som "*Costumes militaires français*" af Dunoyer de Noirmont & Marbot ikke være ukendt; men få har nok en klar idé, om hvad der gemte sig under denne betegnelse. Enkelte har lejlighedsvis set reproduktioner af illustrationer derfra¹ og måske været så heldige selv at have kunnet erhverve enkelte plancher. Men værkets sjældenhed har gjort det utilgængeligt for de fleste, da der mig bekendt ikke findes noget eksemplar i et dansk bibliotek, og antikvarisk er prisen op mod 14.000.

Nu foreligger der så endelig et fotografiske genoptryk, som skyldes et velkomment initiativ fra det franske forlag Éditions Quatuor, der tidligere har udgivet en del uniformshistoriske bøger.

Nyudgivelsen består af to foliobind. Det første behandler perioden 1439 til 1789, hvortil er tilføjet et supplement med 12 *tableaux synoptiques* (uniformsskemaer) for 1720-89; det andet omfatter tiden 1789 til 1814.

"*Costumes militaires français*" (1439 - 1814)² af Alfred de Marbot og Joseph Dunoyer de Noirmont er et monumentalt, uniformologisk værk, udgivet i Paris over årene 1830 til ca. 1860. Med dets 450 plancher og 12 skemaer illustrerer det over 2.000 uniformer, og det kan det på mange

måder sammenlignes med Richard Knötel's store *Uniformenkunde*, bortset fra at det udelukkende behandler Frankrig.

I Colas bibliografi³ omtales det som "*det vigtigste værk om fransk militærs uniformer*", og mange uniformologer og kunstnere har over årene benyttet det som reference, bl. a. Detaille, Bucquoy og kredsen af kunstnere omkring dem.

Bibliografisk⁴ drejer det sig om en folioudgave i fire bind udsendt som hæftesubskription af forlaget Clément i Paris i samarbejde med E. Gambart i Oxford. Det første bind havde

Élèves de l'École de Mars:
tambour, tambour major
et commissaire des guerres

en kort introduktion, 100 sider forklarende tekst og 115 uniformsplancher; det andet bind 48 sider tekst og 185 plancher. Disse to bind bestod af i alt 50 hæfter udgivet i årene 1830 til 1850 og havde titlen "*Costumes militaires français, depuis l'organisation des premières troupes régulières de 1439, jusqu'en 1789.*" Tegningerne var af Joseph Dunoyer de Noirmont. Der var 11 plancher fra det 15. århundrede, 39 plancher fra det 16. århundrede, 60 plancher fra det 17. århundrede og 190 plancher fra det 18. århundrede. Det blev i 1854 suppleret med 12 uniformsskemaer i folioformat, "*Tableaux synoptiques de l'infanterie et de la cavalerie française [...] de 1720 à 1789*" af Alfred de Marbot. I den genoptrykte udgave fra 2007 er disse tre dele samlet og udgør værkets bind I.

Det sidste bind "*Costumes militaires français depuis 1789 jusqu'à 1814*" havde en introduktion, 58 sider forklarende tekst og 150 plancher af Alfred de Marbot. Det udkom i 25 hæfter, blev afsluttet ca. 1860 (nogle kilder angiver 1854) og havde 50 plancher fra Revolutionstiden, 10 plancher fra Konsulater og 90 plancher fra Kejserdømmet.

De originale plancher var farvelagte litografier, omgivet af en ramme ca. 28,8 x 22,7 cm. Øverst og nederst var en kort tekst, planchens nummer og forlagsangivelse. Genoptrykket er let reduceret til rammemålet ca. 24 x 19. Planchens originale tekst er erstattet med en angivelse af årstal, navn på enheden og planchens nummer.

Den separate forklarende tekst et genoptrykt *in extenso*.

Man havde kunnet ønsket sig en kritisk analyse af en af vor tids ledende uniformshistorikere, men det ville nok have været et for stort og dyrt arbejde i betragtning af det lille oplag på kun 600 eksemplarer. Og man savner et godt indeks. Hver planche viser 2, 3 eller flere figurer (især i det sidste bind); for uniformsskemaernes vedkommende er der ofte over 100 forskellige uniformer pr. planche!

Dunoyer de Noirmont & Marbots planchesamling er ikke noget kildekrift i streng forstand, men en omfattende og seriøs kompilation af et righoldigt materiale baseret på gode kilder, som de færreste ellers ville have mulighed for at konsultere. Foruden samtidige, illustrationer⁵, malerier, gobeliner m.v., synes kunstnerne at have benyttet værker som G. Daniel: *Histoire de la milice française* [...] fra 1724 og udgaverne fra 1777 og 1789 af *Tableau des uniformes de l'armée française*. Fra perioden 1789 til 1815 henvises mest til *Journal officiel militaire*; men man nikker genkendende til andre kilder som Hoffmann, Potrelle, Martinet med flere⁶. Desuden har gamle officerer sikkert bidraget efter hukommelsen, hvilket kan forklare visse anakronismer.

De her gengivne plancher giver læseren et indtryk af værkets omfang. Se blot på den pragtfulde litografi på bagsiden af tidsskriftet af *Cent-Suisse* fra 1610 (bd. I, planche 55) med afdelingens fane, baseret på Anthoine Pluvinel: *Manege royal* [...] fra 1623⁷. På bagsiden af tidsskriftet ses også kavaleriregimentet *Colonel-général* (bd. I, planche 145); dog burde der nok have været guldsløjfer på ærmeopslagene. Et interessant billede i bd. II planche 42 er det på foregående side af *Ecole de Mars* i 1794⁸ (et militærakademi der kun eksisterede i mindre end fem måneder); våbeninteresserede vil bemærke, at skeden til det korte, romerskinspirerede sværd (*gladius*) har *to beslag* på skeden, i stedet for ét, ganske som på et endnu bevaret eksemplar⁹. I samme bind planche 78 af nedenstående billede af Gardens Elitgendarmeri er der sat en krone på skaberakket, medens det burde have været en granat (kronen kom først i 1808)¹⁰. Men disse er blot småting og bør ikke mindske vor interesse for værket i sin helhed. Uniformsskemaerne giver en glimrende oversigt over de skiftende franske uniformer fra 1720 til 1789.

Naturligvis er der som angivet småfejl hist og her, men det distraherer ikke fra helhedsindtrykket. Det må huskes, at værket blev udgivet på et tidspunkt, da uniformstudiet var i sin vorden, og man så lettere på detaljerne i historiske dragter; og lignende fejl forekommer også i dag! Selv om billederne i almindelighed er kunstnerisk tilfredsstillende, så er der en hang til romantisering efter samtidens begreber. Man bemærker i tidens stil den idealiserede og stiliserede fremstilling af mænd og heste, som genkendes på tegninger fra det 19. århundrede, f.eks. Eckert & Montan, Goddard & Booth og vor hjemlige Chr. Bruun.

Dunoyer de Noirmont & Marbot's plancher er et vigtigt bidrag til fransk uniformshistorie,

men er så afgjort også for forståelsen af udviklingen i de danske uniformer, idet vi ofte har kopieret disse fra de forskellige førnævnte militærmagter. Og Frankrig var en stormagt, hvis politik, kultur og hærvesen gjorde sig gældende overalt i Europa.

Med den nu genoptrykte udgave må man håbe, at nogle danske biblioteker får mod til at anskaffe sig et eksemplar, således at dette værk vil blive lettere tilgængeligt for interesserede.

Udgives af:

Éditions Quatuor, Saint-Didierde Charpey, BP 57, F-26302 Bourg-de-Peage, Cedex 2.

Pris fra forlaget er 495 € for begge bind, men de kan også købes separat for henholdsvis 390 € og 350 €.

NOTER

1. Se f.eks. *Chakoten*, 1994, nr.4, side 6.
2. Trods titlen er den sidste planche dateret 1815.
3. René Colas: *Bibliographie Générale du Costume et de la Mode* (Paris 1933) nr. 1970-71.
4. Bibliofilt interesserede henvises til Brunet III, 1392; Colas 1970-71, Glasser 273-293; Lipperheide Qk 38 og Qk 39; Ponti 160-163 med flere.
5. F. eks. planche 121 (Bd. I, 2.del) viser en *Garde de la Prévôté de l'hôtel de la Maison du Roi*, 1724, som tydeligt er inspireret af en planche i Charles Eisen's *Nouveau recueil des Troupes* [...] fra 1757.
6. Blot et par eksempler: Planche 63 bind II af de fire generaloberster fra 1804 er kopieret efter Isabeys stik i bogen om kroningceremonien (*Le Sacre de S.M. l'Empereur Napoléon*) Planche 120 bind II, af 3. Garderegimentet 1810 er tydeligvis inspireret af Martinet planche 214.
7. Et vigtigt samtidigt værk med 63 plancher udført i 1617, men først udgivet i 1623 efter kunstnerens død. Der udkom flere senere udgaver af dette værk, ikke alle af lige god kvalitet.
8. De iøjnefaldende uniformer klassisk romersk inspireret (!) skyldes for en stor del den berømte maler Jacques Louis David.
9. Se Michel Pétaud: *Equipments militaires de 1789 à 1804* (Orlonne sur Mer 1986), side 37.
10. Det samme gælder for Garderegimentet til hest 1804, bind 2, planche 80. Samme planche viser et tredelt pistolhylsterdække, som nok burde have været todelt (se min artikel i *Chakoten*, 1998, nr. 3, side 71.

Gendarmerie d'élite de la Garde, 1804

Den engelske arme angriber Harfleur med langbueskytter i spidsen. Byen overgiver sig den 22. september 1415 efter 21 dages belejring. Bibliothèque Nationale, Paris.

De engelske langbueskytter ved Agincourt 1415

Af Simon Karel Bering Papousek

Indledning

I perioden 1337 til 1453 udkæmpedes den såkaldte Hundredårskrig. Krigen stod mellem det franske og engelske kongehus, efter at spørgsmålet om den retmæssige tronfølge udviklede sig til en væbnet konflikt. Frankrig var militært anderledes struktureret end englænderne, hvad angik krigerkultur og antallet af riddere – tidens foretrukne kombattant. Englænderne havde en mindre adelsstand og kunne derfor ikke mønstre ligeså mange riddere som Frankrig. Desuden havde de et mindre demografisk område at mobilisere fra. Til trods for de engelske utilstrækkeligheder lykkedes det ikke desto mindre englænderne at give franskmændene kamp til stregen. Det gjorde de blandt andet ved at skabe en stramt organiseret militærorden implementeret i et militært system, hvor majoriteten bestod af langbueskytter.

Denne artikel baserer sig på mit speciale fra 2007¹. Her undersøgte jeg, hvem disse engelske langbueskytter var. I et tidligere arbejde havde jeg set nærmere på franske

ridders måde at kæmpe på i samme krig, og jeg valgte derfor at vende blikket over på modstanderen og lod et af krigens centrale slag – slaget ved Agincourt – være bagtæppet, som langbueskytternes indsats og profil uds spillede sig på. Der hersker et konsensus-syn vedrørende den franske militære indsats i krigen. Dette syn drejer sig ganske kort fortalt om en mangelfuld fransk militær indsats præget af interne uroligheder udført af en adelsstand, der var mere optaget af at vise mod og ære på slagmarken end at slå englænderne tilbage i kanalen. Jeg spurgte blandt andet ind til denne konsensus. Det lød næsten for usandsynligt, at en krigermagt som den franske skulle udkæmpe slag mod deres arvefjende på en så dumdrigt og naiv måde, som det for eksempel bliver beskrevet af en af de fremtrædende hundredårskrigshistorikere Alfred H. Burne. Indirekte antydede han, at den franske indsats frem til Agincourt i 1415 var hovmodig og slet ikke indstillet på den krigsførelse, som englænderne førte. Betragter man isoleret slagene ved Crécy (1346), Poitiers (1356) og Agincourt (1415), har Burne for så vidt

ret. Men kun ved at udelade de historiske perspektiver der giver et andet billede. Udfaldene på slagene forbliver – det er vanskeligt at modsige dem – men de midler, ved hvilke sejrene kom i hus, er ikke så entydige endda, som Burne antyder.

Mit speciale og denne artikel vil ikke revse Burne og hans arbejde. Hans to værker *The Crécy War* og *The Agincourt War* fra midten af 1950'erne er bestemt læseværdige, selvom de videnskabeligt halter betragteligt. Men som underholdning og introduktion til krigen er de værdifulde. Min hensigt var i mit speciale som nævnt at se nærmere på de engelske langbueskytter som enhed og sætte deres indsats i relief i forhold til den franske militære indsats.

Slaget ved Agincourt er en begivenhed, der rummer så mange facetter inden for det dramatiske og underholdende. Hvor grufuldt og bestialt slag end kan være, er det ikke desto mindre disse begivenheder, der mestendels tegner og fortæller vores forhistorie. Den engelske militærhistoriker John Keegan beskriver Agincourt på denne rammende måde: "*Visually it is a pre-Raphaelite, perhaps better a Medici Gallery*

print battle – a composition of strong verticals and horizontals and a conflict of rich dark reds and Lincoln greens against fish-scale greys and arctic blues. It is a school outing to the Old Vic, Shakespeare is fun, son-et-lumière, blank verse, Laurence Olivier-in-armour battle; it is an episode to quicken the interest of any schoolboy ever bored by a history lesson, a set-piece demonstration of English moral superiority and a cherished ingredient of a fading national myth. It is also a story of slaughter-yard behaviour and of outright atrocity” (Keegan 2003:79).

Slaget ved Agincourt I: Kampagnen

Efter at forhandlinger mellem den engelske Kong Henrik den Femte og den franske Kong Karl den Sjette led skibbrud i foråret 1415, brød Hundredårskrigen ud igen efter knap 16 års våbenhvile mellem de to kongehuse. Henrik den Femte havde genopstillet kravene om den franske krone, således som den tidligere engelske Kong Edvard den Tredje havde gjort det i 1320'erne. Dengang som nu i 1415 var det franske kongehus ikke opsat på at opfylde de engelske krav, og krigen kunne genoptages. Det var nøjagtig hvad Henrik den Femte turde håbe på. Nu havde han chancen for, at indfri de gamle engelske krav om den franske krone, tilbageerobring af Normandiet, som franskmændene havde konfiskeret fra englænderne godt 100 år tidligere, og ikke mindst den franske kongedatter Katrine til ægteviv².

I august 1415 afsejlede den hidtil største engelske invasionshær til Frankrig. Den blev landsat uden modstand ved havnebyen Harfleur ved Seinemundingen i den Engelske Kanal, og belejringen af Harfleur blev påbegyndt. Kong Henrik ville med sin næsten 12.000 mand store hær erobre Harfleur som brohoved til fremtidige operationer i Frankrig – i stil med besiddelsen Calais nordpå – for efterfølgende at bevæge sig ned langs Seinen og udfordre den franske konge til kamp uden for Paris.

Belejringen gik dog ikke helt efter den engelske hensigt. Byen faldt først efter en måneds bitter kamp, men med alvorlige tab for englænderne. Nok var byen faldet i deres hænder, og første fase af kampagnen var udført. Men tabstallene havde været for høje. De kunne med den aktuelle hær ikke foretage manøvreren mod syd, og den nu 8.000 mand store hær søgte i stedet vinterkvarter i byen Calais. Efteråret var på vej, og det ustadige vejr langs den franske nordvestkyst var uegnet til store militære udfordringer i felten.

Kong Henrik havde ikke i sinde at lade sig evakuere tilbage til England. Kongen havde for at kunne betale for hæren måttet pantsætte sine regalier. En hjemrejse uden

anden skalp end en mindre havneby ville formentlig medføre, at han ville have svært ved at gentage en mobilisering i samme størrelsesorden, samt en gennemgående modstand mod at fremsætte flere politiske krav til Frankrig³. Kong Henrik valgte derfor at drage mod Calais, også for at vise politisk trods over for Frankrig, ved at befinde sig i det land som han mente franskmændene havde taget fra England.

Englænderne forlod Harfleur i begyndelsen af oktober, alt i mens franskmændene samtidig hastede mod Somme. De franske efterretninger tydede på, at englændernes mål ville være Calais, hvorfor de sandsynlige vadesteder og overgange over Somme enten blev befæstet eller ødelagt. Hensigten var for så vidt ikke at engagere englænderne i et slag. De skulle først nedslides, før franskmændene indlod sig på åben kamp.

Franskmændene havde frem til dette tidspunkt i Hundredårskrigen ikke haft held til at besejre de engelske ekspeditionsstyrker, der blev landsat i Frankrig. I krigens første slag på land, Crécy i 1346, tabte franskmændene til en i antal væsentligt mindre engelsk hær. Dette gentog sig i 1356, denne gang ved Poitiers, hvor franskmændene tilmed mistede deres kronprins, der blev taget til fange. De to slag var kendetegnet ved fransk utålmodighed og hovmod. Den franske adelsstand, der udgjorde ryggraden i det franske militær, så ingen fare ved de engelske fodfolk, der primært bestod af langbueskytter. De i forhold til den franske hær fåtalige engelske adelsmænd, der drog med hæren rundt i Frankrig, var langt mere indbydende at kæmpe imod. Det var en simpel bondemand med hans bue og pil ikke.

Kloge af skade undlod franskmændene at komme i kamp med englænderne under deres march fra Harfleur til Calais, lige indtil franskmændene spærrede vejen mellem de to små byer Agincourt og Tramecourt den 25. oktober. I skovenes lysning omkring byerne havde 12.000 franskmænd – primært rytteri – gjort klar til at møde englænderne. De 8.000 englændere hvoraf 7.000 var langbueskytter, havde ikke andet valg end at tage kampen op. Englænderne havde alt at miste: Den dyrekøbte hær, en række adelige notabiliteter samt kongen af England. Adelen havde dog chancen for at overleve slaget. En tilfange taget adelsmand var sin vægt værd i guld ved løskøb. Det var en bueskytte ikke. Ifølge myten fik engelske skytter, der blev taget til fange, klippet pege- og langfinger af, så de aldrig mere kunne spænde en bue. Herfra, siges det, stammer det hoverende og nedladende fingertegn ”skråt op” med pege- og langfinger (særlig udbredt i England). At Churchill vendte hånden for at

Slaget ved Agincourt 1415 med englænderne til højre og langbueskytterne prominent placeret i billedet. Det var symptomatisk for tiden, hvor fodfolket hurtigt var blevet slagmarkens herre.

vise sit ”V”-tegn var simpelthen for at undgå misforståelse. For at vise franskmændene trods stod skytterne inden slaget og ”gav dem fingeren”.

Da slaget stod den kolde efterårs morgen, havde ingen vel forudset slagets gang. Selvom englænderne havde marcheret i uvejsomt og fjendtligt terræn i over 20 dage med tiltagende efterårsvejr uden ret meget at spise, udviste de courage og vilje til sejr. Det franske rytteri sendte bølger af ryttere ind mod de engelske langbueskytteformationer for at standse deres beskydning. Men forgæves. Den franske hær, der havde organiseret sig i tre delinger, med hver 3.000 mand, nåede at sende to delinger ind i slaget, før den sidste deling vendte om og forlod slagmarken.

I dag hersker der konsensus om slaget. Den engelske indsats og succes skyldtes deres brug af langbueskytter, franskmændenes nedlædning blev deres undergang, og sejrens størrelse blev understreget ved mindre end 500 dræbte englændere og ti gange så mange omkomne franskmænd. Den engelske langbueskytte – der i øvrigt oftest kom fra Wales – er blevet synonym med den engelske militære indsats i Hundredårskrigen.

Tiden før Hundredårskrigen

Hvornår buen og pilen første gang blev benyttet i krig, er næsten umuligt at afgøre. Faktum er, at våbnet ikke var ukendt i krig, da Middelalderen indvarsledes fra 900-tallet⁴. Våbnets status – og armbrøstens ditto – blev af adelen betragtet som et jagtvåben. Af kirken blev det tilmed betragtet som kættersk at benytte mod andre kristne, og våbnet blev forbudt af kirken i 1200-tallet. Dette modvirkede dog ikke en stigende brug af våbnet, herunder organisation af enheder, der var bevæbnet med dette våben.

Slaget ved Agincourt 25. oktober 1415. Maleri fra *St. Albans Chronicle*.
Lambeth Palace Library, London

De engelske langbueskytter ved Agincourt 1415

Den islandske høvding Snorre Sturlason beskriver i sin *Heimskringla*, hvorledes bueskytteformationer blev sat ind i slagene ved Hastings og Stamford Bridge i 1066. Hos en anden aktør fra samme periode, ridderen William af Poitiers, beskrives formationen af bue- og ambrøstskytter i kronikken *Gesta Guillelmi*. I begge tekster er skytterne samlede i tætte enheder med rytteri som den egentlige stridskraft. Skytterne var ikke overraskende tiltænkt en opgave, hvor deres beskydning skulle falde tæt og ubønhørligt på modstanderen, enten for at skræmme ham væk eller provokere ham til hasarderede angreb. Bedst var det, hvis modstanderne var til hest, idet pilene ville skræmme hestene eller i værste fald beskadige dem i tilstrækkelig grad til, at rytteren blev kastet af. Skytterne var de mest sårbare enheder på slagmarken. De havde ikke uendelige mængder pile, og så snart et angreb nåede deres linie, var de prisgivet. Som foranstaltning opsatte skytterne et improviseret forsvarsværk af tilspidsede pæle, der vendte ud mod angriberen der – hvis han kom for tæt på – enten ville spidde hesten eller rytteren. Derudover var skytterne ikke tiltænkt nogen nærkampsopgaver. Derfor var skytternes udrustning meget sparsom og bestod ikke af andet end det, de var iført.

Brugen af skytter som beskrevet hos Sturlason og Guillelmi går igen i to navnkundige slag for bueskytternes historie: Falkirk i 1298 og Bannockburn i 1314. Ved

begge slag stod skotter og englændere over for hinanden. Det, der gør disse to slag så centrale i denne sammenhæng, er den måde, skytterne blev deployeret på. Hæren var opdelt i tre delinger, en skabelon der blev gentaget gennem hele Hundredårskrigen, hvori skytterne blev holdt i tætte enheder – flere tusinde – med den specifikke opgave at beskyde modstanderen så vedholdende, at modstanderens angrebskraft blev alvorligt svækket, eller i bedste fald forsvandt. Skytterne skulle holde sig i tredje deling og lade nærkampen tilfalde rytteriet og fodfolket. Som ved Hastings og Stamford Bridge blev der også ved Falkirk benyttet tilspidsede pæle som forsvarsværker – altså en gentagelse af en knap 300 år gammel forsvarsmetode. Slagene mod skotterne gav englænderne erfaring, om end dyrekøbt, til deres krig mod franskmændene.

Hundredårskrigen

Hundredårskrigen (1337-1453) var en europæisk storkrig, som fik konsekvenser for det efterfølgende Europa-kort og for de to store aktører – det engelske og franske kongehus. Samtidig afspejlede krigen en brydningstid mellem middelalderen og den gryende renaissance, idet kirkens rolle mere eller mindre var stadfæstet i den europæiske samfundsorden, og hvor økonomiske og politiske ambitioner nu syntes at være omdrejningspunktet for fyrstehusene. Heraf voksede en ny militær tradition og kultur, der gjorde op med en næsten 500 år gammel militær tankegang og tilgang til slagmarken.

Hundredårskrigen var ganske kort for-

talt resultatet af en fransk tronfølge, der havde været ubrudt siden det første årtusinde. Her havde Capet-slægten været storleverandør af konger til det franske kongehus. I 1320'erne døde den sidste rest af denne familie, hvorpå Valois-slægten tog over. Det franske og engelske kongehus var familiært bundet sammen, på dette tidspunkt af kongedatteren Isabella, hvis søn senere blev Edvard den Tredje af England. Desuden kunne der spores familiære bånd mellem de to kongehuse fra Vilhelm Erobrerens tid i 1000-tallet. Selvom Isabella som repræsentant for Capet-slægten havde en søn, der *kunne* blive konge over Frankrig, tillod Saliske Lov ikke, at arvefølgen skulle gå uden om en konges søn, og slet ikke gennem en kvinde. På denne måde blev Edvard ignoreret, og Frankrigs nye konge blev Kong Filip fra Valois-slægten. Edvard blev i stedet kronet til konge af England, hvilket vel heller ikke var helt skidt.

Den fransk/engelske krønikeskriver Jean Froissart beskriver, hvorledes et politisk og familiært intrigespil udfoldedes hos Edvard, hvor hans retmæssige arv til den franske trone blev bevist. Men Edvard tøvede. Først da en svoger til den franske konge forlod Frankrig og kom til England – han var blevet smidt ud som følge af falskneri – og overbeviste Edvard om hans rettigheder i forholdet til den franske krone, blev krig uundgåelig. Selv ikke et mæglingsforsøg fra paven om at forene stridskræfterne til et korstog mod det hellige land kunne forhindre krig mellem de to kongehuse.

Den engelske historiker Anne Curry argumenterer dog for, at Hundredårskrigens egentlige casus belli skal findes i et magtpolitisk og økonomisk anliggende, geografisk placeret i Sydfrankrig i den engelske besiddelse i Gascogne. Franskmændene krævede regionen tilbage under den franske krone. I praksis en konfiskation af regionen i stil med konfiskeringen af Normandiet tidligere i 1300-tallet. Desuden afhang en stor del af den engelske økonomi af import af uld fra Flandern. At konfiskere Gascogne på samme måde som med Normandiet og indlede en alliance med Flandern ville medføre ganske alvorlige økonomiske konsekvenser for England. Dette vidste Edvard, hvorfor Gascogne blev forstærket militært. Forholdet til Flandern blev ligeledes forstærket, godt hjulpet på vej af en anti-fransk politik ført i denne nordlige region⁵.

Hvad der entydigt udløste Hundredårskrigen er usikkert. Lige så usikker og slingrende blev krigen. Alfred H. Burne har foretaget en glimrende rubricering af krigens gang. Han inddeler krigen i fire faser: Første fase medførte erobringer for englænderne som følge af succesrige tog-

ter ind i Frankrig. Anden fase medførte en indskrænkning af de engelske besiddelser, hvorefter en længerevarende fredsaftale blev indgået. Tredje fase gentog forløbet som i første fase, med erobringer til englænderne – og tilmed den franske krone – mens fjerde fase medførte tab for englænderne. Dette forløb spandt over 100 år, og det er værd at bemærke, at englændernes ønske om at overtage den franske krone først blev opfyldt i tredje fase i 1420. Det tog altså englænderne knap 90 år at indfri denne ambition, selvom franskmændene blev ydmyget og måtte se sig besejret ved flere lejligheder: Crécy i 1346 og Poitiers i 1356, herunder tabet af Calais og den franske kronprins der blev taget til fange ved Poitiers. Til trods for den ene upper cut efter den anden, lykkedes det ikke desto mindre for Frankrig at holde tilstrækkelig sammen på riget og holde englænderne stangen.

Hundredårskrigen militære karaktertræk

Militært havde krigen en anden udvikling. Krigen kan karakteriseres ved engelske invasioner og franske reaktioner. Englænderne rejste mandskabsmæssigt store hære, landsatte dem typisk i Normandiet og lod dem marchere fra landgangsstedet til eventuelle engelske besiddelser. Disse togter blev siden hen kendt som *Chevauchées*, der blev udført med metodisk brutalitet over for den franske civilbefolkning. Den franske krønikeskriver Jean de Venette beskriver hvorledes landet så ud, efter englænderne havde besøgt det. Afgrøder var brændt af, huse ødelagt og gjort ubeboelige og træer var blevet fældet⁶. Det kan bedst karakteriseres som en brændt jords taktik, hvor det langsigtet handler om terrorisering af civilbefolkningen, der som konsekvens vil vende sig mod deres herremænd, samt at – i denne sammenhæng – pålægge det franske skattesystem tunge byrder i forhøjede skatter for at modsvare det økonomiske produktionstab. Ifølge den franske militærhistoriker Philippe Contamine blev ikke færre end 2.117 byer og fæstningsanlæg ødelagt som følge af de engelske *chevauchées* i 1346⁷. Denne fremgangsmåde betød, at den franske militære strategi blev lagt om. I slutningen af 1300-tallet blev ridderen Bertrand du Guesclin udnævnt til hærfører for den franske hær. Han havde tidligere vist sit værd som soldat ved at anføre guerilla-lignende manøvrer mod englænderne. Han forstod og anerkendte, at den engelske hærs organisation var dens styrke. Den var organiseret til regulære slag på slagmarker og til fremrykninger. Ikke til længerevarende operationer i fjendeland. Derfor udtænkte du Guesclin en strategi, der gik ud på at undgå at møde englæn-

Plyndring var en af biindtægterne for en sejrrig hær i middelalderen. Soldaterne tog alt, hvad der kunne flyttes. Manuskript fra 1398 på British Museum

derne i de traditionelle regulære slag. I stedet skulle englændernes manøvrer overvåges, og først når englænderne var kørt ned, hvad angår forplejning og udmattelse, skulle man engageres i et slag. På den måde undgik man den stramme organisation, som englænderne var kendt for og som fik ødelæggende konsekvenser for de franske hære, der ivrigt og modigt blev sendt ud for at tilintetgøre englænderne. Utålmodighed skulle afløses af tålmodighed. Som udgangspunkt for denne strategi skulle byerne befæstes, og englænderne derfor tvinges til belejringer, hvis de ønskede kamp her og nu. En militærmanøvre som den engelske hær ikke var organiseret til.

De franske erfaringer med englænderne, som blev retningsgivende for du Guesclins taktik, blev gjort ved Crécy (1346) og Poitiers (1356). Måden, begge slag blev udkæmpet på, minder en hel del om hinanden. Begge steder indtog englænderne efter længerevarende *chevauchées* defensive positioner i terrænet og lod det franske rytteri angribe. Med langbueskytter i tætte formationer blev de fremstormende franskmænd beskudt, og inden de egentlig nåede regulær kamp var angrebstyngden stort set forsvundet, hvilket gjorde arbejdet lettere for det engelske fodfolk.

Franskmændene tabte ikke kun som følge af de engelske langbueskytter, men i ligeså høj grad på grund af dem selv. De manglede den centrale militære leder og den homogene sammensætning i hære, som englænderne tilsvarende havde. Ikke før slutningen af 1300-tallet kunne franskmændene begynde en egentlig linie i deres militære organisation. Indtil da, var de franske hære præget af splittelse, illoyalitet og individuelle ambitioner.

Først fra midten af 1420'erne begyndte krigslykken at vende for franskmændene. Som nævnt forskansede franskmændene

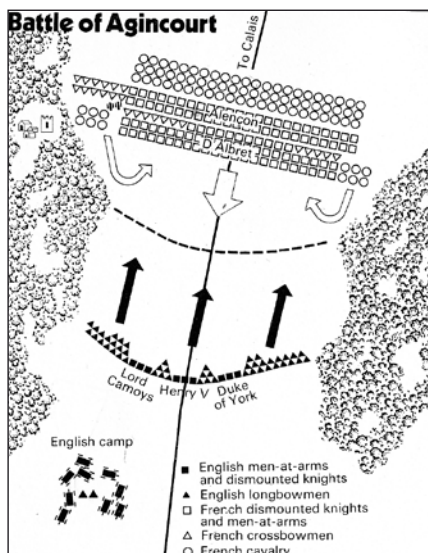
sig i deres byer og lod englænderne indlede belejringer. Det blev dog til regulære kampe mellem de to parter, eksempelvis de talrige udfald fra Orléans i 1429 ledet af Jeanne D'Arc. Denne udmattelsesstrategi fra franskmændenes side betød, at englænderne måtte opgive kampen i 1453. England kunne ikke fortsætte kampen som følge af en uhørt økonomisk byrde og et gryende magtopgør internt i riget mellem husene Lancaster og York, der udviklede sig til den såkaldte Rosekrig⁸.

Den engelske hær: Langbueskytterne

Hundredårskrigen slog tonen an for fremtidens militære kapacitet og ledelsesstruktur for hære. Den hidtidige feudale struktur med vasaller, der forpligtede et aftalt antal mænd til herremanden, blev for alvor sat på prøve af englænderne.

I stedet for at lade vasallen udpege og lede det aftalte troppekontingent i krig, blev denne opgave varetaget af kongens embedsmænd. I de engelske herreder fungerede ridderen som den ledelse, hvorunder skytterne sorterede. Ridderen skulle sammen med de af kongen udsendte embedsmænd udpege og udruste de mænd de fandt egnede til den forestående tjeneste. De tog hensyn til ikke at dræne distriktet for militær arbejdskraft, men håndplukkede de mænd, man ønskede ud fra erfaring, alder, fysik og selvfølgelig økonomisk formåen. Der blev holdt nøje orden på hele denne indkaldelse. I de såkaldte *Agincourt-rolls*, der bedst kan karakteriseres som indkaldelseslister, kan man læse navnene på pågældende kontingents ridder og hans følge af riddere ved navns nævnelse⁹.

Selvom langbueskytterne igennem hele Hundredårskrigen var væsentlig billigere i drift end riddere, havde det engelske kongehus ikke uanede likvider til rådigg-

Oversigt over slaget ved Agincourt hvor Henrik 5. udfører den bemærkelsesværdige manøvre at angribe fra en stærk forsvarsmæssig position og opmuntrer dermed franskmændene til slag. De overser at englændernes nye position er ligeså god forsvarsmæssigt men blot nærmere fjenden.

De engelske langbueskytter ved Agincourt 1415

hed. Da den engelske hær afsejlede mod Normandiet og indledte Agincourt-kampagnen, havde den engelske Kong Henrik den Femte måtte pantsætte kronjuvelerne, simpelthen for at få råd til projektet.

Efter indkaldelsen i distrikterne blev enhederne organiseret og sendt til de aftalte opsamlingssteder. Da det drejede sig om oversøisk troppetransport, myldrede den engelske sydkyst med skytter og ridere fra hele øen. Det var desuden her, soldaterne fik deres løn udbetalt. Af kilderne kan det stykkes sammen, at dagslønnen for en skytte var dobbelt så høj som den, han tjente i det civile liv. Den engelske langbueskytte kom i 1415 fra jævne kår i samfundets øvre middelklasse. Det var mænd i alderen 16 til 60 år, der som civile ernærede sig som håndværkere, bønder eller lignende med en rimelig indtægt. Det var solide mænd med god fysik, som kendte til håndteringen af buen og pilen. Ud over aflønningen var udsigten til plyndring og indtægter ved løsesummer stærkt motiverende for disse mænds deltagelse i togterne. At de så siden kunne vende hjem med penge, tøj til konerne og historier til børnene, fuldendte den (romantiske) motivation for at blive skytte for den engelske konge.

Det, der var afgørende for den engelske konge, var den rådighed, han havde over hæren. I stedet for at indkalde en hær

af en vis størrelse til én bestemt opgave, indgik kongen en kontrakt med ridderen og hans følge med nogle omstændigheder, der definerede hærens opgaver. I en såkaldt *Contract of Indenture* mellem Kong Henrik den Femte og ridderen Sir Thomas Tunstall den 29. april 1415 kan man eksempelvis læse, at hæren enten kan udsendes til Gascongne eller til Normandiet, alt efter hvad kongen behager. Derudover er tjenestetiden defineret til tre måneder, for hvilken Sir Thomas får betaling. Tjenestetiden kan dog forlænges mod en aftalt merbetaling. Desuden defineres der i kontrakten, hvorledes plyndringsgods skal fordeles mellem kontingentet og kongen (Se: Curry 2000:436ff).

Den franske hær

Både den franske og engelske hær var organiseret efter feudale principper. Det betyder dog ikke, at organiseringen og mobiliseringen samt aflønningen har været identisk. Den feudale samfundsorden er et vidt begreb, der havde utallige udseender i perioden.

For det franske militær medførte de feudale principper med gensidige forpligtelser, at det tog lang tid at samle en slagkraftig hær, der kunne imødegå de engelske angreb. Disse franske reaktionsstyrker bestod mestendels af riddere og deres følge. Ridderne havde svoret troskab på tværs af regionerne og forpligtede sig derfor ikke kun til at kæmpe for den franske konge, men i lige så høj grad for deres alliancepartnere. Derudover var ridderens kodeks i kamp, at man ikke kun kæmpede for sin egen ære, men også for ridderstandens ære. Et brud på troskabsforholdet og ridderens kodeks kunne få negative konsekvenser, ikke mindst økonomiske, hvad angår pågældendes ære og moral.

Ud over ridderne bestod hærene af fodfolk udgjort af bønder, der var blevet indkaldt til tjeneste. Lønnen var sammenlignet med den engelske ikke ret høj, og tjenestetiden var modsat hos englænderne i øvrigt kortere, hvis der overhovedet var defineret nogen. Dette betød, at de indkaldte kontingenter kunne gøre, hvad der passede dem, da de ikke var bundet af nogen kontrakt. Dette affødte blandt andet de frygtede *routiers* eller *compagnies*, der drog hærgende rundt i landet. Desuden var der ikke altid specificerede kampopgaver til fodfolk, men i højere grad feltopgaver som lejrvedligeholdelse, reparation af udstyr og fouragering. Når slagene endelig skulle stå, havde ridderen til opgave at fremstå, som det han var: En ridder med en kodeks, der skulle opfyldes i kamp.

Det skal slås fast med det samme, at selvom ridderen kæmpede for sit eget liv, sin ære og moral, sin stand og sin konge eller herremand, var han det naturlige sam-

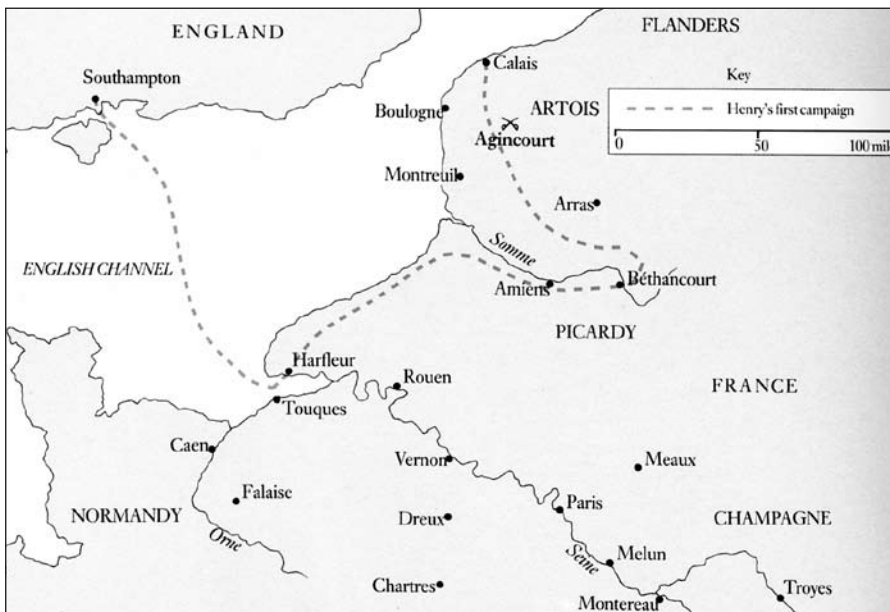
lingspunkt på slagmarken og den førende kombattant. Han havde udstyret, træningen og ikke mindst opdragelsen til kamp. Den engelske historiker David Nicolle definerer det på denne måde: *"In such a society loyalty, noble obligation and the pursuit of personal honour remained paramount – which [-] led to an emphasis on individual close combat"* (Nicolle 2005:6). Man kan sige, at ridderen som middelalderens altoverskyggende kombattant først led det endelige nederlag, da krudtvåbenet blev indført i hærene fra midten af 1500-tallet. Derefter var projektilet for kraftigt til, at ridderens rustning og hjelm kunne modstå dette. Eksperimenter med såkaldte "hvide riddere", hvor rustningen var kraftigere og sammenføjningerne mindre, havde håbløse udsigter – bærerens bevægelsesfrihed var alt for indskrænket.

Ridderen, som hovedsagelig udgjorde den franske hær, var genstand for forandring i senmiddelalderen. Mobilitet og beskyttelse var altdominerende. Heri fandtes en balance, der betød, at ridderen oftest kæmpede til fods og ikke kun fra hesteryg. Et tab af hesten var for ridderen lig med tab af transportmiddel og – ud over sværdet – statussymbolet på hans stand. Rustningerne bestod af brystplade, ben- og armskinner og handsker. Hals- og nakkebeskyttelse, fodtøj og hjelme varierede fra ridder til ridder, hvad angår hans smag og træning, og hvad moden i øvrigt dikterede. Under pladerustningen havde ridderen ringbrynje eller polstret undertøj. Dette ydede tillige beskyttelse for kroppen og de udsatte steder som albuen, knæhaserne og andre led. Iført disse rustninger kunne ridderen både løbe, rejse sig op og kæmpe mere frit, end hvis han havde sin fulde rustning på. Billedet af ridderen, der bliver hejst ned i sadlen af en kran, og riddere der ikke kan komme op, efter at de er snublet, er ikke tidssvarende for Hundredårskrigens riddere. De blev med andre ord ikke besejret som følge af deres klodsethed.

'The Pitched Battle' – det regulære slag

Den franske militærhistoriker, Philippe Contamine, har i sit værk *War in the Middle Ages* (2005, opr. 1986) et afsnit i sin omfattende redegørelse for tidens krigsførelse, der henviser til det klassiske middelalderslag, "The Pitched Battle" eller det regulære slag.

Det regulære slag kan beskrives ud fra det traditionelle billede af to hæere, der står over for hinanden på en mark, der efter en række formelle udvekslinger tørrer sammen i ét blodigt slag, hvor den, der bliver stående til sidst, har vundet. Det regulære slag var kulminationen på tvisterne, der skulle afgøres på marken. Contamine ka-

Oversigt over Henrik 5.'s felttog 1415.

rakteriserer desuden det regulære slag som en konfrontation, hvor den enkelte kombattant søgte efter en værdig modstander på slagmarken. Derudover var kombattanterne i denne type slag præget af et gennemgående træk af vrede og aggression, trang til at flygte fra slaget, så snart udviklingen gik én i mod, samt begærlighed ved udsigten til krigsbytte og løsesum.

Deployeringen ved de regulære slag bestod oftest af tre delinger, hvor hver deling typisk talte mellem 1.500 og 2.000 mand. Disse delinger organiseredes i tre eller fire geledder. At holde samling på disse delinger var afgørende for taktikken. Contamine nævner i denne sammenhæng flere kilder om den kompakte samling, som delingen skulle udgøre: *"the wind should not be able to blow through the lances"* (Contamine 2005:230). Delingerne skulle angribe i en bølgebevægelse på et givent tidspunkt, hvor ryttere skulle påbegynde et langsomt trav for siden at opnå maksimal fart inden sammenstødet med modstanderen. Dette betød, at modstanderen – her den forsvarende – skulle sikre sig, at angriberen mistede organisationen for derigennem at nedsætte risikoen for at blive vædret. Dette kunne gøres ved at ramme hesten med piker, pile eller lanser, således at rytteren blev slynget af, og blev så godt som uskadeliggjort (ibid). Ud over de kompakte delinger havde hæren reserver – sædvanligvis den tredje deling – der enten kunne sendes ind, hvor der var behov for forstærkning, som beskyttelse af flankerne eller ved at tiltrække sig eksempelvis bueskytternes beskydning og opmærksomhed, og som følge heraf kunne skabe et hul i beskydningen, hvori angribende delinger kunne sendes ind. Opstil-

lingen bestod som nævnt af massive formationer – rektangulære, triangulære eller cirkulære – som ud over at fungere som et værn mod angreb, også kunne bruges til dække af tilbagetrukne enheder fra slagmarken, når behovet for omgruppering var nødvendigt. Oftest stod bueskytter og armbrøstskytter på flankerne af delingerne, således at de kunne beskyde angriberens flanke. Dette forudsatte, at skytterne ikke blev angrebet direkte, og derved mistede muligheden for beskydning af angriberens flanke. Hærene havde desuden præster, håndværkere, træk- og husdyr samt vogne og lignende med sig. Disse var trukket væk fra slagmarken og opholdt sig i behørig afstand af slaget. (ibid: 231ff).

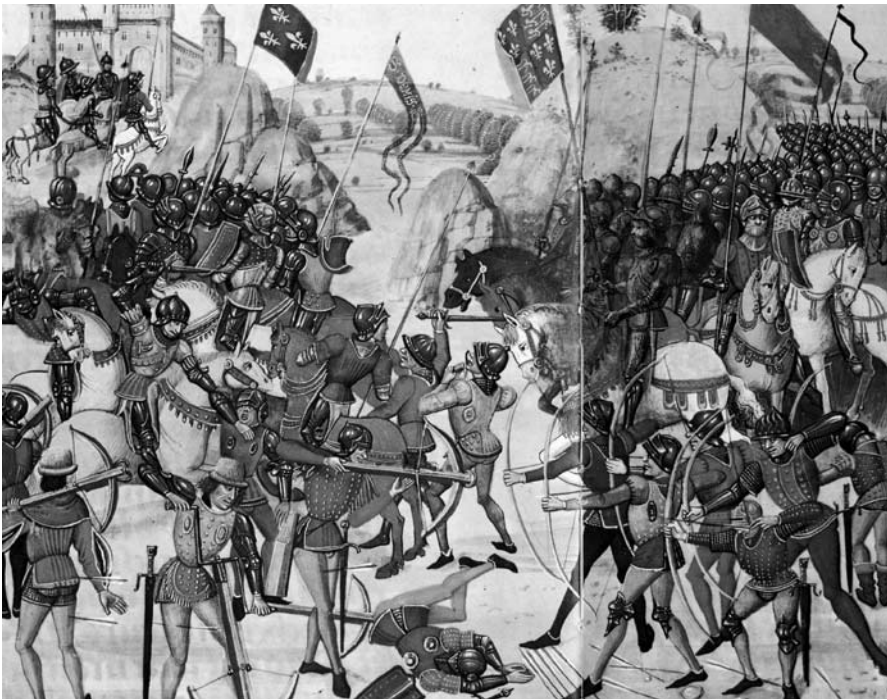
Som alternativ til beredne angreb kunne angrebet foretages til fods. Denne tilgang var ikke usædvanlig for middelalderens slag. Angreb til fods skabte en mindre mobilitet for soldaten end for den beredne. Fodfolk havde til gengæld i modsætning til rytteri større mulighed for at skabe defensive positioner og afvente eventuelle angreb. Det traditionelle billede af en ridder til hest iført panser og plade både for rytter såvel som for hest var i 1300-tallet i forandring. Større mobilitet for soldaten iført rustning var at foretrække, dels for at beskytte hesten mod skader i kamp dels fordi infanteriet begyndte at blive organiseret til at modstå rytteri. Kravene til hestenes fysiske formåen var høje, og dermed steg værdien for en hest betragteligt. Det kunne med andre ord blive en særdeles dyr affære, hvis rytteren mistede hesten i kamp. Ifølge kroniken *Chronique d'Arthur de Richemont*, tog franskmændene overordentlige hensyn til deres heste, for i visse tilfælde oversteg det økonomiske udbytte på tilfan-

Romantisert skildring af kampen mellem Henrik 5. og Duke d'Alençon ved Agincourt. Udsnit af maleri af Arthur Twiddle

getagne heste det udbytte, eksempelvis fanger gav (jf. Contamine 2005:131). Af økonomiske hensyn, såvel af hensyn til soldatens mobilitet som af taktiske hensyn, blev det almindeligt i Hundredårskrigen at kæmpe til fods. Et andet argument for at kæmpe til fods var, at heste ofte blev skræmte og kunne slynge rytteren af for siden at galoppere væk fra slagmarken ridende omkringstående mænd ned.

Måden at udføre disse regulære slag på varierer på dette tidspunkt i senmiddelalderen. Den stigende brug af infanteri fik afgørende betydning for 1400-tallets krige særligt i de såkaldte Hussitterkrige og de Schweiziske Frihedskrige. Her udgjorde majoriteten i de vindende hære fodfolk bevæbnet med armbrøster, langbuer, lanser, mindre nærkampsvåben og siden hen også krudtvåben, der på kløgtig og effektiv måde blev deployeret mod rytterhære. Hvad angår krudtvåbenet blev der benyttet kanoner og lignende artilleri i Hundredårskrigen både fra fransk og engelsk side. Kanonen var dog stadig så uhandterlig og ubrugelig i regulære slag, at den bedst kunne benyttes mod stationære mål såsom fæstningsværker i forbindelse med belejringer. John Keegan beskriver kanonens effektivitet i de regulære slag, med henvisning til Agincourt. De kunne i bed-

Slagmarken ved Crecy 26. august 1346. Billede i Jean Froissarts krønike. Det smukke billede fra slaget er mere fantasi end virkelighed og kunstneren har næppe været på stedet. Ved Crecy blev artilleri for første gang anvendt på europæisk jord. Den engelske sejr blev først og fremmest vundet af de engelske langbueskytter, som det ses har de også flere træffere end de franske armbrøstskytter. En engelsk hær på 9.000 mand under Edward 3. slog en fransk hær på 30.000 mand under Filip 6.

De engelske langbueskytter ved Agincourt 1415

ste fald producere larm og røg, og man skulle være usædvanlig uheldig hvis man blev ramt af et projektil affyret fra en kanon (Keegan 2000:412). Franskmændene havde kanoner ved Agincourt, men om de har haft nogen betydning for slagets forløb og udfald er yderst tvivlsomt.

De regulære slag som her beskrevet afspejler kamphandlinger, der udføres mand mod mand. Der er i udførelsen af denne type slag ingen hensyntagen til eksempelvis logistisk taktik, såsom at afskære kommunikations- eller forsyningslinier eller lignende tiltag, der kan svække fjenden uden deciderede kamphandlinger. Desuden er der heller ingen tiltag til isolering af enkelte fjendtlige enheder eller omringning af hele den fjendtlige hær, for at tvinge en overgivelse igennem. I stedet kan det regulære slag betragtes som en decideret styrkeprøve mellem to hære. Ud fra de til rådighed stående militære enheder – rytteri, fodfolk og langbue- og armbrøstskytter – og den enkelte kombattants motivation til at kæmpe, indsnævres mulighederne for en alternativ taktisk planlægning af udførelsen af de regulære slag, hvori de involverede våbenarter i hæren hovedsagligt udviklede sig i relation til bevæbning og udstyr, og ikke til nogen

egentlig forskydning af det taktiske oplæg til slag. En af de våbenarter, der udviklede sig i forhold til det regulære slag, var de engelske langbueskytter.

Slaget ved Agincourt: Kulminationen

Da englænderne tog opstilling, hamrede skytterne deres medbragte forsvarsværker af tilspidsede pæle i jorden foran sig. Som nævnt var der omkring 7.000 skytter til stede i den engelske hær, og deres improviserede forsvarsværk af pæle, ville således være et hegn bestående af 7.000 pæle. For at øge forsvaret placerede hver skytte sin pæl, hvor han stod. (Monstrelet, i: Curry 2000[B]:158)

Hver skytte havde ifølge John Keegan et eller to koggere med hver 24 pile. Den engelske historiker Matthew Bennett skriver, at en trænet langbueskytte kunne affyre 10 til 12 pile i minuttet, mod eksempelvis armbrøstens tre til fire pile (Bennett 2005:28f). Den engelske plan var at provokere franskmændene til angreb ved beskydning, hvilket netop var det, der indledte slaget. Hvis alle skytter affyrede deres pile på samme tid og vedblev med dette til koggerner var tømte, ville der blive affyret op mod 84.000 pile i minuttet. Dette forudsætter, at ingen buer knækker eller buestrenge springer, samt at alle skytterne er ved deres fulde fem og kan udføre en fejlfri indsats uden hensyntagen til fysisk

eller psykisk påvirkning. Det må i denne dramatiske og billedlige effekt, som dette scenarium kan afføde tages med i betragtningen, at ikke alle skytter affyrer på én og samme tid.

Som nævnt havde den engelske beskydning den ønskede effekt: Den første franske linie angreb. Da de første pile faldt, angreb det franske rytteri bestående af 3.000 mand ifølge krøniken *Le Héraut Berry*. Krønikerne af Monstrelet, Le Fèvre og Waurin nævner, at ud af 800 mand nåede kun 120 mand de engelske linier. Den engelske beskydning betød, at franskmændenes heste blev skræmte og søgte bagud i sikkerhed, samtidig med at de kastede rytterne af (Curry 2000:161). Af de 120 mand, der nåede de engelske linier, må det have været et fåtal, der kunne tage kampen op. De, der blev kastet af, søgte naturligvis tilbage i sikkerhed i anden række. Af de heste, der nåede frem til englændernes positioner, blev de fleste spiddet mod englændernes forsvarsværker (ibid.). Den anden franske linie gik herefter til angreb, hvorefter nærkampen tog sin begyndelse. Franskmændene, der nåede de engelske linier, blev kastet ind i kampen og mødt af langbueskytter, der: "... fell upon them body on body. Dropping their bows and arrows to the ground, they took up their swords, axes, hammers, falchions and other weapons of war. With great blows they killed the French who fell dead to the ground." (Monstrelet, i: Curry 2000:161f).

Denne nærkamp betød, at englænderne kom væk fra deres udgangspunkt bag forsvarsværkerne, og Monstrelet, Le Fèvre, Waurin og krøniken *Gesta Henrici Quinti* nævner herefter ingen fortsættelse af den engelske beskydning. Dette kan have to årsager: For det første kan bueskytterne allerede på dette tidspunkt have opbrugt deres ammunition af pile, eller hvis de havde flere og fortsatte beskydningen, kunne de have risikeret at ramme deres egne. Afstanden fra det franske udgangspunkt til de engelske linier må have været lang nok til, at den engelske beskydning kunne være mest effektiv. Beskydningen har været så ubønhørlig, at franskmændenes fremrykning mod englænderne ikke alene betød tab af mænd og heste, den spredte også forvirring og panik. Skal *Le Héraut Berry's* antal benyttes, har der som nævnt været tale om 4.800 mand i den franske linie, der tog nærkampen op. Det engelske antal må have været omtrent det samme som det franske eller højere, idet deres fremrykning ville blive udslagsgivende for slagets udfald, når det tages i betragtning, at størstedelen af langbueskytterne tilsyneladende har deltaget i denne del af kampen. *Gesta Henrici Quinti* beskriver denne nærkamp som særdeles

Slaget ved Poitiers 19. september 1356, hvor en engelsk hær på 7.000 mand under Prinsen af Wales, the Black Prince, slog en hær på 35.000 under kong Johan 1. De engelske langbueskytters voldsomme effekt på hestene er tydeligt demonstreret. Selv rustningerne er gennemskudt af pilene.

voldsom, hvor de slagte hobede sig op i mandshøjde (*Gesta Henrici Quinti* 1975:91). Monstrelet, Le Fèvre og Waurin stemmer i med beskrivelser som: "... *knocking men to the ground and killing them cruelly and without mercy ... The English were so intent upon fighting, killing and taking prisoners that they did not bother to pursue anyone*". (Curry 2000[B]:162)

Resultatet af dette sammenstød betød, at den tredje franske linie begyndte at forlade slagmarken, inden de var blevet sendt ind i kampen.

Curry forklarer slagets udfald med det franske militære systems indre problem, at selvom Frankrig kunne mobilisere store antal riddere til krig, mobiliserede de ikke andre våbenarter i lige så stor stil. Årsagen til dette var, ifølge Curry, at franskmændene ikke ville risikere at efterlade byerne forsvarsløse samt, at taktikken ikke var tilrettelagt til ledelse og deployering af hære af den størrelse, som franskmændene havde ved Agincourt. Curry tilføjer, at den engelske beskydning med pile var dét afgørende træk fra englændernes side, der førte til den franske hærs sammenbrud (Curry 2005:207).

Skytternes adfærd

Keegan inddrager som nævnt psykologiske forhold i sin fremstilling af slaget. Han benytter sig af den amerikanske adfærdspsykolog Lionel Tiger, der definerer aggression som et voldeligt udtryk, som en adfærd, der knytter sig til hankønnet, og som forstørres i den dynamik, der udgår

fra en gruppe (Tiger 1984:160). Tiger pointerer, at aggression og vold i højere grad er udløst eller udledt af social aktivitet end af individuel handling. Denne sociale interaktion i grupper af mænd er modellen for aggressiv og voldelig adfærd. Dette adskiller sig ifølge Tiger ved, at gruppen reagerer og agerer voldeligt, idet den er ansporet hertil – i relation til krigshandlinger via ordrer – frem for individer, der af den ene eller anden årsag har samme adfærdsmønster (ibid:171ff). Tiger formulerer det således: "... *if an individual is a member of a group which enjoys respectability, he may more legitimately interfere, hurt, or destroy others than an individual with no respectable support who performs the same actions.*" (ibid:175).

Den aggression, der udspringer af en hær i kamp, forstærkes af et fællesskab, der enten udgøres af regionale eller kulturelle bånd. De engelske langbueskytter ved Agincourt såvel som ved Crécy blev organiseret i regionale enheder, som de kunne identificere sig med og kæmpe for. Denne sociale sammenbinding i den engelske hær affødte en *esprit de corps* over for ens enhed, hvor den enkelte ikke kun kæmpede, fordi enheden gjorde det: Man kæmpede i lige så høj grad for sin enhed.

Det samme kan på sin vis siges om den franske hær. Den afgørende forskel er, at den engelske hær var homogent sammensat med den engelske konge – hærføreren – som inkluderet i fællesskabet, mens det forholdt sig modsat for franskmændene. Den franske konge – eller hærførelse ved

Agincourt – nød ikke samme loyale støtte fra sin egen hær. Det var kombinationen af kampen for fællesskabets overlevelse – enten i form af individet eller enheden – og færdigheder med buen, der blandt andet gjorde de engelske langbueskytter så indflydelsesrige og afgørende ved Agincourt, og for de slag de i øvrigt var involverede i.

Langbueskytterne i nærbillede

Som bemærket nævnes langbueskytter i sagaen *Heimskringla* og i krøniken *Gesta Guillelmi*. Desuden nævnes skytterne i en lang række krøniker, der knytter sig til slaget ved Agincourt, ligesom der findes ballader og digte, hvori skytter indgår. Når dette er sagt, er det sammenlignet med ridderne, meget sparsomt, hvad der egentlig bliver fortalt om bueskytterne. Vi kan være rimelig forvisset om, at bueskytter og armbrøstskytter har indgået i middelalderens hære fra den tidlige middelalder, jævnfør de to førstnævnte kilder. At skytter fremgår efterfølgende i eksempelvis de engelsk/skotske krige og igen i Hundredårskrigen bekræfter deres tilstedeværelse og brug i tidens militær. Men det var ikke dem, der var hovedpersonerne i krønikerne og fortællingerne. Det var ridderen, der på grundlag af sin sociale og kulturelle status samt sin adelige æt, var ham, man skrev om. Det var tilsyneladende ikke væsentligt at skrive om andre kombattanter på dette tidspunkt. Faktisk blev bueskytterne først bragt i fokus i 1500-tallet, da krudtvåbenet vandt indpas, og en gennemgribende omstrukturering af den da-

Langbueskytter i aktion med pile i bæltet og på jorden. En er optaget af at opstrenge sin langbue. Bibliothèque Nationale, Paris

De engelske langbueskytter ved Agincourt 1415

værende militære orden skulle gennemføres. Her var man tvunget til at tage stilling til langbuen og organisationen af denne enhed i fremtidens hære. Ikke overraskende var krudtvåbnet at foretrække, blandt andet fordi man kunne ligge ned og affyre det – det kunne man ikke med buen og pilen.

De kilder, der findes om langbueskytterne, knytter sig primært til administrative dokumenter, som de nævnte *Agincourt Rolls* og *Contracts of Indentures*. Krigsforordningen, der eksempelvis findes om Agincourt-kampagnen, nævner ikke langbueskytter specifikt, men kombattanter der skal adlyde kongen og hans underordnede¹⁰. Endnu et argument for, at langbueskytten var en integreret del af tidens militær, og ikke noget særsyn. Derfor var der vel ingen grund til at skrive om dem, medmindre de var et særsyn?

Under Agincourt-kampagnen døde den engelske hær ikke med massedeserting eller anden opførsel, der kan betegnes som usædvanlig. Hovedparten af den knap 8.000 mand stærke engelske hær, bestod af langbueskytter. Disciplinen og den homogenitet, der var at finde i den engelske hær, kan tilskrives dette. En detalje, som Ayton og Preston kommer med i de

res fremstilling af slaget ved Crécy, er, at skytterne var organiseret i regionsbestemte enheder. Hærledelsen ønskede med andre ord at skabe en (kulturregional) sammenhængskraft af samhørighed blandt soldaterne (Ayton & Preston 2005). Englænderne havde gennem en årrække fået længerevarende praktisk træning i deployering og manøvrering af hære på denne størrelse og af denne sammensætning. Især i Hundredårskrigen, hvor det lod til, at taktikken virkede, øgede englænderne blot deres ekspertise, mens modstanderne – her franskmændene – forsøgte at finde modtræk dertil. Dette kom som nævnt i foregående afsnit, hvor jeg kommer ind på Bertrand du Guesclin, ikke på slagmarken som sådan, men i den franske strategi overordnet set.

Der er med andre ord ingen kilder, der entydigt fremstiller de engelske langbueskytter. Derimod er der righoldige eksempler på deployeringen på slagmarken.

I det foregående afsnit om selve slaget ved Agincourt nævner jeg de to krøniker *Gesta Henrici Quinti* (1416) og Monstrelets krønike (1444-60) som af historikere i dag vurderes som slagets væsentligste kilder, ligesom Froissarts krønike er det for Hundredårskrigens første halvdel. *Gesta Henrici Quinti* blev skrevet i 1416 af en engelsk klerk, der var med på marchen fra Harfleur til Calais og dermed blev vidne til slaget ved Agincourt. Der hersker dog en

del tvivl om forfatterens identitet. Det er bestemt, at han var klerk, men hvem han var, og hvor han præcis befandt sig under slaget, er usikkert. Ene mand, beskrevet til hest i krøniken, kan ikke overskue hele slaget og give så detaljerede oplysninger om begivenheden, som det kan læses i krøniken. Derimod står der i krøniken, at han befandt sig bag de engelske linier sammen med de andre præster, der tilsammen velsignede de engelske kombattanter under slaget. Det kunne tyde på, at krøniken er skrevet af én mand, men med fleres oplevelser som indhold. Til trods for usikkerheden omkring forfatteren, fungerer *Gesta Henrici Quinti* som central kilde for slaget og er blevet benyttet som sådan siden midten af 1800-tallet.

Monstrelets krønike består af tre krøniker: Monstrelets og soldaterne Waurins og Le Fèvres respektive krøniker. Waurin deltog i slaget på fransk side, mens Le Fèvre befandt sig i den engelske hær. Hvad, de har foretaget sig i hæren, er usikkert, men deres fremstilling af slaget tyder på en vis grad af troværdighed. Således er der flere steder kongruens i deres fremstilling, selvom det kan hævdes, at de to kendte hinanden og samarbejdede om at skrive hver deres krønike. Monstrelet passer ind i billedet, idet de to førnævnte soldaters fremstilling går igen hos Monstrelet. Monstrelets krønike – som den oftest bliver citeret som – omhandler Hundredårskrigens anden halvdel, hvor den så at sige tager over hvor Froissart slap, og hvor Le Fèvres og Waurins fremstilling af slaget bliver brugt. Disse to (eller fire) krøniker sidestillet med hinanden, inklusive den mængde andre krøniker, der omhandler slaget, giver et enestående grundlag for fortolkning.

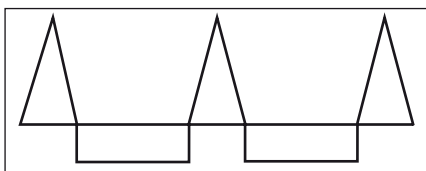
Anne Curry præsenterer i sit værk fra 2000 *The Battle of Agincourt. Sources and Interpretations* (The Boydell Press 2000) et væld af kilder, der knytter sig til slaget. Først gennemgås de engelske krøniker, der indeholder korte eller lange passager om slaget, hvorefter de franske præsenteres. De engelske peger på Kong Henrik den Femtes enestående (leder-)evner og de manglende franske ditto som den primære årsagsforklaring på slagets udfald. De franske er mere opsatte på at finde en syndebug. Bemærkelsesværdigt er det, at de franske krøniker ikke nævner de engelske langbueskytter som medvirkende årsag til nederlaget. Faktisk er kun én krønike entydig i sin vurdering. Det drejer sig om den engelske John Capgraves krønike fra 1446-53, der skriver: "I shall remain silent about the archers and the stakes, how they were ordered, and also on many other related matters, for they deserve a lengthy exposition" (Capgrave, i Curry 2000:77). Denne sætning indkapsler lige præcis det,

der hersker tvivl om i dag, og som gør dette slag som interessant. Lad det være bestemt allerede nu, at de engelske langbueskytter ved Agincourt spillede en afgørende rolle – måske dén afgørende rolle. Men vi ved ikke med sikkerhed, hvorledes de blev deployeret. *Gesta Henrici Quinti* og Monstrelets krønike giver det mest sandsynlige bud på et svar, men lad os vente med at kigge nærmere på dette.

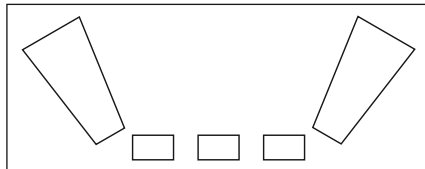
Selve emnet om langbueskytter ligger næsten i dvale fra tiden efter Hundredårskrigen og frem til Nicolas kilderegistrering i 1800-tallet. Biografier og fremstillinger med klart politisk sigte blev skrevet i den mellemliggende periode, og i 1500-tallet kom to titler, der knyttede sig til bueskydning. Det drejede sig om videnskabsmanden Roger Ascham og hans bog *Toxophilus* fra 1544. Bogen beskæftiger sig med emnet som en gentlemansport, og som et alternativ til tidens fremherskende krudtvåben. Denne betragtning blev suppleret 50 år senere af soldaten John Smythe, men heller ikke denne kan give noget entydigt billede af skytten. Selvom begge titler netop tog et naturligt udgangspunkt i skytten, så var det af mere teknisk art end af kultursociologisk karakter. I stedet skal man helt frem til det 20. århundrede, førend emnet tages op som en naturlig konsekvens for interessen for militær- og krigshistorie.

Alfred H. Burne er her central. I hans to værker fra henholdsvis 1955 og 1956 gives der på baggrund af kildefortolkninger bud på skytternes deployering. Burnes vurdering var, at skytterne stod i en triangulær formation med fodfolk og rytteri imellem formationerne. En stramt opdelt hær så at sige. Argumentet for dette var, at de to kiler, som de triangulære skytteformationer ville udgøre, ville fungere som en dødelig fælde når angrebet blev sat ind. Kilerne, eller flankerne, ville kunne skyde fra begge sider mod fjenden, der befandt sig imellem kilerne. Fodfolket og rytteriet ville herpå kunne bevæge sig fremad mod fjenden og tage nærkampen op. (Se figur A).

Figur A. Således så Burne de engelske langbueskytters deployering. De tre kiler udgøres af skytter, mens de rektangulære udgøres af rytteri og fodfolk. Hensigten var, at beskyde fjenden når han befandt sig i mellem de to kiler og desuden støtte den kile, der blev angrebet, med beskydning bagfra. (Se: Burne 1999:38).

Denne vurdering herskede der konsensus om frem til midten af 1980, hvor den engelske historiker Jim Bradbury kom med en anderledes fortolkning af deployeringen. Her var der ikke tale om triangulære formationer med en hær, der var så skarpt opdelt, som Burnes vurdering. Bradbury arbejdede ud fra et større kildeudvalg end Burne sig frem til følgende fortolkning:

Figur B. Bradbury så den engelske hær som udgjort af to flanker med langbueskytter og tre delinger i midten kombineret med fodfolk og rytteri. (Se: Bradbury 1985:98f).

Begge fortolkninger bygger på et Froissart-begreb, der ikke er entydigt. Det drejer sig om begrebet *Herce*, der stammer fra latin 'hercia' eller 'hirpex' (på dansk 'harve' eller 'plov'). Burne udlægger dette begreb geometrisk, og fortolker det som enten en triangulær eller rektangulær figur. Den triangulære vil hos Burne være effektiv i sin flankebeskydning, mens den rektangulære vil miste sin effektivitet i beskydning ved, at skytterne skal stå bag hinanden og skyde over hovedet på den, der står foran, og tilmed spærre udsynet for den, der står bagved. Fortolkningen og forklaringen er sådan set fornuftig nok, men det forudsætter, at angrebet skal ind sættes imellem de to flanker, for at flankebeskydningen kan vise sig effektiv. Et frontalt angreb på de triangulære skytteformationer vil betyde en gradvis nedhugning af formationens mandskab. Beskydningen vil herpå tage af, når man medregner de skytter, der bliver nødsaget til at gribe til nærkampsvåben og tage kampen op.

Hos Bradbury bliver denne formation diskuteret. Bradbury tager udgangspunkt i forståelsen af *herce* som rektangulær, og henviser dette til plovens konstruktion¹¹. Forskellen på de to formationer er, at i den rektangulære formation vil der kunne stå flere mænd rent volumenmæssigt end i den triangulære. Beskydningen vil derfor være mere massiv, og når man tager i betragtning, at langbueskytterne skulle beskyde fjenden tæt og vedvarende, har det ikke betydet alverden, at udsynet ikke har været godt nok. Naturligvis betyder det at tage sigte en væsentlig rolle ved denne type våben, men man skal huske på, at skytterne formentlig ikke har stået skulder ved skulder. Der ville være den fornødne plads til hver skytte og hans pile.

Bradburys forklaring er den forklaring, som jeg antager, er den mest fornuftige og sandsynlige, uden dog at afvise Burne's fortalt og erklære hans forklaring for forkert. Jævnfør *Gesta Henrici Quinti* og Monstrelets krønike, stemmer deres fremstilling af deployeringen mere overens med Bradburys end med Burnes udlægning. Burne og dem, der efterfølgende har beskæftiget sig med denne diskussion, har stirret sig blind på Froissart begrebet *Herce*, der som nævnt ligger til grund for diskussionen. I den danske oversættelse, som er en forkortet udgave af Froissarts flerbindskrønike, anføres begrebet kun én gang, men selv i den originale uforkortede Froissart er der tale om et begreb, der bliver brugt forsvindende få gange. Begrebet har så at sige fået rollen som nøglen til forståelsen af deployeringen af skytterne under Hundredårskrigen.

Afslutning

Uanset deployeringen af de engelske langbueskytter eller enheden generelt var denne bestemte enhed en del af hærsystemet i mere end 600 år. Heri er ikke medregnet tiden før middelalderen, hvor skytter formentlig kan spores endnu flere århundreder tilbage i tiden. Det sociale avancement, som en vellykket tjenestetid i den engelske hær som skytte kunne afstedkomme under Hundredårskrigen, har virket som midlet, der fik hæren mobiliseret. Mobilisering kræver ikke kun høje lønninger. En loyal støtte i hærens mandskab er udslagsgivende for en effektiv hær. Hvis ikke kongen, der sender hæren i krig, og ledelsen, der fører hæren i krig, har den fornødne støtte blandt soldaterne, krakelerer systemet. Dette var tilfældet i den franske hær, hvor for mange adelsmænds individuelle ambitioner satte hindringer i vejen for et effektivt fransk militær. Stik modsat forholdt det sig for englændernes vedkommende. Selvi undertal og udmattede efter knap en måneds march i fjendeland formåede englænderne ikke desto mindre at tage kampen op ved Agincourt. Og besejre modstanderen. Men at stemple det franske militær som decideret ineffektivt og arrogant er dog en forenklet og kategorisk iagttagelse. Englænderne, der blev sat i land ved Harfleur og som indledte Agincourt-kampagnen, fik uventet hård modstand ved belejringen af byen. Selvom franskmændene ikke gjorde storstilede forsøg på at hæve belejringen og skubbe englænderne tilbage i kanalen, væbnede de sig med tålmodighed og lod tiden arbejde for sig. Jo længere tid den engelske hær var optaget af kamphandlinger ved belejringen, des mere tid var der for den franske hærledelse i omegnen til at samle en slagkraftig styrke, der kunne sendes mod englænderne. Det var netop det, franskmændene gjorde. I perioden fra den

De engelske langbueskytter ved Agincourt 1415

18. august ved den engelske landgang og frem til Agincourt den 25. oktober var det franskmændene, der suverænt dikterede den engelske fremrykning. At spærre overgangene over Somme, ødelægge overgangen og konstant være synlige i tilpas afstand til englænderne har alt sammen været med til at forværre situationen i den engelske hær. Disse manøvrer forlængede den af englænderne estimerede marchtid fra otte dage til over 20. At efteråret samtidig ikke kunne byde på varierende forekomster af mad i naturen havde ligeledes moralske konsekvenser for den langsomt udmatten-

Træskærerarbejde forestillende kong Henrik 5. fra hans gravmæle i Chantry kapellet i Westminster Abbey, London

de engelske hær. De blev derfor tvunget til at udfordre byer og fæstninger på deres vej, simpelthen for at blive mætte. Dette gav franskmændene endnu mere tid. Man kan i lyset af dette franske skyggespil ikke hævde, at det franske militær ikke har fungeret effektivt. Franskmændene led det afgørende sammenbrud tidligt i slaget – ikke i kampagnen. Helt frem til den første engelske pil, der blev affyret, havde franskmændene alle odds med sig. Alligevel brød den franske hær sammen, idet de havde undervurderet englændernes styrke og frem for alt moral. Kontrafaktisk historieskrivning vil formentlig kunne give nogle bud på, hvorledes franskmændene ville kunne besejre englænderne ved Agincourt. Man kunne forestille sig at en knibtangsmanøvre, der langsomt klemte englænderne sammen ville være et bud, eller en simpel omringning og efterfølgende belejring af englænderne. Dette vil jeg lade op til andre at vurdere.

Noter

- 1 Specialet kan hentes på adressen: <http://rudar.ruc.dk/bitstream/1800/2734/1/SDOC0243.pdf>
- 2 Foruden slaget er denne romance levende skildret i Shakespeares skuespil Henrik den Femte
- 3 Et andet politisk forhold kan ligeledes siges at være gældende. I begyndelsen af 1400-tallet havde Kong Henriks far – Henrik den Fjerde – kuppet sig til tronen. Den daværende Kong Rikard den Anden tilhørte adelsstanden York, modsat Henriks Lancasterslæggt, og var i deres øjne ikke den retmæssige engelske tronarving. Dette royale magtspil brød ud i lys lue efter Hundreårskrigen i de såkaldte Rosekrige, hvor den herostratiske Kong Rikard den Tredje var en af hovedpersonerne. Det er muligt, at denne strid ville være brudt ud allerede i 1415, hvis Henrik den Femte var vendt hjem fra Frankrig uden resultater
- 4 Periodeangivelser kan være kilde til megen diskussion. Middelalderen skal i denne sammenhæng ses som en periode der strækker sig fra 900-tallet og frem til renæssancens begyndelse i 1500-tallet. I det her benyttede begreb "Middelalder", vil 'Senmiddelalder' relatere sig til perioden 1300- til 1500-tallet
- 5 Se Anne Curry The Hundred Years War (Macmillan 1993)
- 6 "The devastation of the French countryside, 1359", i: Douglas 1969:103
- 7 Contamine 2005:223
- 8 En glimrende gennemgang af krigen kan læses hos Burne (1999), der beskæftiger sig med de militære omstændigheder og hos Curry (1993), der beskæftiger sig med de store linier med fokus på politik og økonomi
- 9 Se f.eks. samtlige lister hos: Harris S. Nicolas History of the Battle of Agincourt. 1970
- 10 Se for eksempel King Henry V's Ordinances of War i: Hibbert 1978:150ff
- 11 Se desuden Robert L. Hansens oversættelse af Froissarts krønike fra 1923-24. Her kan der i en note læses, at herce skal forstås som et faldgitter med pigge (139n, bd. I)

Henvisninger/Kilder

- Capgrave, John. De Illustribus Henricis (1446-53). I: Curry, Anne: The Battle of Agincourt. Sources and Interpretations.

- The Boydell Press. Suffolk. 2000
- Fèvre, Jean Le. Chronique de Jean Le Fèvre (1444-60). I: Curry, Anne: The Battle of Agincourt. Sources and
- Interpretations. The Boydell Press. Suffolk. 2000
- Froissart, Jean. Froissarts Krønike. I udvalg ved Robert L. Hansen. Bd. I-II. Udgivet af Selskabet for Historiske Kildeskrifters Oversættelse. Det Shønbergske Forlag. København. 1923-24
- Gesta Guillelmi of William of Poitiers, The (ca. 1070). R.H.C. Davis & Marjorie Chibnall (red. & overs.)
- Oxford Medieval Texts. Clarendon Press. Oxford. 1998
- Gesta Henrici Quinti. The Deeds of Henry the Fifth (Ca. 1417). Taylor, Frank & Roskell, John S. At The
- Clarendon Press. Oxford. 1975, samt i: Curry, Anne: The Battle of Agincourt. Sources and Interpretations. The Boydell Press. Suffolk. 2000
- Herald, Berry. Le Héraut Berry (Ca. 1450). I: Curry, Anne: The Battle of Agincourt. Sources and Interpretations. The Boydell Press. Suffolk. 2000
- Boydell Press. Suffolk. 2000
- Monstrelet, Enguerran. La Chronique d'Enguerran Monstrelet (1444-60). I: Curry, Anne: The Battle of Agincourt. Sources and Interpretations. The Boydell Press. Suffolk. 2000
- Smythe, John. Certain Discourses Military (1590). J.R. Hale (red.). The Folger Shakespeare Library.
- Cornell University Press. Ithaca, New York. 1964.
- Sturlason, Snorre: Heimskringla. Norges Kongesagaer (1220-1235). Bd. III. Oversat fra oldislandsk af Johannes V. Jensen & Hans Kyrre. Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag. København 1948
- Venette, Jean de. "The devastation of the French countryside, 1359". I: English Historical Documents
- 1327-1485. Bind IV. General Editor: David C. Douglas. Ed. A.R. Myers. Eire & Spottiswoode. London. 1969
- Waurin, Jean. Recueil des Croniques et Anchiennes histories de la Grant Bretagne a present nomme Engleterre par Jehan de Waurin (1440?). I: Curry, Anne: The Battle of Agincourt. Sources and Interpretations.
- The Boydell Press. Suffolk. 2000

Videnskabelige fremstillinger

- Ayton, Andrew. "English Armies in the Fourteenth Century". I: Arms, Armies and Fortifications in the Hundred Years War. Red.: Anne Curry & Michael Hughes. The Boydell Press. Suffolk 1994
- Ayton, Andrew; Preston, Philip. "Topography and Archery: Further Reflections on the Battle of Crécy". I: The Battle of Crécy, 1346. (s.351-377). The Boydell Press. Woodbridge. 2005
- Bartlett, Clive. English Longbowman 1330-1515. Osprey Publishing. Oxford. 2004
- Bennett, Matthew. Agincourt 1415. Triumph Against the Odds. Osprey Publishing. Oxford. (1991) 2005
- Bradbury, Jim. The Medieval Archer. The Boydell Press. Suffolk. 1985
- Burne, Alfred H. The Crécy War. A Military History of the Hundred Years War From 1337 to the Peace of Bretigny, 1360. Wordsworth Editions. Hertfordshire. (1955) 1999
- Burne, Alfred H. The Agincourt War. A Military History of the Latter Part of the Hundred Years War From 1369 to 1453. Wordsworth Editions. Hertfordshire. (1956) 1999
- Contamine, Philippe. War in the Middle Ages. Blackwell Publishing. Oxford. (1986) 2005
- Curry, Anne. The Hundred Years War. The Macmillan Press. London. 1993
- Curry, Anne. The Battle of Agincourt. Sources and Interpretations. The Boydell Press. Suffolk. 2000
- Curry, Anne. Agincourt. A New History. Tempus Publishing Limited. Gloucestershire. 2005
- Hibbert, Christopher. Agincourt. Dorset Press. New York. (1964) 1978
- Keegan, John. The Face of Battle. A Study of Agincourt, Waterloo and the Somme. Pimlico. London. (1976) 2003
- Keegan, John. Krigens historie. Rosinante. København. 2000
- Nicolas, Harris S. History of the Battle of Agincourt. A Facsimile Edition. Published By Frederick Muller Ltd. London (1827) 1970
- Nicolle, David. French Armies of the Hundred Years War. Osprey Publishing. Oxford. (2000) 2005
- Tiger, Lionel. Men in Groups. Marion Boyars. New York. London. (1969) 1984

LIVGARDEN TIL HEST

Officer af Hestgarden med de nye ungarske støvler, som godkendtes for kavaleriofficerer i februar 1801. De lange ridestøvler bibeholdtes dog til felttjeneste. Köller 1801.

Officer og garder af Hestgarden i daglig uniform ca. 1788.

Stadsuniform for Livgarden til Hest ca. 1788. Begge figurer er tydeligvis officerer, selvom tegneren burde have tegnet en menig til højre. Tegningerne stammer fra et anonymt udateret uniformsværk som befinder sig i Universitetsbiblioteket i Bergen. Ud fra regimentschefernes navne kan værket henføres til tiden lige før de omfattende uniformsændringer i 1789, nærmere bestemt årsskiftet 1787/1788.

KAVALERIET

Uniformer og udrustning i den danske hær 1774-1803

Af museumsinspektør
Karsten Skjold Petersen, Tøjhusmuseet

Indledning

I perioden 1774-1803 bestod den danske hærs kavaleri af Livgarden til Hest, Husarregimentet, rytterregimenterne, dragonregimenterne samt Bornholms Milits' to dragonkompagnier. I periodens kilder anvendes begrebet kavaleri oftest som fællesbetegnelse for ovennævnte afdelinger. Undertiden anvendtes begrebet rytteri.

Dette forvirrer, da begrebet rytteri i andre sammenhænge kun dækker over de egentlige rytterregimenter.

Indledningsvist skal her gives oplysning om nogle forandringer, som var gældende for hele kavaleriet. I 1774 bestemtes, at officerernes kjoler ved kavaleriet skulle være højrøde.¹ Den karmoisinrøde skulle fremover være forbeholdt Husarregimentet, Artillerikorpsset og de norske dragonregimenter. I 1780 bestemtes, at alle officerer samt menige og underoffice-

rer ved rytteriet og dragonerne skulle anlægge rød-gule kokarder på hattene.² Allerede i 1784 gik man dog tilbage til de sorte sløjfekokarder.³

Kavaleriets heste var øjensynligt brændemærkede. Fra 1790 kendes en bestemmelse, der gav den nyoprettede Remonte-Commission tilladelse til at stemple anskaffede heste på venstre baglår med bogstaverne RC.⁴ Af bestemmelsen fremgår det, at hestene efter fordeling stempledtes med regimentets mærke.

KAVALERIET
Uniformer og udrustning
i den danske hær 1774-1803

RYTTERREGIMENTERNE

Menig rytter med den nye hat uden tresse. Kjolen mistede klapperne på ærmeopslagene og fik i stedet to knapper langs med det opslidsede opslag. Kjolekraven blev mindre og flugtede rabatternes overkant. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 31/1785.

Officer af Slesvigske Rytterregiment med den nye røde kjole uden knaphulssløjfer men med rabatter og ændrede ærmeopslag. En anden nyskabelse var epauletten, der, i modsætning til hvad tegningen viser, angiveligt skulle bæres på højre skulder. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 322/1772.

Rytter med den nye kjole/trøje med ombukninger foran. Klappen endte ved ærmeopslaget for rytteriet. Kgl. resolution nr. 202/1790

Officer og menig af Danske Livregiment til Hest ca. 1788. De menige var bevæbnet med pallaske og officererne med kårde. Officerernes gehæng blev båret under vesten. Universitetsbiblioteket i Bergen.

Officer af Livregiment Ryttere med den nye opstående krave. Skødernes længde er overdrevet på tegningen. Pistolhylstret ses stikke ud under det sølvtræskantede skaberak. Köller 1801.

Kjole for underofficer af Slesvigske Rytterregiment. Underofficerer bibeholdt epaulet resten af perioden. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 322/1772

Kjole for trompetter af Slesvigske Rytterregiment. Ærmernes sømme skulle kantes med sølvtresser. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 322/1772

Kjole for menig rytter af Slesvigske Rytterregiment. Til den nye kjole hørte også ny vest, der var af paillegult klæde og uden ærmer. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 322/1772.

Officer af rytterregimenterne med tokantet hat og ny kjole med ændrede ærmeopslag og krave. Vesten skulle nu være toradet. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 512/1790.

Menig rytter af Sjællandske Rytterregiment. Karabinremmen ses oven på patronstaskebandoleret. Rytteren bærer hatten fra 1790 samt kjole og lange mørkeblå ridebukser fra 1797. Over venstre skulder ses det dobbelte bandoler for karabin og patronstaske. Köller 1801.

KAVALERIET
Uniformer og udrustning
i den danske hær 1774-1803

DRAGONREGIMENTERNE

▲ Menig dragon set fra begge sider. ►
Tegningerne viser alt lædertøj.
Approbationstegning. Rigsarkivet,
kgf. resolution 31/1785.

Menig af Livregiment Dragoner.
Dragonuniform MI1785 adskilte sig kun
fra rytteruniformen ved, at de to knapper
på ærmeopslaget sad på tværs af armen.
Approbationstegning. Rigsarkivet,
kgf. resolution 31/1785.

Officer af Livregiment lette Dragoner med sølvtrøse og -kvast på de nye korte støvler. Livgehængen ses at være med gult pladespænde. Köller 1801.

Dragon med den nye kjole/trøje med ombukninger foran. Klappen gik ud over ærmeopslaget for dragonerne. Kgl. resolution nr. 202/1790.

Officer og menig af Jyske Dragonregiment ca. 1788. De meniges epaulet på højre skulder blev ellers afskaffet med munderingreglementet af 1785, men selv om der ikke blev bevilget nye, kan rytterne have båret de gamle indtil de ikke kunne mere. Universitetsbiblioteket i Bergen.

Officer af dragonregimenterne med ny hat og kjole. Dragonofficerernes uniform adskilte sig kun fra rytterofficerernes ved at klapperne sad uden på ærmeopslagene. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 512/1790.

Menig dragon af Jyske Regiment lette Dragoner. De dragonregimenter der ændredes til lette regimenter fik casquer, medens rytterne beholdt den tokantede hat. Jyske Regiment fik angiveligt først casquer i 1798. Köller 1801.

KAVALERIET

Uniformer og udrustning
i den danske hær 1774-1803

HUSARREGIMENTET

Husar med dragen sabel. Pelsen blev båret over venstre skulder, så højre arm var fri til håndtering af sablen. Pelsen ydede samtidig beskyttelse mod fjendtlige sabelhug. Husaren bærer små flethninger foran ørerne, hvilket var almindeligt blandt husarer i hele Europa. Köller 1801.

*Husaren Regiment.
Herr von Berger General Major Chef, das Regt. ist
vertheilt, in Seeland und Holstein*

Schactelhue
1802 for
husarer.

I 1802
bestemtes,
at schactel-
huerne
skulle have
skygge og
sløjfekokarde.

Farven på
den bevarede
filthue er

falmet fra sort til

brunt. Hele underkanten

er kantet med hvidt. De hvide

båndtresser og kokarden er af lærred.

Øverst omkring pulden sidder rester af

2 flettede røde uldsnore. Til huen hørte oprindelig en hvid fjer. Tøjhusmuseet.

Officer af Husarregimentet. Snorebesætningen på officerernes dolman var af sølv, og desuden dannede de et anderledes mønster end de meniges. Officerernes esqvavarer syntes at have haft karakter af egentlige overbukser. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 563/1774.

Officer og menig af Første Husarregiment
ca. 1788. Hvor officeren har karmoisinrødt
har den menige kraprødt.

Universitetsbiblioteket i Bergen

Underofficer af Husarregimentet. Snorebesætningen på dolmanen var magen til officerernes, men den var af hvide uldsnore som de meniges. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 563/1774.

Officer og menig af Andet Husarregiment
ca. 1788. Siden regimentet blev delt i to i
1780 havde det andet regiment/korps haft
paillegul dolman, sabeltaske og skaberak.

Ifølge de skriftlige kilder skulle de
anlægge lyseblåt som Første Regiment i
1787, men ifølge denne tegning syntes
munderingskiftet at være blevet lidt
forsinket. Universitetsbiblioteket i Bergen.

Kongelig approberet tegning af menig husar af Husarregimentet. Esqvavarerne blev antagelig holdt oppe af en slags strømpeholdere. Tegningen viser tydeligt hvorledes skaberakket lå henover sadelen. Foran ses den sammenrullede lyseblå kappe. Rigsarkivet, kgl. resolution 563/1774

KAVALERIET Uniformer og udrustning i den danske hær 1774-1803

BOSNIAKESKADRONEN

Bosniaksabel MI/1791. Tøjhusmuseet.

Bosniakofficer i hhv. sommer- og vinteruniform. Officererne havde sølvtræse overalt på uniformen, hvor de menige havde hvid uldtræse. Lige under fjeren på deres turban havde de desuden en halvmåne. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 287/1791.

Menig bosniak i hhv. sommer- og vinteruniform. Den korte kjole/jakke blev lukket med hægter og maller fortil. Den havde spidse ærmeopslag hvilket var en absolut nyhed i den danske hær. I karabinremmen bar bosniakkerne en pistol. Turbanen havde en puld af rødt filt. Approbationstegning godkendt ved kgl. resolution 287/1791. Hele resolutionen mangler i rækken af resolutioner i Landetatens Arkiv i Rigsarkivet. Tøjhusmuseet har imidlertid disse ældre dias i dårlig kvalitet af tegningerne.

Menig bosniak til hest. Tegningen viser tydeligt bevæbningen og remtøjet. Köller 1801.

KAVALERIET Uniformer og udrustning i den danske hær 1774-1803

LIVGARDEN TIL HEST

Hestgarden bestod gennem hele perioden af to eskadroner. I alt omfattede garden ti officerer, en adjutant, to vagtmestre, otte korporaler og 144 gardere. Dette reduceredes i 1790 til 120. Understaben omfattede ved periodens begyndelse en pauker, seks trompetere, to beslagsmede og to sadelmagere. Dette reduceredes i 1798 til en pauker, fem trompetere, en beslagsmed og en sadelmager.

De to eskadroner kunne bl.a. skelnes fra hinanden ved hestenes farve. Den første eskadron havde således brune heste, den anden sorte. Paukeren og trompeterne havde dog hvide eller skimlede heste.

Gardere

Gardere havde en rød kjole med lyseblå krave og ærmeopslag med sølvbesætning. Kjolen var prydet af 2x8 søvlsøjfer foran samt to over lænden og to på hver lomme-klap. Knapperne var hvide og skødeombukningerne paillegule. I modsætning til resten af kavaleriet var Gardens kjole uden rabatter.

Foruden kjolen bestod uniformen af paillegul klædesvest, livgurt af baj, kravehandsker og knæbukser af gulligt skind, sort trekantet hat med rød-gul kordon, sort sløjfekokarde, kantning af sølvtrasse, hvid knap og krampe samt hvid fjer. Ved første eskadron havde fjerer rød top, ved anden eskadron blå top. Garderne fik endvidere en sort sløjfekokarde til at samle hårpisken i nakken med. På fødderne kunne garderne bære sorte ridestøvler med sporer af hvidt metal eller sorte ankelsko, alt afhængigt af om de var til hest eller ej. Garderne var bevæbnet med pallask, karabin og et par pistoler. Pallasken blev båret i livgehæng af hvidt læder. Karabinen og patrontasken blev begge båret over venstre skulder under feltforhold. Karabinen i en smal hvid rem, der lå ovenpå patrontaskens brede hvide bandoler. Til hverdag blev de to dog båret som krydsbandoler, idet patrontasken blev båret over højre skulder. Patrontasken var af sortlakeret læder med kongens kronede chiffer i sølvplet. Til staldtjeneste havde garderne en fouragerkittel af sejdug.

Hvert 12. år fik garderne udleveret en stor tung kappe (*mantel*) af rødt klæde. Derudover tildeltes de en sadel med samt pistolhylstre og seletøj. Over saddelen og pistolhylstre skulle være hhv. et skaberak og et par hylsterkapper. Alt af rødt klæde med besætning af sølvtrasse. Ingen af disse genstandes udseende kendes nærmere.

I 1785 godkendtes et nyt munderingsreglement for Hestgarden.⁵ Heri tildeltes garderne en fouragerhue af rødt klæde med opslag af en finere slags klæde. Farven på opslaget nævnes ikke, men har sikkert været lyseblåt.

Foruden den røde kjole havde garderne ifølge Krogh en collet/køllert af gult læder.⁶ Der godkendtes ikke noget munderingsreglement for Hestgarden i 1774, og i reglementet for 1785 optræder der ingen colletter overhovedet. Som den eneste kavaleriafdeling havde Hestgarden beholdt sit sortmalede kyrads. Det blev kun båret sammen med lædercolletten. Kyradsremene var antagelig af lyst gult læder.

Fra omkring 1788 kendes et sæt tegninger af en garder. Herpå optræder han dels i den røde kjole, der benævnes stadsuniform, dels i en paillegul collet med samt rød vest (*ordinaire Uniform*). Den paillegule collet var hæftet sammen fortil og havde ingen knapper. Den havde rød krave og ærmeopslag. Colletten var overalt kantet med sølvtrasse. På tegningerne bemærkes i øvrigt, at hatten var kantet med sølvtrasse og ikke havde kordon, samt at garderne havde rød-gul sabelkvast. Disse forhold fremgår ikke af munderingsreglementet. På tegningen af stadsuniformen bærer garderen noget der ligner officerernes rød-gule skærf om livet. Om det er identisk med munderingsreglementets livgurt vides ikke.

I september 1788 udgik der ordre om, at alle hærens menige og underofficerer, herunder garderne skulle afskære sidehåret, som førhen var blevet krøllet op.⁷

Resten af hæren fik nye munderingsreglementer med betydelige ændringer i 1789. Hestgarden synes derimod ikke at være blevet omfattet af forandringer. Der godkendtes i hvert fald intet munderingsreglement. I 1791 godkendtes en ny type ridestøvler⁸, og ifølge Krogh godkendtes i 1794 et nyt munderingsreglement. Han daterer ikke reglementet nøjere, og det er ikke lykkedes at finde det i Rigsarkivet. Ifølge dette blev den røde sløjfekjole afskaffet. I stedet skulle garderne have en paillegul collet af kirsej. Den havde ponceaurøde opslag, krave og trekantede ombukninger fortil forneden. Overalt var den kantet med sølvtrasse. Til uniformen hørte rød klædesvest, gule skindbukser og trekantet hat med kordon, krampe, kokarde og fjer. Derudover havde garderne en stadshat, der foruden førnævnte udstyr var kantet med sølvtrasse. Til fodtøj fik garderne dels "stive", dels "smaae" støvler med sporer. Foruden dette udleveredes kravehandsker, halsbind, seler, piskekokarde, rød kappe, sabelkvast samt daglig og stadsskaberak. Af reglementet fremgår det, at fouragerhuen var af rødt klæde med blå klædesopslag og at den var smyk-

Officer af Hestgarden med sabeltaske og ærmegradstegn, der godkendtes i hhv. 1798 og 1801. Skaberakkets tresbesætning er anderledes end på Köllers tegning fra 1801. Brockdorff 1804. Tøjhusmuseet.

Garderpistol M/1748/98. Tøjhusmuseet B 1566.

ket med sølvtrasser samt en lille trådkvast. 1794 var også året, hvor Hestgarden endeligt tog afsked med det sorte brystkyrads.

Ved munderingsreglementet af 1798 fik garderne tre nye effekter: Lange mørkeblå ridebukser, casquer og sabeltasker.⁹ Ridebukserne havde forstærkning af sort skind i skridtet og på indersiden af benene. De blev knappet med hvide knapper langs ydersiden af benene, og knapstykket var kantet med rødt. Casquen var en hjelm med rund puld og skygge af sort lakeret læder. Henover pulden sad en raupe af sorte hestehår. Omkring pulden var hjelmen besat med rødt bånd (*tamis*). Skyggen var kantet af forsvøvet metal. Endelig var casquen prydet med hvid fjer med rød eller blå top. Med casquens indførelse forsvandt de trekantede hatte. Sabeltasken blev båret i et antal bæreremmer fra gehængets venstre side, og var muligvis af sort lakeret læder. Tasken var ifølge Brockdorffs tegning fra 1804 smykket med det kongelige navnetræk (CR under en krone) i sølvplet.

Foruden disse tre væsentlige nyskabel-

Menig garder af Hestgarden. Den paillegule collet var kantet med sølvtræse, medens de meniges skaberak blot var prydet med hvid uldtræse. Casquen med sort raupe og hestehårssveif blev reglementeret i 1798. Brockdorff 1804. Tøjhusmuseet.

KAVALERIET Uniformer og udrustning i den danske hær 1774-1803

ser blev fouragerkitler udstyret med blå klædesopslag. Endelig fremgår det, at kapperne havde foer.

I 1798 brændte Hestgardens nye kaserne ved Frederiksholms Kanal og en del uniformer og udrustning gik tabt. En fortegnelse over hvad Garden mistede ved den lejlighed afslører adskillige ting, som ikke fremgår af munderingsreglementerne. Man skelnede således mellem munderings- og armatursager. Armatursagerne omfattede foruden våbnene alt lædertøj. Af fortegnelsen fremgår, at Garden havde såvel et sæt dagligt lædertøj som et stads-sæt. Begge sæt var af sort læder, men på stadssættet var alle spænder sølvpletterede. Stadspatrontasken var forsynet med sølvpletteret chiffer og taskebandoleret med et ovalt sølvpletteret skilt med rigsvåbenet. Ved periodens begyndelse havde Garden vel hvidt lædertøj som det øvrige kavaleri. I 1777 kom en generel ordre om, at lædertøjet skulle være gulligt. Garden har dog sikkert beholdt det hvide lædertøj, om ikke andet så til stadsbrug. Det sorte lædertøj formodes at være indført i første halvdel af 1790'erne.

Skadesfortegnelsen fra 1798 omtaler også pallaskkvaster af sort læder, ridebukser af lærred og colletter af skind. Krogh

Kårdsølvpallask for officerer af Hestgarden M/1772. Tøjhusmuseet C 3099.4.

har konstateret, at skindcolletter var i brug så sent som i 1801. Når de ikke optræder i munderingsreglementerne, skyldes det givetvis, at de var næsten uopslidelige. Reglementet var således et budget over udgifter, og da skindcolletter ikke var en regelmæssig tilbagevendende udgift, er de ikke med.

Ved Hestgarden blev hårpisken for menige og underofficerer først afskaffet i 1806.¹⁰

Underofficerer

Underofficerernes uniformering adskilte sig kun lidt fra gardernes. På den røde kjole havde de en sølvpaulet på højre skulder som hærens øvrige underofficerer, og på colletten havde de lidt finere og bredere sølvtræsser. Derudover var der sølv på deres pallaskkvast og deres hattefjer var lidt finere. Endelig var underofficererne fri for simpelt staldarbejde, og de var derfor ikke reglementeret med fouragerkittel og -hue.

Officerer

Officerernes uniform var for så vidt magen til underklassernes. Den var dog fremstillet af finere klæde og knapperne var forsøvede. Sølvkantning og -broderi har sikkert også været af en bedre kvalitet. Af værdighedstegn bar officererne skærf af hhv. rød silke og guldvirke, samt porte épée af guldtråd og karmoisinrød silke. Officererne var ikke karabinbevæbnede, men bar kårde M/1772 i et hvidt livgehæng. I 1783 udstedtes forbud mod de kostbare skærfe med guldvirke. Fremover måtte de kun fremstilles af rødt og gult silke.

I 1782 indførtes skulderbånd for rytterofficerer "som ved Hestgarden".¹¹ Hvor længe Hestgardens officerer havde båret disse skulderbånd vides ikke. Muligvis havde de eksisteret siden Gardens genoprettelse i 1771.

I 1785 mistede gardens underklasser den røde kjole. Det skete ikke for officererne, der tværtimod fik approberet en ny kjole magen til Fodgardens.¹² Hvorledes den adskilte sig fra den hidtidige fremgik ikke.

I 1788 blev livgehængen erstattet af et hvidt skuldergehæng.¹³ Gehængen var midt på brystet prydet af et ovalt forsølvet skilt med rigsvåbenet. Året efter hed det, at ge-

hængen nu skulle bæres over kjolen.¹⁴ Året efter igen blev det erstattet af et sort livgehæng, der skulle bæres over vesten.¹⁵ 1788 var også året, hvor officerernes skærf blev afskaffet.¹⁶ Det genindførtes dog i en ny model i 1795.¹⁷

I november 1801 befalede kronprins Frederik, at officerer ved Livgarden til Hest skulle anlægge ærmegradstegn på colletten magen til dem, der just var blevet reglementeret for husarofficerer. På den røde kjole skulle de derimod have epauletter af samme type, som netop var godkendt for hærens øvrige officerer. Til den røde sløjfeuniform blev det tilladt officererne at anlægge korte støvler med sølvkvast og -kant, såkaldt ungarske støvler.¹⁸ Endelig blev det tilladt dem at bære mørkeblå pantalons uden for tjenesten. Et par måneder efter bestemtes, at de mørkeblå pantalons skulle være med sølvbesætning langs ydersiden af benet og med pileformede sølvbroderier øverst på lårene.¹⁹

Understaben Pauker og trompetere

Musikerne var generelt uniformeret som underofficerer. Som kendetegn havde de dog en særegen besætning af sølvtræse på kjole og collet. Munderingsreglementerne røber dog intet om hvor eller hvordan besætningen sad. Munderingsreglementet af 1794 afslører, at der bl.a. medgik otte sølvkvaste. Man kan forestille sig, at disse har hængt fra svalereder, som det kendes fra andre våbenarter i perioden, men noget sikkert vides indtil videre ikke.

Musikerne havde ikke karabiner og dermed heller ikke patrontaskebandolerer. Trompeterne bar utvivlsomt pallask som underofficerer. For paukeren må en pallask derimod have været i vejen. Som navnet antyder, havde han to pauker på hesten. På ydersiden af disse hang to smukt broderede paukefaner. Fanerne var karmoisinrøde og havde det store rigsvåben som motiv. Trompeterne var udstyret med sølvtrumpeter med -banderoller med kvaste.

Beslagsmede og sadelmagere

Der kendes ingen bestemmelser om gardens beslagsmedes (*fanemedes*) og sadelmageres uniformering. Med stor sandsynlighed har de slet ikke haft nogen uniform.

I 1797 godkendtes mørkeblå overbukser for underklasserne af rytteriet. I skridtet og langs indersiden af benene var de forstærket med læder. Fra og med 1801 blev de forsynet med rød kantning som disse. Tøjhusmuseet, mus.nr. E 177.

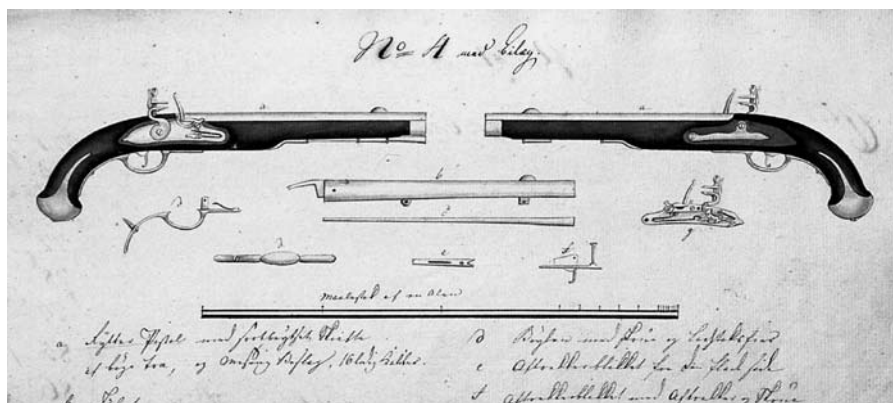
Foto: Jens Lauridsen.

RYTTERREGIMENTERNE

Den danske hær omfattede fire kyrasser-/rytterregimenter. De to begreber anvendtes i flæng i samtiden. Regimenterne bestod af fem eskadroner. I 1790 ændredes dette til fire eskadroner.

Ryttere/kyrasserer

I 1772 blev det slået fast, at rytteriet skulle have røde uniformskjoler "istedenfor for de hidindtil havde hvidblaa munderinger", og samtidig godkendtes tegninger af de nye uniformer.²⁰ Kjolen havde krave, rabatter og ærmeopslag i regimentets kendingsfarve. De ombukkede skøder fremviste det paillegule foer. Oven for ærmeopslagene sad røde klapper med tre knapper. På den ene skulder var kjolen forsynet med en sølvepaulet. Af munderingsreglementet af 1774 fremgår det, at uniformen desuden bestod af en paillegul klædesvest uden ærmer, af gullige knæbukser af skind, af livgurt af baj, af hvid hørskjorte og af sort halsbind med hvid strimmel.²¹ Den trekantede hat skulle have rød-gule kordon, sort sløjfekokarde, samt hvid kantning, knap og krampe. De lange sorte ridestøvler skulle være "spitz breede" i stedet for som hidtil "runde". Foruden støvlerne var rytterne reglementeret med sko og strømper. Til staldtjenesten havde de en fourager-

Rytterpistol M/1772. von Bergens våbenbog. Tøjhusmuseet.

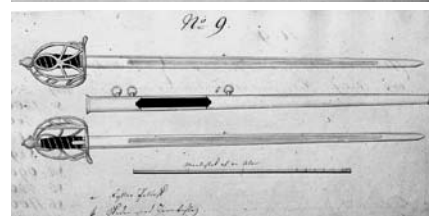
kittel af ufarvet hørlærred og til brug om vinteren en kappe af rødt klæde. Disses snit kendes ikke. Rytterne var bevæbnet med pallask M/1773, karabin og to rytterpistoler M/1772 eller ældre modeller. Pallasken blev båret i et hvidt livgehæng af læder. Karabinen skulle hænge i en karabinhage i et smalt hvidt bandoler over venstre skulder. Den sorte læderpatrontaske skulle ligeledes bæres over venstre skulder, om end i et bredt hvidt bandoler, således at karabinbandoleret lå ovenpå taskebandoleret. Det var kun de regimenter der havde haft hvid-blå munderinger, der havde hvidt lædertøj.

Til rideudstyret hørte bomsadel og sele-tøj, pistolhylstre med hylsterkapper samt saddeldækken og skaberak til at lægge hhv. under og over sadelen. Hylsterkapperne og skaberakkerne var røde, men ellers kendes deres udseende ikke i detaljer.

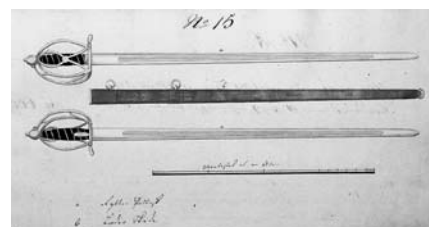
På tegningerne fra 1772 ses det, at rytteriet skulle have epaulet på venstre skulder. I den forbindelse godkendtes et nyt sæt tegninger, og på disse sidder epauletten på højre skulder. Om dette kun gjaldt Fynske Rytterregiment, eller om der er fejl i enten det ene eller det andet sæt tegninger vides ikke med sikkerhed. Noget tyder dog på, at fejlen ligger i 1772-tegningerne. Fra årsskiftet 1787/88 kendes således et sæt tegninger af den danske hær, hvor rytterne optræder med epaulet på højre skulder.

De kendingsfarver der blev fastlagt i 1772 blev justeret i de næste par år. Slesvigske Rytterregiment der ellers var blevet tildelt mørkegrøn, fik i oktober 1772 tilladelse til at beholde sin lyseblå kendingsfarve.²² Til distinktion fra de andre blå regimenter, skulle de have en anderledes epaulet. Dens udseende beskrives ikke. Fynske Rytterregiment var blevet tildelt hvide knapper, men fik i juli 1773 tilladelse til at beholde sine gule knapper.²³ Norske Livregiment Ryttere, der i 1772 ellers var blevet tildelt hvid kendingsfarve, fik i 1774 tilladelse til at skifte til sort.²⁴

I marts 1775 blev der approberet nye

Rytterpallask M/1773 og den ganske let forandrede M/1778 havde begge skeder af træ med jernbeslag og tre bæringene. von Bergens våbenbog. Tøjhusmuseet.

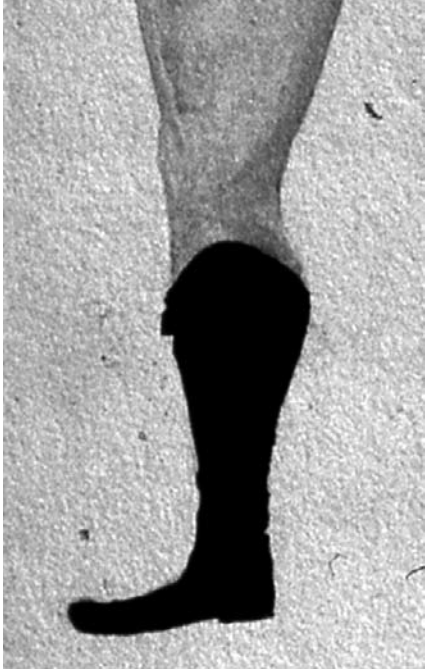

Rytterpallask M/1789. von Bergens Våbenbog. Tøjhusmuseet.

prøver på epauletter, skaberakker og lædertøj, men det fremgik ikke, hvorledes disse genstande adskilte sig fra de i brug værende.²⁵ Om skaberakkerne hed det blot, at de skulle have tresser i kendingsfarven, og der kendes ingen samtidige afbildninger af dansk rytteri til hest.

I 1777 bestemtes, at det hvide lædertøj skulle erstattes af gulligt ved alle regimenter.²⁶ I 1779 godkendtes en ny prøve på den trekantede hat med større puld, så den kunne sidde bedre.²⁷ I 1780 indførtes hvide fjer i rytteriets hatte.²⁸

I 1785 godkendtes nye uniformer for rytteriet.²⁹ På kjolen blev skøderne kortere og kraven mindre, ligesom epauletten, klapperne ved ærmeopslagene og de stili-

Korte, såkaldt ungarske støvler med kvast foran og lange benklæder, såkaldte pantalons, for officerer af kavaleriet. Støvlerne er afbildet uden sporer. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 85/1801.

KAVALERIET

Uniformer og udrustning i den danske hær 1774-1803

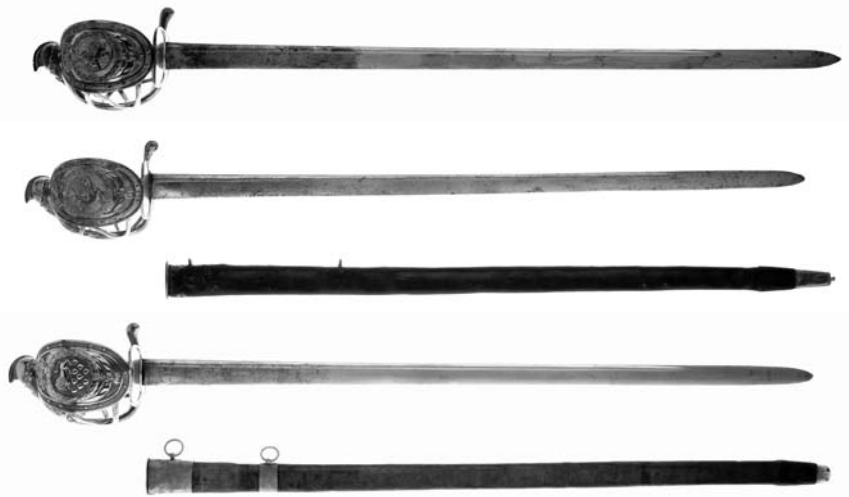
serede knaphuller forsvandt. På hatten forsvandt kantningen. I munderingsreglementet af 1785 ses rytterne nu at blive reglementeret med en fouragerhue af rødt klæde med opslag i en afvigende farve.³⁰ Muligvis kendingsfarven. Nyt i 1785-reglementet var også en (blå ?) mantelsæk. Heri kunne kappen opbevares bag på sadlen. Knæbukserne var forneden forsynet med et udvendigt knapstykke. Dette blev i 1788 erstattet af et bånd, hvormed rytterne kunne binde bukserne under knæene.³¹ Når rytterne på de førnævnte tegninger fra årskiftet 1787/88 stadig optræder med epauletter, kan det skyldes, at de fik lov at slide dem op.

Det gullige lædertøj, der var blevet indført i 1777, blev i 1789 opgivet, og i stedet genindførtes hvidt lædertøj.³²

I september 1788 udgik der ordre om, at alle hærens menige og underofficerer skulle afskære sidehåret, som førhen var blevet krøllet op.³³

I foråret 1790 blev der godkendt nye uniformer for rytterne. Det skete dels med et sæt tegninger, dels med et nyt munderingsreglement.³⁴

Som ved infanteriet indførtes kjoler uden skøder. På kjolen skulle det øverste af rabatterne knappes oven på kraven og forneden skulle den have trekantede ombukninger foran. Den trekantede hat blev krammet op foran og fik herved en tokantert facon. Hatten havde sort sløjfekokarde,

Pallask M/1780 for officerer af rytteriet. Hvert regiment havde sit eget mærke på parerpladen. Her eksempler fra Fynske, Sjællandske og Norske Rytterregiment Tøjhusmuseet.

rød-gul kordon samt hvid fjer, krampe og knap. Der ændredes ikke ved de øvrige dele af munderingen.

Ved udgangen af 1791 approberedes nye kravestøvler for rytteriet.³⁵ Året efter godkendtes en ny prøve, der havde "rem med spænde bagi".³⁶ Tre år senere, i 1795, hed det, at remme med spænde på rytteriets støvler skulle aftages igen.³⁷

I 1797 godkendtes et nyt munderingsreglement, og det bød på adskillige forandringer.³⁸ Kjolerne skulle gøres kortere, og i stedet for skindbukser skulle de have lange paille kirsejsbukser. Derudover skulle de have lange mørkeblå ridebukser med sort skindforstærkning i skridtet og langs indersiden af benene. Langs ydersiden var bukserne knappet med tinknapper. Ligesom dragonerne skulle rytterne have korte støvler og ungarske sadler.³⁹ Rytterne skulle desuden have mindre kapper. Ændringerne skulle ske når hovedterminen indtraf. Hvilket skete for Livregiment Ryttere i 1798 og for de øvrige regimente i 1799 og 1800.

I en resolution fra november 1797 bestemtes, at Sjællandske Rytterregiment skulle have dragongeværer (M/1786).⁴⁰ De øvrige kavaleriregimenter skulle have husarkarabiner (M/1795), hvoraf ti pr. eskadron skulle være riflede. Indførelsen af de nye sadler medførte, at man måtte korte pistolerne af og indrette dem uden ladestokke.⁴¹ I 1799 fik Livregiment Ryttere udleveret pallask M/1797 og kort efter fik de øvrige regimente. Året efter blev der godkendt prøve på nye karabinremme og patrontasker med bandoler.⁴²

I 1799 godkendtes prøve på skaberak for alle rytterregimenter.⁴³ De nye skaberakker ses på tegningerne i Köllers uniformsværk fra 1801.

I august 1800 bestemtes, at de mørkeblå ridebukser ved næste munderingsskift

skulle forsynes med læderknapper og rød kant.⁴⁴

I 1803 godkendtes runde hatte for rytteriet. Hattens skygge var bukket op i venstre side. Den havde fortil et rhombeformet messingskilt med bogstaverne RR for Rytter Regiment. Derudover havde den hvid fjer, knap og krampe i venstre side, og så var den behængt med en rød-gul kordon med to kvaste.

1803 var også året, hvor hårpisken afskaffedes for menige og underofficerer.⁴⁵

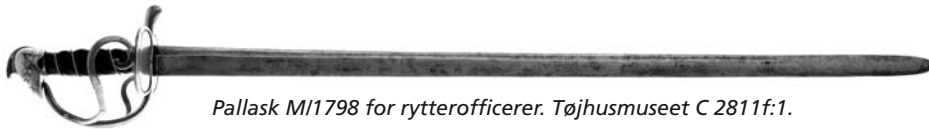
Underofficerer

Underofficererne var munderet og udrustet som de menige. De havde dog lidt finere opslagsklæde og på højre skulder bar de en epaulet, der afveg lidt i formen fra de meniges. Da de meniges epauletter blev afskaffet i 1785, bibeholdt underofficererne deres, og omkring 1790 blev de afløst af en ny type. Sabelkvaste nævnes ikke i munderingsreglementerne, da underofficererne selv skulle bekoste dem.

Da kornetter blev afskaffet ved hærloven af 1774, overtog underofficererne deres hverv som estandartbærere. Estandartremmene havde imidlertid været kornetternes private, og kun få forblev ved regimenterne. I stedet forsøgte underofficererne at klare sig på bedste vis, bl.a. med deres karabinremme. For at opnå ensartethed godkendte kongen i 1776 prøve på en ny estandartrem, der skulle være bekledt med klæde i kendingsfarven og besat med to halve sølvgaloner.⁴⁶

Trompeterer

Trompeterne var munderet som underofficererne. På tegninger fra hhv. 1772 og 1773 ses, at de på ærmet havde en tresse i knapfarven. Tressen løb langs med sømmene og henover ydersiden af skulderen. De efterfølgende munderingsreglementer

Pallask M/1798 for rytterofficerer. Tøjhusmuseet C 2811f:1.

Rytterpistol M/1748/98. Tøjhusmuseet B 1565.

afslører ingen detaljer om trompeterne. Hvor længe denne tresbesætning på ærmerne bibeholdtes vides ikke. Trompeterne havde ikke karabinrem og patrontaske.

Trompeterne var behængt med banderoller med kvaster. Banderollerne, der var udført i uldsnor, var så vidt vides i en kombination af rød og regimentets kendingsfarve.

Officerer

Som de menige fik officererne godkendt ny uniform i 1772. Den bestod af en rød kjole med krave, rabatter og ærmeopslag i regimentets kendingsfarve. Kjolen havde ombukkede skøde og paillegult foer. Oven for ærmeopslaget havde den som de menige klapper med tre knapper. Underklæderne var paillegule. Hatten havde sort sløjfekokarde samt kantning, krampe og knap i knapfarven. På de samtidige tegninger kan kordon ikke ses, men den må have været der.

På fødderne bar officererne lange sorte ridestøvler med sporer. Hvidt kalvekrøs og hvide støvlemandletter var almindeligt. Officererne var bevæbnet med kårde, der blev båret i et livgehæng med dornspænde i knapfarven. Gehængen var enten hvidt eller gulligt, alt efter om regimentet førhen havde båret hvid/blå uniform. I 1777 bestemtes dog, at alle skulle have gulligt lædertøj. Officerer bar som særlige kendetegn skærf og felttegn som hærens øvrige officerer, men ikke ringkrave. Derudover havde de en epaulet i knapfarven på højre skulder. Rytterofficerer havde hår som infanteriofficerer, d.v.s. med hårpisk med sort sløjfe samt opkrøllede sidelokker. Sidelokkerne forsvandt øjensynlig i 1790, medens hårpisken bibeholdtes til 1806.⁴⁷

Den simple hattegalon som hidtil havde været båret så ikke ud af meget på de nye lidt større hatte, som blev godkendt i december 1779. I december 1780 blev der derfor godkendt prøve på en ny bredere hattegalon med bølget, eller takket kant.⁴⁸

Samme år godkendtes en ny pallask for rytterofficerer. Hæftet var af messing, og tertspladen var støbt med provinsens våben. Til vore dage er bevaret typer med våben for Danske Livregiment Ryttere, Norske do., Fyenske, Jydske og Slesvigske.⁴⁹ Derimod kendes ingen fra hhv. Sjællandske og Holstenske Regiment Ryttere, hvilket gør det tvivlsomt, om disse regimenter officerer overhovedet fik pallask M/1780.

I 1782 bestemtes, at rytterofficerers epauletter skulle erstattes af skulderbånd i knapfarven, som ved Hestgarden.⁵⁰

Handelsbalancen overfor udlandet var ikke god, og man valgte derfor i begyndelsen af 1783 at udstede en række bestemmelser om "overdådigheds indskrænkelse". For rytteriets officerer betød det, at deres skærf, som hidtil havde været "guldvirkede", nu skulle være helt af silke, som resten af armeens officerers.⁵¹ Samtidig fastsattes et loft over, hvor meget galonerne på deres skaberakker og hylsterkapper måtte koste, nemlig hhv. 50 og 25 rd.

I 1785 fik officererne nye trekantede hatte uden galoner, men med kordon, krampe, sultan og fjerbusk.⁵² I 1788 blev skærfet afskaffet.⁵³ I samme forbindelse blev livgehængen erstattet af et skuldergehæng - hvidt til kårde og læderfarvet til pallask. Midt fortil havde gehængen et ovalt forsølvet skilt med rigsvåbenet. Gehængen skulle indledningsvis bæres over vesten. Året efter ændredes dette til over kjolen og året efter igen, i 1790, blev skuldergehængen erstattet af et sort livgehæng der skulle bæres over vesten.⁵⁴ 1790 var også året hvor der godkendtes nye uniformer for rytterofficerer.⁵⁵ Kjolen fik kortere skøder og rabatterne skulle knappes oven på kraven. Klapperne ved ærmeopslagene ændredes også en smule og skulderbåndet fra 1782 forsvandt. Vesten blev toradet og hatten blev krammet stærkt op i en tokantet facon. Hattepynten bibeholdtes.

I 1795 genindførtes skærfet og i 1801 blev officererne reglementeret med korte ungarske støvler og lange klædesbukser.⁵⁶ Til feltbrug var officererne sikkert også udstyret med lange mørkeblå ridebukser, som de der indførtes for menige ved munderingsreglementet af 1798. Reglementet indebar også, at kjolekraverne blev opstående. At dette også skete på officerernes kjoler ses af Köllers tegninger fra 1801. 1798 var også året, hvor der godkendtes en ny pallask for rytterofficerer.⁵⁷

I november 1801 godkendtes epauletter i knapfarven for alle hærens officerer.⁵⁸

Epauletterne var forskellige for hver grad og var dermed de første rigtige gradstegn for officerer. Epauletterne skulle bæres på begge skuldre og anlægges i juni 1802.

Understaben

Regimentskvartermester

Hvert regiment havde en regimentskvartermester. Han var ligestillet med de subalterne officerer og bar antagelig uniform som disse. Ved indførelsen af epauletter for officerer i 1802, fik regimentskvartermestrene tilladelse til at bære sekondløjtnantsepauletter.⁵⁹

Auditor

Hvert regiment havde en auditor. Han var uniformeret som sine kollegaer ved infanteriregimenterne.

Regiments- og eskadronsfeltskærere

Hvert regiment havde en regimentsfeltskærer og fem (fire fra 1785) eskadronsfeltskærere. Feltskærerne ved rytteriet var uniformeret som deres kollegaer ved infanteriregimenterne.

Pauker og stabstrompeter

Hvert rytterregiment havde en pauker indtil 1789-hærplanen, hvor han fik følgeskab af en stabstrompeter. Paukeren blev afskaffet ved planen af 1799. Indtil da, var han uniformeret som trompeterne. Stabstrompeteren var munderet som trompeterne, men havde en underofficersepaulet til distinktion. Paukerne var smykket med broderede paukefaner. I 1785 opgav man de kostbare broderede regimentsfaner til fordel for malede faner. Denne besparelse gik øjensynlig også ud over paukefanerne.

Gevaldiger og stokkeknægt

Hvert regiment havde en gevaldiger og en stokkeknægt. Gevaldigeren blev afskaffet med 1789-hærplanen. Gevaldigeren var munderet som en underofficer, og stokkeknægten som en menig rytter. De fik dog ikke alt deres rideudstyr, endsige deres skydevåben og dertil hørende lædertøj. I 1791 skiftede stokkeknægten navn til profos og i den forbindelse bestemtes, at han skulle bære uniform som de menige, dog med en sort fjer i hatten og med en tresse i knapfarven langs kraven.⁶⁰

Kursmed

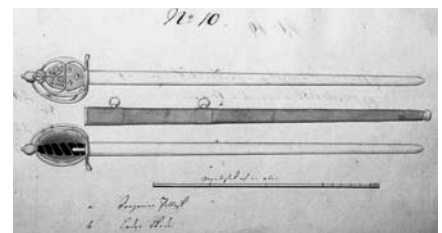
Ved 1789-hærplanen tildeltes hvert regiment en kursmed (= beslagsmed). Ifølge munderingsreglementet af 1790 skulle han munderes som de menige ryttere, men ikke have deres rideudstyr og skydevåben med tilhørende lædertøj.

Sadelmager og bøsse mager

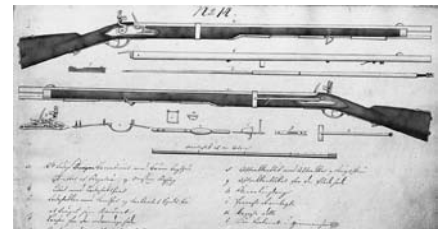
Disse personelgrupper var ikke reglementeret med uniform.

Dragongevær M/1767. von Bergens våbenbog. Tøjhusmuseet.

Dragonpallask M/1786. von Bergens våbenbog. Tøjhusmuseet

Dragongevær M/1786. von Bergens våbenbog. Tøjhusmuseet.

KAVALERIET Uniformer og udrustning i den danske hær 1774-1803

DRAGONREGIMENTERNE

Kavaleriet omfattede fire dragonregimenter à fem eskadroner. I 1785 reduceredes antallet af eskadroner til fire og i 1790 reduceredes antallet af regimenter til tre.

Dragoner

Dragonernes uniformer var næsten magen til rytternes, og det var kun små forskelle, der adskilte dem i løbet af perioden. I dette afsnit vil der derfor blive fokuseret på disse forskelle, frem for at gentage hovedparten af det foregående afsnit.

På ærmeopslagene sad to knapper. På rytternes kjoler sad de langs med ærmet, på dragonernes på tværs af ærmet. Denne forskel holdt sig gennem hele perioden. Dragonerne var ved periodens begyndelse udstyret med dragongevær M/1767 med tilhørende bajonet. Hvis dragoner stadig førte bajonet i denne periode, har de givet gjort det i en sværdtaske på gehængen. Udover geværet havde de et par rytterpistoler M/1772 eller ældre modeller.

I januar 1785 godkendtes tegninger af bl.a. en dragon.⁶¹ I oktober samme år hed det dog, at dragonernes nye støvler skulle have runde snuder i stedet for de "spidsbrede", som optrådte på tegningerne fra januar.⁶² 1785 leveredes også de første godt 2.400 stk. af dragonpallask M/1785. Året efter godkendtes dragongevær M/1786. Hertil hørte ingen bajonet. Blandt 1785-tegningerne ses en dragon fra begge sider med alt sit lædertøj. Livgehængen er fortsat hvidt, men karabinremmen og patrontaskebandoleret er sort. Dette er første gang sort lædertøj ses, og der kendes ingen særskilte bestemmelser

om sort lædertøj fra disse år. Figuren optræder desuden med korte ungarske støvler, hvorimod tegningen med kongens navnetræk viser en dragon med rytterstøvler. Det må derfor antages, at det drejer sig om et ikke godkendt forslag

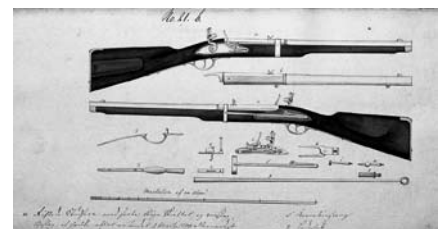
I september 1788 udgik der ordre om, at alle hærens menige og underofficerer, herunder dragonerne skulle afskære sidehåret, som førhen var blevet krøllet op.⁶³

I 1790 godkendtes nye korte kjoler som ved rytteriet. Knapperne skulle dog være større ved dragonerne. Knapstørrelsen blev atter sat ned ved munderingsreglementet af 1799.

I 1791 blev Livregiment Dragoner omdannet til et let dragonregiment, og blev i den forbindelse forsynet med husarsabler og korte husarkarabiner.⁶⁴ Når terminen udløb for de i brug havende bomsadler, skulle de skiftes ud med ungarske sadler som husarernes. Uniformeringen og udrustningen blev ikke ændret med det første. I 1794 bestemtes imidlertid, at det nye lette dragonregiment skulle have casque, lange ridebukser og korte husarstøvler.⁶⁵ Casquen var en hjelm af sort læder. Over pulden sad en raupe af sorte hestehår, der hang ned bagtil. Casquen havde spids skygge, der var kantede med hvidt metal. Omkring pulden sad et rødt stofbånd (*tamis*). I venstre side var casquen forsynet med en hvid fjer med rød top. To år senere blev også de to øvrige dragonregimenter omdannet til lette enheder, med dertil hørende casquer, korte støvler og husarvåben.⁶⁶ Året før, i 1795, var det blevet bestemt, at alle dragonregimenter fremover skulle have ungarske sadler, d.v.s. de samme som husarerne.⁶⁷

I 1797 skete flere ændringer ligesom ved rytterregimenterne. Eneste særlige ved dragonerne var, at pallasken skulle erstattes af husarsabel M/1776.⁶⁸

I 1798 hed det, at de casquer som Jyske og Fynske lette Dragonregiment skulle

Riflet dragonkarabin M/1798. von Bergens våbenbog. Tøjhusmuseet.

anlægge (dette var åbenbart ikke sket endnu), skulle have et messingskilt fortil med regimentets navn, og tamisen/båndet skulle være i kendingsfarven.⁶⁹ I februar 1799 godkendtes prøve på en ny valdrap for såvel rytter- som dragonregimenterne.

Endelig, i 1803, blev hårpisken afskaffet for menige og underofficerer.⁷⁰

Underofficerer

Underofficererne var generelt uniformeret som de menige dragoner. Som det var tilfældet ved rytteriet, bar de epaulet i knapfarven på højre skulder

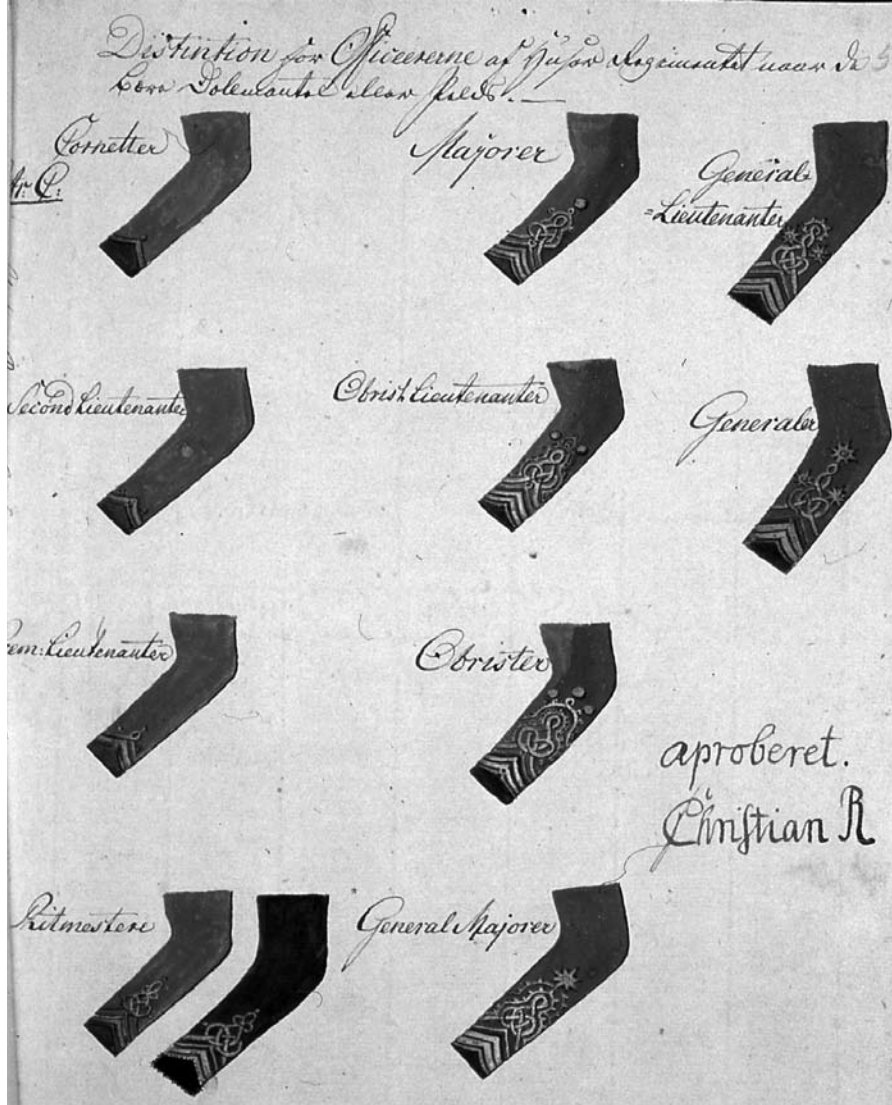
Officerer

Dragonofficerernes uniformering adskilte sig kun lidt fra rytterofficerernes. Indtil 1794 synes den eneste forskel således at have været ærmeopslagene og disses klapper. Efter Livregiment Dragoners omdannelse til lette dragoner, blev officererne i 1794 reglementeret med lange ridebukser, korte ungarske støvler og casquer som de menige. Dette skete også ved de to øvrige dragonregimenter 1796-98.

Understaben

Sammensætningen og uniformeringen af understaben ved dragonregimenterne var lig den ved rytterregimenterne.

Ærmegradstegn for officerer af Husarregimentet 1801. Gradstegnene skulle også anvendes på officerernes collets ved Livgarden til Hest. Gradstegnene skulle anlægges i juni 1802. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 565/1801.

HUSARREGIMENTET

Husarregimentet var oprindeligt blevet oprettet i 1762. Det blev imidlertid nedlagt i 1767, men genoprettedes i 1774. I den forbindelse blev der godkendt nye uniformer.⁷¹ Husarregimentet bestod af blot to eskadroner ved genoprettelsen.

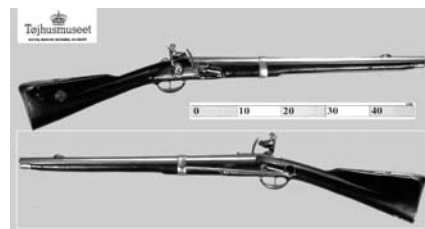
Dette antal forøgedes hurtigt; i 1776 til fire; i 1778 til seks; i 1779 til otte og i 1780 til ti. Samtidig deltes regimentet i 1. og 2. Husarregiment, der hver bestod af fem eskadroner. I 1785 skiftede de to afdelinger navn til 1. og 2. Husarkorps. Samtidig reduceredes antallet af eskadroner til fire i alt. I 1788 blev de to korps samlet under navnet Husarregimentet og ganske kortvarigt øgedes eskadronerne til otte stykker. Pr. 1. januar 1790 sattes tallet atter ned til seks. Til gengæld blev regimentet i 1791 forøget med den kuriøse bosniakskadron i Køge.

Husarregimentet havde heste i alle farver. Den eneste regel var, at trompeterne skulle have skimlir.⁷² Et andet forhold som bør nævnes her i indledningen er, at alle ved Husarregimentet skulle have overskæg. Dette var ellers forbeholdt grenadererne ved infanteriet.

Husarer

Den nye uniform, der godkendtes i 1774, bestod af en lyseblå dolman, en kraprød pels, lysegule skindbukser, kraprøde esqvarer og halvlange sorte ridestøvler.⁷³ På hovedet bar husarer en cylinderformet sort filthue, en schachtelhue, med hvide tresser og en rød-gul uldkordon med kvaste. Pelsen og dolmanen havde kantning og besætning af hvide uldsnore. Esqvarerne var af klæde med hvid kant. Om livet bar husarer dels et smalt brunt livgehæng, dels et såkaldt snore- eller husarskærf af røde snore med hvide skydere. Fra gehængets venstre side hang en sabeltaske med kongens chiffer, samt en sabel. Til feltbrug havde husarer desuden en karabin. Bandoleret hertil og til patronasken var antagelig af brunt læder. Endelig bestod bevæbningen af et par pistoler, der blev ført i pistolhylstre på hver side af sadlen. Ifølge munderingsreglementet hørte der ikke hylsterkapper til.

Indledningsvis måtte Husarregimentet klare sig med våben fra det forrige husarregiment, og hvad der ellers var i behold på Tøjhuset. I 1776 godkendtes først en ny sabel, og i marts 1777 fulgte prøver på ny karabin og pistol.⁷⁴

Husarkarabin MI1798. Tøjhusmuseet B 1821.

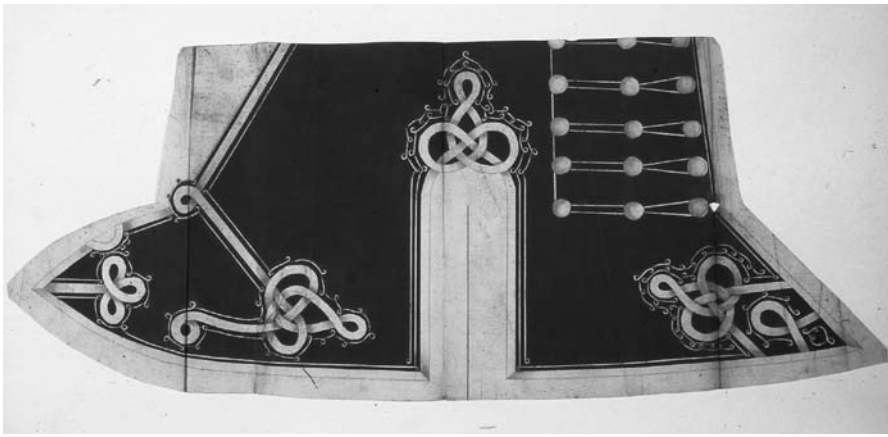
Husarpistol MI1748/98. Tøjhusmuseet B 1580/1581.

Fra 1774 blev husarerne udrustet med bomsadler. Herover lå et kraprødt skaberak med lyseblå takket galonering med hvid kantning. På approbationstegningen ses pistolhylstrene ikke, men derimod den sammenrullede lyseblå kappe foran sadlen. Udover de nævnte ting reglementeredes husarer med skjorter, strømper, sort hestehårshalsbind med lærredsstrimmel, fouragerkittel og sort bånd til hårpisken. Sabelkvast nævnes ikke i reglementet men ses på tegningen. Handsker optræder ingen steder.

Det trak åbenbart ud med nogle af uniforms og udrustningsgenstandene, for først i marts 1775 blev der godkendt prøver på huer, skærf, handsker, skaberakker og lædertøj for hhv. officerer og mandskab.⁷⁵

Allerede i 1777 godkendtes et nyt munderingsreglement.⁷⁶ Snore- og knappebesætningen på hhv. pels og dolman ændredes lidt. Af nye genstande indførtes dels en mantelsæk af rødt klæde, dels en fouragerhue af rødt klæde besat med hvide bånd og klæde i en anden kulør, givetvis blå. Til gengæld optrådte skindbukserne ikke længere i husarernes munderingsreglement. Esqvarerne var i stedet blevet omdannet til bukser med vædderskind i skridtet. Reglementet afslører i øvrigt, at tresserne på schachtelhuen var lavet af 1¾ lod sølv.

I januar 1778 oprettedes en 5. eskadron, der indledningsvist blev munderet som de fire første. I oktober oprettedes endnu en eskadron, den sjette. I august havde kongen fastsat, at den 5. og 6. eskadron til distinktion skulle have paillegul dolman i stedet for lyseblå.⁷⁷ Tilsvarende skulle der være paillegult på sabeltaske og skaberak. Det vides ikke med sikkerhed, men den 6.

Broderier og tresser til pels for officer af Husarregimentet. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 270/1780.

KAVALERIET Uniformer og udrustning i den danske hær 1774-1803

eskadron antages at have anlagt den paille-gule farve ved sin oprettelse i oktober. Den 5. eskadron har næppe skiftet et halvt år inde i sin treårige munderingstermin, men har snarere anlagt den paille-gule ved først-kommende nymundering i 1781. Da Husarregimentet i 1780 deltes i to, bestemtes det, at det første regiment skulle have lyseblå dolman m.v.⁷⁸ Det 2. Regiment skulle derimod have paillegul dolman, sabeltaske og galonering på skaberakket.⁷⁹ I 1780 godkendtes flere mindre forandringer i snorebesætninger på dolman og pels for officerer.⁸⁰ Om dette også gjaldt for menige husarer vides ikke. 1780 var også året, hvor husarerne fik hvide fjer i deres huer.⁸¹

I 1785 godkendtes munderingsreglementer for det meste af hæren, men tilsyneladende ikke for husarer. Dette år bestemtes dog, at husarerne fremover skulle have seletøj besat med små hvide sneglehuse (*snogepander*).⁸² I dag benævnes dette seletøj *snekketøj*. Endvidere bestemtes, at begge husarkorps skulle anlægge karmoisnrøde sabeltaske.⁸³

De to husarkorps skulle i 1787 anlægge ny overmundering. Det bestemtes i den forbindelse, at egalisere deres uniformer, således at det 2. korps fik lyseblå farve som det 1. korps.⁸⁴ Af resolutionen fremgår det, at forskellene havde omfattet mere end 2. korps' paille-gule farve på dolman, sabeltaske og skaberak. Eksempelvis havde korpsenes patrontaske og tilhørende rem været forskellige. De to korps skulle nu begge have patrontasken siddende på karabinremmen som ved rytteriet. 2. korps havde i øvrigt en reserveladestok, som var fæstet til patrontasken med en messingkæde. Dette ansås for en praktisk detalje, som også skulle indføres ved 1. korps.

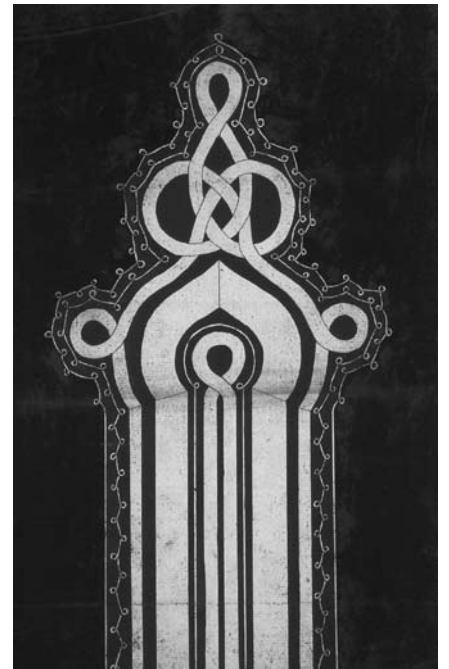
I 1789 bestemtes, at alt remtøj ved rytteriet skulle være hvidt. Husarerne beholdt tilsyneladende deres brune lædertøj.

I foråret 1797 kunne man ikke skaffe holdbare skind til husarernes ridebukser, og for denne ene slidtermin (af et år) måtte der i stedet anlægges kirsejsbukser. Sikkert som en følge heraf besluttedes det i december 1797 at afskaffe esqvarerne. Til gengæld skulle husarerne have lange mørkeblå ridebukser med sort skindforstærkning.⁸⁵ Langs ydersiden af benet var bukserne knappet med tinknapper. Knapstykket blev fra 1801 kantet med rødt. Året efter godkendtes prøver på nye karabinbandoler og patrontasker med rem for hele kavalieret.⁸⁶

I 1799 godkendtes et nyt munderingsreglement.⁸⁷ Mantelsækken skulle nu være blå, esqvarerne var forsvundet ud af reglementet og i stedet optrådte lange kirsejsbukser. Disse nævnes første gang i en resolution fra 1797, hvori det hed, at rytterregimenterne skal have lange kirsejsbukser således som indført ved Husarregimentet.⁸⁸ Det nævnes ikke, hvornår husarerne havde fået disse bukser, og farven på de nye bukser nævnes ingen steder.

I Köllers uniformsværk fra 1801 findes en tegning af en husar, der viser adskillige interessante ting. Frem for alt ses lædertøjet rimelig tydeligt. Om livet blev der båret et smalt brunt gehæng med to bæreremmer til sabeltaske og en til sabelskeden. Patrontasken med rem samt karabinbandoler var ligeledes brune. Den smalle patrontaskerem lå uden på det brede karabinbandoler. Sabeltaske med den takkede røde besætning må være genindført omkring 1788 ved de to husarkorps' sammenlægning. Husaren bar underligt nok endnu esqvarer. Ellers bemærkes husarens frisur, der omfatter små fletninger foran ørene og en lang hestehale i nakken. Husarer bar åbenbart ikke pisk på dette tidspunkt som resten af hæren.

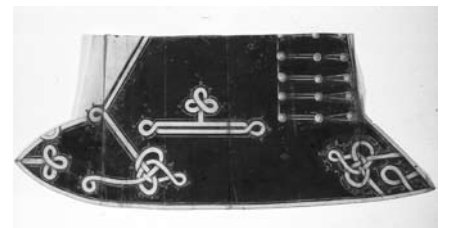
Den næste forandring fandt sted i 1802,

Broderier og tresser til esqvarer for officer af Husarregimentet. Udsmykningen skulle sidde midt foran på låret. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 270/1780.

Broderier og tresser til dolman for officer af Husarregimentet. Approbationstegning. Rigsarkivet, kgl. resolution 270/1780

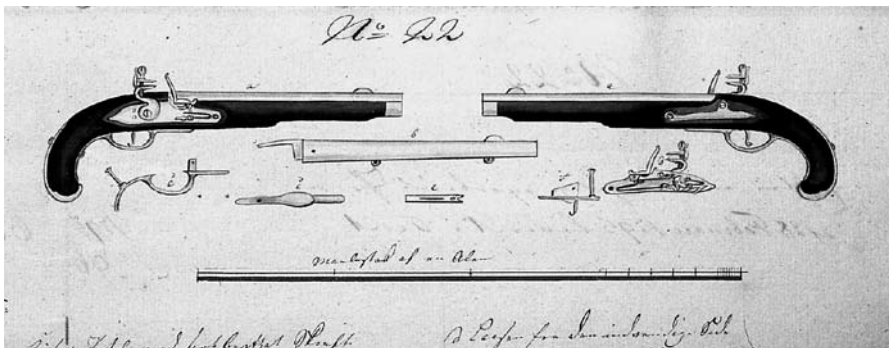

hvor husarernes huer blev forsynet med skygge, samt en sort sløjfekokarde af læred fortil.⁸⁹ To eksemplarer af denne type findes bevaret i Tøjhusmuseets samlinger.

Munderingsreglementet af 1803 bød tilsyneladende ikke på nogen forandringer.

Trompetere

Hver eskadron havde to trompetere. Ifølge munderingsreglementet af 1774 var de munderet som de menige. Derudover bevilgedes noget ekstra "*til distinktion*". Hvori denne bestod vides ikke med sik-

Husarpistol M1795. Den nye pistol, der godkendes i 1795, havde ikke ladestokken monteret i træet under løbet. Derudover var kolbekappen gjort længere for at forstærke kolben. Som på husarernes øvrige skydevåben var træet bejdsset sort. von Bergens våbenbog. Tøjhusmuseet.

kerhed, men svalereder er et sandsynligt bud. Trompetere var ikke karabinbevæbnede og havde følgelig ikke patrontasker. I munderingsreglementerne af 1799 og 1803 blev trompetere reglementeret med samme mundering som underofficerer. Dertil fik de nogle distinktionstresser.

Underofficerer

Underofficererne var uniformeret som de menige. Hvert fjerde år fik de dog 40 skilling ekstra "til distinktion". Om denne bestod af en epaulet som i resten af hæren fremgår ikke. Ifølge munderingsreglementet af 1799 var den eneste forskel, at nogle af de brede hvide uldsnore på pelsen var af sølv hos underofficererne. Ellers var deres mundering helt ens.

Officerer

Officersuniformen der godkendes i 1774 lignede mandskabets. Den var dog fremstillet af finere klæde, ligesom al snorebesætning var af sølvtrækkeri. Derudover var officerernes pels, esqvavarer, skærf, skaberak og dolmanopslag karmoisinrøde. Esqvavarerne gik længere op ad lårene end de meniges. På approbationstegningen fra 1774 gik de op under dolmanen og lignede bukser. Huen, skaberakket og sabeltasken var besat med takkede sølvgaloner.

I 1780 fik officererne hvid fjer i huen, og ved delingen af regimentet samme år fik officererne ved 2. Husarregiment paillegule dolmaner m.v. Officererne ved begge regimenter fik godkendt nye og flottere galonering og snorebesætning på både pels, dolman og esqvavarer.⁹⁰ Chefen for 2. Husarkorps udstyrede i øvrigt sine officerers huer med det kongelige chiffer omgivet af "sølvflitter".⁹¹ Nogen afbildning eller nærmere beskrivelse af denne prydelse kendes ikke. Ved de to korps' sammenlægning i 1788 fik alle uniform, som den officererne ved 1. Korps havde båret.

I januar 1783 udgik en række bestemmelser om "overdådigheds indskrænkelse". Om husarofficererne hed det, at det blandt

dem, ligesom i udlandet, var kotume at bære en tynd silkeskjorte i en farve efter eget ønske.⁹² Det var åbenbart også kotume at besætte disse skjorter med kostbare sølvtræsser, for det bestemtes i hvert fald, at de herefter kun måtte have en ganske simpel indfatning af sølv på deres skjorter.

I 1788 godkendes skuldergehæng for officerer af rytteriet. Dette gjaldt tilsyneladende ikke husarofficerer.

Hærens officerer fik i 1801 tilladelse til at anlægge korte støvler med kvast foran. Noget tyder på, at husarofficererne allerede bar sådanne støvler på dette tidspunkt.

I 1802 anlagde husarofficererne decidede ærmegradstegn på både dolman og pels.⁹³ Dette var de første egentlige gradstegn ved husarerne. Deres huer blev som de meniges forsynet med skygge og sløjfekokarde og endelig fik de tilladelse til at bære mørkeblå pantalonens med sølvbroderi og galoner ligesom generaler og gardeofficerer.⁹⁴

Understaben Regimentskvartermester

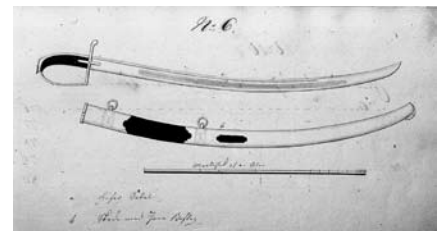
Fra 1780 havde hvert af de to regimenter en regimentskvartermester. Der kendes ingen særskilte bestemmelser om uniformeringen. Regimentskvartermestre har givetvis båret uniform som officererne. Dette var i hvert fald almindeligt ved både infanteri- og rytterregimenterne.

Auditør

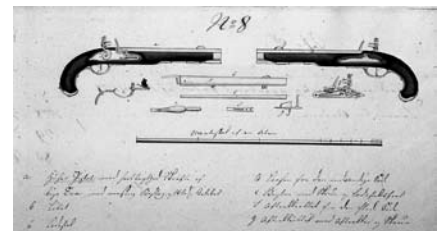
Da regimentet var delt i to, havde hvert regiment/korps en auditør. Der kendes ingen særskilte bestemmelser om husarauditørers uniformering. De har givetvis båret uniform som deres kollegaer ved infanteriet og rytteriet.

Feltskærere

Hver eskadron havde en eskadronsfeltskær. Fra 1780 havde hvert af de to regimenter tillige en regimentsfeltskær. Ved 1789-hærplanen blev regimentet yderligere tildelt en underkirurg. Der kendes in-

Husarsabel M1776. Den let krumme sabel vejede kun omkring 900 gram, hvilket gjorde den til et let våben i sammenligning med rytteriets pallasker, der vejede omtrent det dobbelte. Sabelen blev båret i to bæreremme fra venstre side af livgehængen. von Bergens våbenbog. Tøjhusmuseet.

Husarpistol M1777. Husarerne havde to flintelåspistoler, der blev ført i hylstre foran sadlen. Hylstrene kunne dækkes over med hylsterkapper, der var udført i klæde med hvid tressebesætning. von Bergens våbenbog. Tøjhusmuseet.

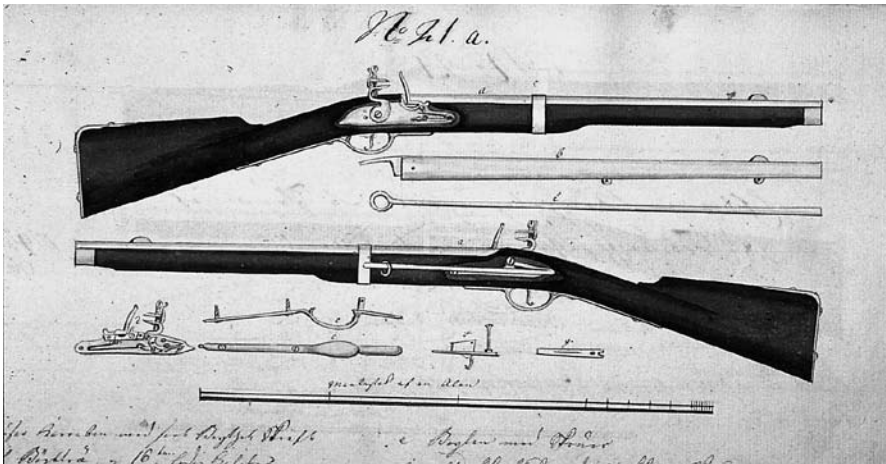

Husarkarabin M1777. Med til husarernes bevæbning hørte et kort flintelåsggevær, en såkaldt karabin. Kavaleri havde således altid de korte karabiner, der lod sig håndtere til hest. Karabinen blev ført i en karabinhage i en bred læderrem, der hang over venstre skulder. Patrontasken blev båret i en tilsvarende men smallere rem, almindeligvis over højre skulder. I kamp foretrak de fleste dog også at bære patrontaskeremmen over venstre skulder. von Bergens våbenbog. Tøjhusmuseet.

gen særskilte bestemmelser om husarfeltskæreres uniformering. De har givetvis båret uniform som deres kollegaer ved infanteriet og rytteriet.

Stabstrompeter

Ved hærplanen af 1789 fik Husarregimentet en stabstrompeter. Ifølge munderingsreglementet af 1799 var han munderet som en underofficer. Hertil blev reglementeret han med 2/3 alen sølvtræsser. Hvor de skulle sidde fremgik ikke.

Husarkarabin M/1795. I forhold til den tidligere model var den mest synlige forskel, at ladestokken ikke længere skulle være monteret under løbet, men skulle bæres i en separat rem. von Bergens våbenbog. Tøjhusmuseet.

KAVALERIET

Uniformer og udrustning i den danske hær 1774-1803

Stabstrompeteren havde hverken karabinrem eller patrontaskerem.

Gevaldiger og stokkeknægt

Fra 1780 havde Husarregimentet/-erne en gevaldiger og en stokkeknægt. Gevaldigeren blev afskaffet ved 1789-hærplanen. Der kendes ingen særskilte bestemmelser om gevaldigeren ved Husarregimentet. Sandsynligvis var han dog munderet som underofficererne. Han havde dog ikke deres rideudstyr eller skydevåben med tilhørende lædertøj. Stokkeknægten/profossen er nævnt i munderingsreglementet af 1799. Her reglementeres han med samme mundering som en menig husar, dog uden rideudstyr, våben eller lædertøj. Om hans uniform på anden måde skilte sig ud fremgår ikke. Med stor sandsynlighed har han dog fået en sort fjer i huen i 1791.

Kursmed

Kursmedene var reglementeret med samme uniform som de menige. De fik dog ikke disses våben og rideudstyr.

Bøssesmede og sadelmagere

Disse to grupper var ikke reglementeret med uniform.

BOSNIAKESKADRONEN

I 1791 oprettedes den kuriøse Bosniakeskadron. Eskadronen hørte under Husarregimentet, med hvem man delte stab og understab. Som husarerne havde bosniakkerne også overskæg.

Bosniakker

Ved oprettelsen af eskadronen godkendtes en blå klædesuniform, der bestod af en kort kjole uden skøder og lange bukser

der blev båret uden på ridestøvlerne.⁹⁵ Hovedbeklædningen bestod af en hvid turban med rød puld og blå fjer. Om livet skulle bæres et bredt rødt mavebælte med hvide kanter og skråstriber. Bukserne var ligeledes kantet med hvide galoner langs buksegabet og ned langs ydersiden af benene. Kjolen havde en lille opstående krave med dobbelte hvide galoner. Forstykket blev lukket med hægter og maller, og var i begge sider kantet med hvide galoner. De spidse armeopslag var røde og kantet med hvide tresser.

Bosniakker var bevæbnet med en husarpistol, husarsabel og lanse. Lansen var ca. 230 cm. lang og prydet med et lille splitflag af uld, hvis øverste halvdel var rød og den nederste hvid. Sabelen havde brun sabelkvast af læder og blev båret i et brunt livgehæng med to bæreremme. Pistolen blev båret i et brunt karabinbandoler over venstre skulder.

Til brug om vinteren var bosniakker reglementeret med en skridtlang rød kjortel med albuelange ærmer. Kjortelen var overalt kantet med hvid tresse.

I 1799 godkendtes et munderingsreglement.⁹⁶ I dette optrådte hverken vinterkjortelen eller mavebæltet. Til gengæld kan man se, at der til de blå bukser medgik "Læder til Besætning, ti alen hvide Snore og $\frac{5}{16}$ alen rødt Klæde". Det fremgår desuden, at bosniakker havde samme lædertøj, kappe, mantelsæk, fouragerhue og -kittel som husarerne.

I Köllers uniformsværk fra 1801 gengives en bosniak til hest. Tegningen viser tydeligt kombinationen af karabinbandoler og patrontaske. Patrontaske ses ikke på 1791-tegningen. Livgehæng og sabelkvast ses at være blevet sorte. Lanseflaget er blevet til en rød vimpel, og på bukserne er

den hvide tressebesætning afløst af en rød. Köllers tegninger anses for meget pålidelige, men hvornår disse forandringer i givet fald var sket vides ikke. Tegningen fremviste i øvrigt bosniakernes røde skaberak, der havde en simpel hvid udsmykning.

Bosniakker var gennem hele perioden reglementeret med hårbånd, men på de kendte tegninger, har de tydeligvis kort hår i nakken.

I munderingsreglementet af 1803 skete ingen forandringer. Kjortelen og mavebæltet var definitivt afskaffet.

Trompetere

Trompetere var munderet som underofficerer. Til kjolen var de dog reglementeret med yderligere $1\frac{3}{4}$ lod tresser, men præcis hvorledes disse var monteret vides ikke. Trompetere var ikke pistolbevæbnede.

Underofficerer

Underofficererne var munderet som de menige, dog havde de sølvtresser på uniformen hvor de menige havde hvide uldtresser. Underofficererne havde to pistoler som førtes i pistolhylstre foran på sadlen. De havde derfor ikke karabinrem som de menige.

Officerer

Den eneste bestemmelse der kendes om bosniakofficerernes mundering er approbationstegningerne fra 1791. Officerernes uniform lignede de meniges til forveksling. Tressebesætningen på kjole og bukser var dog ikke af hvid uld, men af sølv, og givetvis af en finere slags end underofficerernes. På den røde vinterkjortel var der to tresser om ærmegabet. I et hvidt livgehæng blev der båret sabel med porte d'épée for officerer. Over venstre skulder ses en smal hvid rem. I denne sad antagelig en sort patrontaske. Pistolerne sad i hylstre foran på sadlen. Officererne havde ikke lanser. Den sidste forskel gjaldt turbanen, hvor officerernes fjer øjensynlig sad midt foran, hvor de meniges sad på venstre side af pulden. Under fjeren havde officererne en halvmåne, der antagelig var forsølvet.

BORNHOLMS MILITS

Ved Bornholms Militis fandtes to dragonkompagnier. Der kendes ingen særskilte bestemmelser om disses uniformering. Angiveligt var kjolen mørkeblå med hvide knapper.⁹⁷ Krave, rabatter og armeopslag var røde med gul kantning. Kjolens foer var ligeledes rødt og vesten og bukserne paillegule. Med hensyn til uniformens snit og øvrige tilbehør, antages udviklingen ved militsens dragonkompagnier at have været som ved de regulære dragonregimenter, om end indførelsen af nye effekter nok først er gennemført på Bornholm med nogle års forsinkelse.

Kendings- og knapfarver ved det danske kavaleri 1774-1803.

Enheder	Krave, rabatter og ærmeopslag	Knapper
Den kgl. Livgarde til Hest (1661-1843)	1774-1803 Lyseblå på kjole og rød (mandskab) hhv. karmoisinrød (officerer) på collet	1774-1803 Hvid
Husarregimentet (1774-1780) ⁹⁸ 1. og 2. Husarregiment (1780-1785) 1. og 2. Husarkorps (1785-1788) Husarregimentet (1788-1842)	1774-1803 Rød (mandskab) og karmoisinrød (officerer). NB! 2. Husarregiment/-korps havde 1778-87 paillegul dolman	1774-1803 Hvid
Bosniakeskadronen (1791-1808) ⁹⁹	1791-1803 Rød med hvid kant, krave dog lyseblå med hvid kant	1791-1803 Hvid
Danske Livregiment Ryttere (1772-1785) Livregiment Ryttere (1785-1816)	1774-1803 Paillegul	1774-1803 Hvid
Norske Livregiment Ryttere (1772-1785) Livregiment Dragoner (1785-1791) Livregiment lette Dragoner (1791-1842)	1774-1797 Sort ¹⁰⁰ 1797-1803 Sort med paillegul kant ¹⁰¹	1774-1803 Hvid
Fyenske Regiment Ryttere (1772-1785) Fyenske Regiment Dragoner (1785-1796) Fyenske Regt. lette Dragoner (1796-1842)	1774-(1775) Sort (1777) Sort med hvid kant (1785)-1790 Sort med paillegul kant 1790-1803 Lyseblå med paillegul kant ¹⁰²	1774-1797 Gul ¹⁰³ 1797-1803 Hvid ¹⁰⁴
1. Sjællandske Regt. Ryttere (1772-1785) Sjællandske Rytterregiment (1785-1816)	1774-1803 Mørkeblå	1774-1803 Hvid
Slesvigske Regiment Ryttere (1772-1816)	1774-1785 Lyseblå 1785-1797 Lyseblå med hvid kant ¹⁰⁵ 1797-1803 Lyseblå ¹⁰⁶	1774-1803 Hvid
Holstenske Rytterregiment (1772-1816)	1774- Lysegrøn (1775-77) Grøn (1785-88) Grøn 1801-1803 Lysegrøn med paillegul kant	1774-1803 Hvid
2. Sjællandske Regt. Ryttere (1772-1785) Sjællandske Dragonregiment (1785-1789)	1774-1803 Blå	1774-1789 Hvid
Jyske Regiment Ryttere (1772-1785) Jyske Regiment Dragoner (1785-1796) Jyske Regiment lette Dragoner (1796-1842)	1774-1790 Mørkegul 1790-1803 Mørkegrøn med paillegul kant ¹⁰⁷	1774-1803 Hvid
Bornholms milits' dragonkompagnier	1774-1803 Rød med gul kant på mørkeblå kjole	1774-1803 Hvid

For hhv. Fynske og Holstenske Rytterregiment har det ikke været muligt at fastslå udviklingen i kendingsfarven med absolut sikkerhed. I det tilfælde hvor en kilde (skriftlig eller billedlig) afslører en farves tilstedeværelse, men ikke dens

indførelse, er årstallet for oplysningen nævnt i parentes.

Generelt for skemaet gælder, at mange af årstallene refererer til den bestemmelse, som fastsatte forandringen. Præcis hvornår nye kjoler med den nye farve blev

anlagt vides ikke altid, men hvis nogen har tiden og energien, kan det uden tvivl opklares ved at gennemse korrespondancen til/fra hvert regiment. Med treårige slidterminer på overmunderingen er skift dog sket senest tre år efter bestemmelsen.

KAVALERIET Uniformer og udrustning i den danske hær 1774-1803

Noter

- 1 Kgl. resolution nr. 619 af 8.12.1774.
- 2 Kgl. resolution nr. 387 af 26.7.1780 og nr. 436 af 6.9.1780.
- 3 Kgl. resolution nr. 270 af 18.6.1784.
- 4 GKK skr. af 10.9.1796.
- 5 Kgl. resolution nr. 154 af 8.4.1785.
- 6 Krogh, C.C. von: *Meddelelser om Den kongelige Livgarde til Hest*. Kbh. 1886.
- 7 GKK skr. af 13.9.1788.
- 8 Kgl. resolution nr. 545 af 23.12.1791.
- 9 Kgl. resolution nr. 325 af 17.8.1798.
- 10 Kronprinsens skr. af 7.2.1806.
- 11 Kgl. resolution nr. 46 af 23.1.1782.
- 12 Kgl. resolution nr. 26 af 14.1.1785.
- 13 Kgl. resolution nr. 196 af 9.5.1788.
- 14 Kgl. resolution nr. 517 af 26.6.1789.
- 15 Kgl. resolution nr. 281 af 21.5.1790.
- 16 GKK skr. af 20.8.1788.
- 17 Kgl. resolution nr. 34 af 30.1.1795.
- 18 Kgl. resolution nr. 85 af februar 1801.
- 19 Kgl. resolution nr. 41 af 22.1.1802.
- 20 Kgl. resolution nr. 147 af 29.4.1772 og nr. 322 af 10.9.1772.
- 21 Kgl. resolution nr. 260 af 8.6.1774.
- 22 Kgl. resolution nr. 392 af 22.10.1772.
- 23 Kgl. resolution nr. 407 af 14.7.1773.
- 24 Kgl. resolution nr. 287 af 15.6.1774.
- 25 Kgl. resolution nr. 108 af 9.3.1775.
- 26 Kgl. resolution nr. 174 af 9.4.1777.
- 27 Kgl. resolution nr. 57 af 15.12.1779.
- 28 Kgl. resolution nr. 222 af 3.5.1780.
- 29 Kgl. resolution nr. 31 af 28.1.1785.
- 30 Kgl. resolution nr. 27 af 21.1.1785.
- 31 Kgl. resolution nr. 27 af 18.1.1788.
- 32 Kgl. resolution nr. 590 af 7.8.1789.
- 33 GKK skr. af 13.9.1788.
- 34 Kgl. resolution nr. 202 af 26.3.1790 og nr. 253 af 7.5.1790.
- 35 Kgl. resolution nr. 545 af 23.12.1791.
- 36 Kgl. resolution nr. 371 af 19.10.1792.
- 37 Kgl. resolution nr. 409 af 13.11.1795.
- 38 Kgl. resolution nr. 240 af 23.6.1797.
- 39 Bestemmelsen om indførelse af ungarske sadler blev allerede truffet ved kgl. resolution nr. 347 af 25.9.1795.
- 40 Kgl. resolution nr. 368 af 10.11.1797. Året før (kgl. resolution nr. 440 af 16.12.1796) var det ellers bestemt, at alle fire rytterregimenter skull have dragongeværer.
- 41 Kgl. resolution nr. 327 af 17.8.1798.
- 42 Kgl. resolution nr. 326 af 17.8.1798.
- 43 Kgl. resolution nr. 43 af 15.2.1799.
- 44 GKK skr. af 9.8.1800.
- 45 Kgl. resolution nr. 337 af 15.7.1803.
- 46 Kgl. resolution nr. 66 af 6.3.1776.
- 47 Kronprinsens skr. af 25.2.1806.
- 48 Kgl. resolution nr. 590 af 27.12.1780.
- 49 A.V. Arendrup: *De nationale Rytterregimenters Officerspallasker*. Våbenhistorisk Årbog VI (1949-51), s. 39-50, samt hans tillæg i samme årbog X (1959-61), s. 226-227.
- 50 Kgl. resolution nr. 46 af 23.1.1782.
- 51 Kgl. resolution nr. 33 af 15.1.1783 samt plakater af 10.3.1783.
- 52 Kgl. resolution nr. 50 af 4.2.1785.
- 53 GKK skr. af 20.8.1788 og kgl. resolution nr. 196 af 9.5.1788.
- 54 Kgl. resolutioner nr. 517 af 26.6.1789 og 281 af 21.5.1790.
- 55 Kgl. resolution nr. 512 af 15.10.1790.
- 56 Kgl. resolution nr. 34 af 30.1.1795 og resolution nr. 85 af 1801.
- 57 Kgl. resolution af 17.8.1798.
- 58 Kgl. resolution nr. 565 af 6.11.1801.
- 59 GKK skr. af 26.1.1802.
- 60 Kgl. resolution nr. 174 af 29.4.1791.
- 61 Kgl. resolution nr. 31 af 28.1.1785.
- 62 Kgl. resolution nr. 474 af 21.10.1785.
- 63 GKK skr. af 13.9.1788.
- 64 Kgl. resolution nr. 259 af 17.6.1791.
- 65 Kgl. resolution nr. 30 af 31.1.1794.
- 66 Kgl. resolution nr. 440 af 16.12.1796.
- 67 Kgl. resolution nr. 347 af 25.9.1795.
- 68 Kgl. resolution nr. 368 af 10.11.1797.
- 69 Kgl. resolution nr. 327 af 17.8.1798.
- 70 Kgl. resolution nr. 337 af 15.7.1803.
- 71 Kgl. resolution nr. 563 af 19.11.1774. Allerede ved resolution nr. 286 af 15.6.1774 var der blevet godkendt en tegning. Denne mangler imidlertid i Rigsarkivet. Sikkert fordi de nye tegninger fra november erstattede den.
- 72 Kgl. resolution nr. 286 af 15.6.1774.
- 73 Kgl. resolution nr. 260 af 8.6.1774 og nr. 563 af 19.11.1774.
- 74 GKK korrespondanceprotokol 1776, skr. nr. 3 af 2. juli samt kgl. resolution nr. 220 af 7.5.1777.
- 75 Kgl. resolution nr. 108 af 9.3.1775.
- 76 GKK skr. af 10.5.1777.
- 77 Kgl. resolution nr. 572 af 19.8.1778.
- 78 Kgl. resolution nr. 117 af 3.3.1779.
- 79 Kgl. resolution nr. 117 af 3.3.1779.
- 80 Kgl. resolution nr. 270 af 24.5.1780.
- 81 Kgl. resolution nr. 222 af 3.5.1780.
- 82 Kgl. resolution nr. 244 af 20.5.1785.
- 83 Kgl. resolution nr. 432 af 23.9.1785.
- 84 Kgl. resolution nr. 437 af 17.11.1786.
- 85 Kgl. resolution nr. 388 af 1.12.1797.
- 86 Kgl. resolution nr. 326 af 17.8.1798.
- 87 Kgl. resolution nr. 46 af 15.2.1799.
- 88 Kgl. resolution nr. 240 af 23.6.1797.
- 89 Kgl. resolution nr. 8 af 8.1.1802.
- 90 Kgl. resolution nr. 270 af 24.5.1780.
- 91 Kgl. resolution nr. 437 af 17.11.1786.
- 92 Kgl. resolution nr. 33, pkt. 6, af 15.1.1783.
- 93 Kgl. resolution nr. 565 af 6.11.1801 og nr. 8 af 8.1.1802.
- 94 Kgl. resolution nr. 41 af 22.1.1802.
- 95 Kgl. resolution nr. 287 af 8.7.1791.
- 96 Kgl. resolution nr. 46 af 15.2.1799.
- 97 Larsen, Jørgen K.: *Den Bornholmske Milice 1613-1867*. Del 2. Chakoten 1998, nr. 4. Oplysningerne underbygges ikke af kildehenvisninger, som gør en kontrol mulig.
- 98 Husarene fik ved kgl. resolution nr. 563/1774 blå dolman samt pels der var kraprød for mandskabet og karmoisinrød for officerer. I 1778 oprettedes 5. og 6. Eskadron der fik paille dolman med røde opslag, hvide snore og knapper, men pels som 1.-4. Eskadron. Altsammen ifølge kgl. resolution nr. 572 af 19.8.1778.
- 99 Uniform fastlagt ved kgl. resolution af 8.7.1791.
- 100 Sort kendingsfarve fastsat ved kgl. resolution nr. 287 af 15.6.1774.
- 101 Kantning indført ved kgl. resolution nr. 245 af 23.6.1797.
- 102 Kendings- og knapfarve fastlagt ved kgl. resolution nr. 384 af 16.7.1790.
- 103 Gule knapper indført ved kgl. resolution nr. 557 af 1773.
- 104 Knapfarven ændret ved kgl. resolution nr. 384 af 16.7.1790. Ændringen blev øjensynlig først gennemført flere år senere, for i kgl. resolution nr. 245 af 23.6.1797 hedder det, at regimentet anlægger hvide i stedet for gule knapper næste gang de skifter skaberak.
- 105 Kendingsfarve fastsat ved kgl. resolution nr. 31 af 28.1.1785. Kantning ændret fra rød til hvid ved kgl. resolution af 1.3.1785.
- 106 I kgl. resolution nr. 245 af 23.6.1797 hedder det, at da mandskabet ikke har kantning skal officererne heller ikke.
- 107 Kendingsfarve fastlagt ved kgl. resolution nr. 384 af 16.7.1790.

Uønsket maling på figurer

Ugiftig, miljøvenlig afrensning med Simple Green

Af Claus Mogensen

Det ser ud til, at de tider er forbi, hvor uønsket maling på figurer kun lod sig fjerne ved hjælp af giftige, farlige og stinkende produkter som acetone, fortynder, ovenrens, bremsevæske, bums eller andre former for opløsningsmidler.

Simple Green all-round rengørings-, af-fedtnings- og opløsningsmiddel ser ud til at være svaret på manges bønner. Produktet er ugiftigt, biologisk nedbrydeligt, kan ikke brænde og ætser ikke, så det skulle være slut med åndedrætsværn, beskyttelsesbriller, hjelm og gummihandsker for at fjerne den gamle maling fra et par figurer.

Historien om Simple Green begyndte på vestkysten af USA for over 30 år siden, længe før at lovgivningen stillede krav om at produkter skulle være miljøvenlige. Der var behov for et ugiftigt produkt, der kunne afrense kafferistningsmaskiner for garvesyre, som er et biprodukt fra kafferistning. Siden blev man klar over at Simple Green kunne markedsføres som et miljøvenligt generelt rengøringsmiddel. Et firma ved navn Sunshine Makers Inc. blev oprettet, en lang række nye specialprodukter udviklet og markedsføringen sat i system. Du kan læse mere om firmaet og produktet på www.simplegreen.com.

I Danmark står firmaet Simple Green A/S for markedsføringen. Det ligger på Hesselbjergvej 6, 8600 Silkeborg. Indehaveren hedder Claus G. Henriksen. Han træffes på telf.: 70 20 75 39, fax: 87 20 06 51 og mobil 40 40 66 10 samt e-mail adresse greentek@mail.dk. Firmaet anbefaler produktet Simple Green all purpose cleaner til afrensning af figurer, og det kan for tiden kun købes hos firmaet. Det sælges i plasticliterflasker til kr. 79,- inkl. moms men ekskl. porto eller fragtmænd.

Men tilbage til afrensningen. Simple Green anbefaler, at man fortynder med vand i forholdet 1-1, idet man oplyser, at de aktive elementer i produktet styrkes til det 3-dobbelte i dette blandingsforhold. Jeg har prøvet at anvende produktet både i ufortyndet og fortyndet i forholdet 1-1, men var ikke i stand til at mærke nogen forskel. Temperaturen på væsken skal være mellem 5 gr. og op til max 50 gr Celsius. Den optimale løsning er at blande det i en klar

beholder med låg f.eks. et gammelt marmeladeglas og sænke figuren ned i væsken og lade det arbejde alt efter tålmodighed i 5-10-24 timer. Hvis man bruger et glas, kan man se når malingen begynder at løsne sig. Efter badet bruger man en tandbørste som mekanisk påvirkning til at løsne de sidste rester. Den behøver ikke at være ny, men den skal stadig have en god portion af hårene tilbage, så den kan tage fat og den bør være af typen hård. Når man er helt færdig og ikke skal rense flere figurer i denne omgang kan væsken hældes gennem et kaffefilter for at si malingen fra væsken, så den kan genbruges når nye behov opstår. Husk at montere låg på beholderen, så væsken ikke fordampes. På den måde kan man faktisk have glæde af produktet i lang tid.

På en engelsk hjemmeside for figurfremstillere <http://www.sd-forum.co.uk/phpBB2/viewtopic.php?t=9604> noterede jeg mig, at nogen foretrak at bruge væsken koncentreret og at det virkede i løbet af en time på akrylmaling.

Jeg har prøvet det på en række af mine egne metalfigurer samt nogle plasticfigurer, som venligst er stillet til rådighed for forsøget af vor re-enacter Leif Christensen.

Jeg købte i øvrigt til en rimelig pris på en auktion 17 meget flotte og detaljerede 54 mm tinsoldater med masser af krinkelkroge forestillende franske soldater fra forskellige regimentter fra napoleontiden. Så vidt jeg kan bedømme af et russisk fabrikat. Den tidligere ejer havde oversmurt dem med et ret tykt lag af en ubestemmelig grå maling. Grundmaling var det ikke. Det var sikkert derfor, at ingen andre bød på dem, og jeg fik dem til så rimeligt en pris. Først lagde jeg en i et glas, så figuren var dækket med fortynder. Den lå i et par dage, men det skete der absolut intet ved. Så prøvede jeg simple green i 24 timer, og 80 % af malingen blev løsnet og fjernet straks med tandbørsten. Yderligere 15% blev fjernet efter yderligere bad og kraftig tandbørstning. Men de sidste 5% var genstridige og krævede tålmodighed. Jeg har badet og tandbørstet adskillige gange og også betjent mig af en skarp og spids hobbykniv under en kraftig luplampe til forsigtigt at skrabe malingrester ud af alle krinkelkrogene. Her kan det være en fordel at lade figuren stå og tørre lidt, inden man går i gang, idet de gamle malingrester der-

ved løsner sig og bøjer sig en anelse, og gør det derved nemmere at stikke knivspidsen ind under og vippe noget af malingen af. På den måde er det gradvist lykkedes mig at rense alle figurerne helt rene.

Den samme erfaring gjorde jeg med nogle gamle brigaderfigurer, som havde været malet i flere lag. Jeg mener, at brigader brugte alkydemaljelak. Siden havde jeg malet dem over med humbrol. Først 24 timer i bad, så kraftig tandbørstning og så var hovedparten helt rene. Men der er jo heller ikke så mange krinkelkroge på brigaderfigurer. Igen noterede jeg mig, at det var en god ide at lade figurerne stå og tørre lidt og lade en knivspids under malingresterne klare resten.

Bortset fra en særdeles genstridig sydstatssoldat blev Leifs plasticfigurer efter et par gange i væsken efterfulgt af kraftig tandbørstning også så godt som rene bortset fra lidt malingrester i krinkelkrogene. Så vidt jeg kunne bedømme, var der også tale om forskellige typer maling. Men en grå sydstatssoldats blå blanke benklæder og brune gevær kunne produktet ikke få has på inden for den angivne behandling og tid.

Selv om det har krævet tid

og tålmodighed, har det været en fornøjelse at arbejde med produktet, fordi man uden videre kan stikke fingrene ned i det og fiske figurerne op. Som det fremgår af de optrykte brugsanvisninger og miljøtests er det ikke farligt og det lugter udmærket nærmest neutralt rent. Det skal med i bedømmelsen af den lidt høje pris, at produktet kan bruges igen og igen uden at tabe kraft eller tage farve og på den måde holde rigtig længe eller klare afrensning af flere kompagnier, og man kan jo eventuelt slå sig sammen og være nogen stykker om at købe en flaske eller to. ▶

Brugervejledning

Simple Green All-round rengørings-, affedtnings- og opløsningsmiddel virker med varmt eller koldt vand, med salt- eller ferskvand.

- 1 Bland den relevante opløsning efter nedenstående blandingsvejledning. Denne er kun vejledende, da de enkelte rengøringsjobs kan variere.
- 2 Simple Green påføres den snavsede overflade. Vent 1-2 minutter.
- 3 Skyl eller tør af. Hvis overfladen ikke er helt ren, så gentag proceduren, eventuelt med en lidt stærkere opløsning af Simple Green. Mekanisk påvirkning i form af højtrykrens, skrubning el.lign. kan være nødvendigt ved særligt snavsede overflader.
- 4 Forsøg først med den mest økonomiske opløsning og gentag eventuelt indtil den optimale opløsning er fundet.

Blandingsvejledning

Stærkt tilsmudset og fedt- eller olie fjernelse

Opløsning: Koncentreret til 4:1.

- Tilsæt maximum 4 dele vand til en del Simple Green. Sprøjt først vand på overfladen for det bedste resultat.

Eksempler: Motorer, Olie-/fedtpletter, Smøremidler, Maskindele m.m.

Meget tilsmudset

Opløsning: 10:1

- Tilsæt 10 dele vand til 1 del Simple Green. **Eksempler:** Ventilatorer, Pejse/brændeovne, Toiletter, Hårde hvidevarer, Vaske, Ovne, Aluminium m.m.

All-round Rengøring

Opløsning: 30:1 til 50:1 til 100:1

- Tilsæt 30 til 50 til 100 dele vand til 1 del Simple Green. **Eksempler:** Gulvvask, Køkkenrens, Fliser, Marmor, Tæpperens, Bilvask m.m.

Let Rengøring

Opløsning: 150:1 til 170:1

- Tilsæt 150 til 170 dele vand til 1 del Simple Green. **Eksempler:** Vinduer, Spejle, Lamper, Glas, Crystal, Bilruder, Sprinklervæske m.m.

SIMPLE GREEN CRYSTAL Produkt identifikation

Produkt betegnelse:

Industriel Rense – og Affedtningsmiddel

Producer/Distributor:

Simple green a/s Greentek Danmark
Hesselhøjvej 60
8600 Silkeborg
Telefon: +45 7020 7539
Fax: +45 8720 0651
Nødtelefonnummer: ++41 (0)1 251 51 51 (Schweizerisches Toxikologisches Informationszentrum, Zürich)

Produktsammensætning

Produktet indeholder bl.a.:

Aliphatic hydrocarbons < 10,0 %
Nonionic Surfactants < 5,0 % R/S
Indikatorer.

Ingen ingredienser skal deklareres

Mulige farer

Forebyggende beskyttelse af mennesker og miljø:
Mildt øjenirriterende

Førstehjælp

Generelle anbefalinger:

Ingen specielle krav

Ved indånding:

Produktet er ikke giftigt.

Søg frisk luft og god ventilation.

Ved Hudkontakt:

Skyl grundigt med vand. Skift forurenede tøj og sko umiddelbart.

Ved Øjenkontakt:

Rødmen af øjet kan opstå. Skyl umiddelbart med store mængder køligt vand over en periode på 10-15 minutter. Søg læge hvis irritation er vedholdende.

Ved indtagelse:

Forsøg ikke opkastning.

Drik rigeligt med vand.

Brandslukningsprocedurer

Brandslukningsmiddel:

Ingen specielle procedurer er påkrævet

Ikke anbefalet slukningsmiddel:

Ingen

Specifikke brandslukningsfarer:

Ingen

Specielle krav til brandslukningsudstyr:

Ingen.

Produktet er ikke brandbart, hvis involveret i en brand, brug da det

brandslukningsmiddel bedst anvendt til brandens kilde.

Uheld ved ukontrolleret udslip

Forebyggende personbeskyttelse:
Ingen.

Forebyggende Miljøbeskyttelse:

Opsaml brugbart materiale.

Om nødvendigt, skylles uopsamlet materiale bort med store mængder vand.

Procedurer for bortskaffelse af overskydende vædske:

Produktet er fuldt vandopløseligt og biologisk nedbrydeligt. Er ikke skadeligt for mikroorganismer, og kan derfor bortskaffes via kloak. Tilse produktet bortskaffes som anbefalet af lokale myndigheder og love.

Opbevaring og håndtering

Håndtering:

Ingen specielle forholdsregler er påkrævet

Opbevaring:

Ingen specielle forholdsregler er påkrævet

Brandforebyggende forholdsregler:

Ingen specielle forholdsregler er påkrævet

Grænser for eksponering samt personlig beskyttelse

Tekniske forholdsregler:

Ingen specielle forholdsregler er påkrævet

Respiratoriske forholdsregler:

Ingen specielle forholdsregler er påkrævet

Hudbeskyttelse:

Ingen specielle forholdsregler er påkrævet

Øjenbeskyttelse:

Der bør altid bæres fornuftig øjenbeskyttelse, og omtanke bør udvises ved håndtering af produktet.

Beskyttelse af hele kroppen:

Ingen specielle forholdsregler er påkrævet

Eksponeringsgrænser og andre forholdsregler:

Ingen specielle forholdsregler er påkrævet. Udsættelse for koncentrat-spray kan medføre mild irritation af næse- og slimhinder. Søg frisk luft. Søg i øvrigt læge hvis irritation er vedholdende.

General Edward Braddock (1695-1755)

Af Jens Kristian Boll

Vi kender alle scenen fra det hedengangne indianerblad Tomahawk og fra talrige film og tegneserier: I ulastelige paradeuniformer og i stiv formation marcherer de intetanende rødfrakker under general *Braddock* frem gennem den nordamerikanske urskov. Lidt længere fremme i krattet ved Monongahela venter satanisk smilende franske officerer og skulende indianere med et "Vi skal nok lære englænderne at føre krig her i vildnisset" i et veltilrettelagt baghold. Indianernes geværssalver mejer

Slaget ved Monongahela

rødfrakkerne ned geled efter geled, og kun takket være de tapre amerikanske frivillige og *George Washington* slipper de engelske overlevende bort.

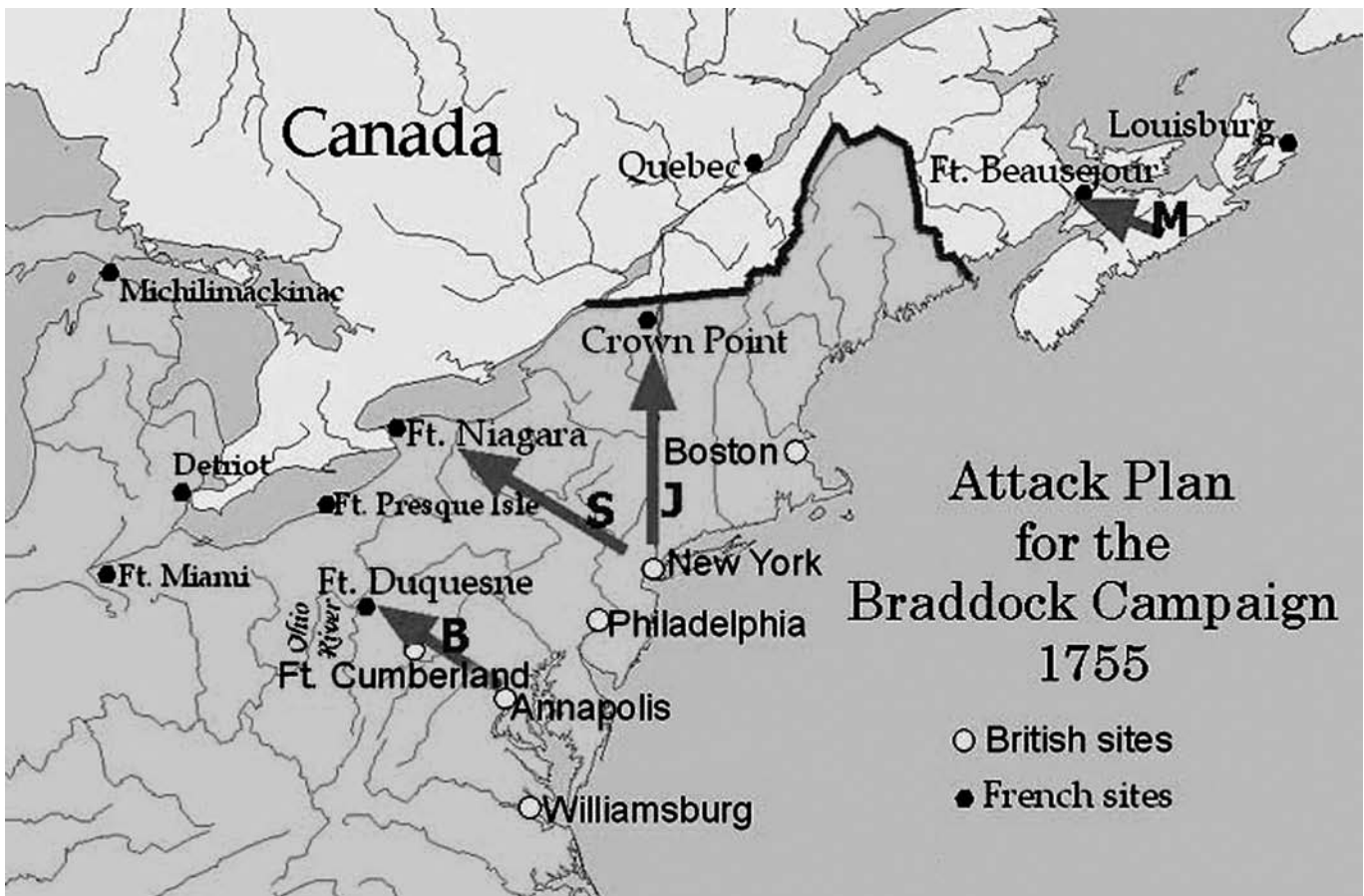
Slaget ved Monongahela 9. juli 1755 gled over i militærhistorien som et klassisk eksempel på en militær bommert af første rang. General Braddock, der mistede sejren og livet, blev set som billedet på den inkompetente skrivebordsgeneral, der for sent opdager, at høj rang og tro på strikse militærregulativer på ingen måde opvejer militært talent og situationsforømmelse.

Studerer man en række kilder og nyere værker om *The French-Indian War*, får man et mere nuanceret billede af, hvorledes Braddock og hans hær faktisk løste en nærmest umulig opgave og præsterede langt mere, end man kunne forvente, og at selve slagets udfald var et resultat af tilfældigheder, der til gengæld snørede sig sammen som et dødbringende net om Braddocks hær.

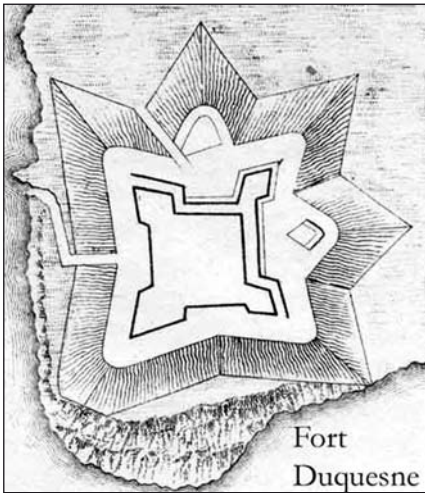
General Edward Braddock antages almindeligvis at være født i 1695 og døde, som vi skal se, den 13. juli 1755 som øverstkommanderende for den britiske indsats i Nordamerika. Han var født i Perthshire, Skotland, og hans militære karriere startede i the Coldstream Guards i 1710. I 1747 var han oberstløjtnant under Prinsen af Orange i Holland i forbindelse med belejringen af Bergen op Zoom. I 1753 blev han udnævnt til oberst for 14th (Buckinghamshire) Prince of Wales Own Regiment of foot (som i dag kendes under navnet West Yorkshire Regiment) og i 1754 blev han udnævnt til generalmajor. Kort efter blev han udnævnt til øverstbefalende for kampen mod franskmændene i Amerika og ankom til Virginia den 19. februar 1755 med 2 britiske regimente.

Trent, Ward og Washington og hans storsnudele virginiere

I 1750 var det nordamerikanske kontinent delt i to koloniriger på en langsom, men

Kort over det østlige Nordamerika med angrebsplan for Braddocks felttog i 1755

Oversigtskort over Fort Duquesne

Slaget ved Monongahela

sikker konfrontationskurs. Langs østkysten lå Englands 13 kolonier, der hver var styret af en guvernør og en rådsforsamling. Hver koloni udviklede sig på egen regning og risiko og bredte sig støt vestpå, hvor Alleghenybjergene udgjorde en barriere. Kolonierne opmuntrede til indvandring og havde tilsammen et indbyggertal på 1½ million.

Frankrigs kolonirige med navnet Ny-Frankrig bestod af 2 centre. Det ene i Canada omkring Montreal og Quebec og det andet i Louisiana omkring Nouvelle Orleans (siden kendt som New Orleans). Forbindelsen mellem dem bestod af flodsystemerne fra De canadiske søer til Nouvelle Orleans. Da såvel englænderne som franskmændene mente, at deres koloniers vestgrænse var identisk med Stillehavskysten, måtte den fortsatte engelske ekspansion før eller senere medføre en konflikt. Ny-Frankrig talte 80.000 kolonister med en militær styrke på 13.000.

Ohiodalen blev det første sted, hvor kolonister fra Virginia forsøgte at bryde igennem barrieren. I 1749 dannede den ambitiøse guvernør Robert Dinwiddie "The Ohio Company of Virginia", der skulle vise, at det nye territorium var en del af Virginia, og "The Loyal Land Company", der skulle bevise Dinwiddies og hans medinvestorers loyale hensigter mod den engelske krone. Den franske guvernør udsendte en patrulje, der konstaterede, at engelske handelsmænd allerede var ved at opbygge et net af kontakter til de lokale indianere. Englands banner vejede over byen Pickawillany, hvis høvding Mememska havde allieret sig med Dinwiddie. I 1752 slog en fransk-indiansk styrke til og jævnedes byen med jorden. Indianerne dræbte og fortærede Mememska som advarende eksempel, men der forblev en

fremskudt engelsk handelsstation/fort ved Wills Creek (i dag Cumberland i Maryland). Den franske guvernør, marquis *Duquesne*, besluttede at opføre en kæde af forter, der dels skulle sikre forbindelsen mellem Canada og Nouvelle Orleans, dels forhindre flere ekspeditioner fra Virginia.

Robert Dinwiddie svarede ved at lade den 21-årige major George Washington aflevere en protestnote ved det fremskudte franske fort Le Beauf i 1753 og samtidig holde udikig efter, hvor det var en god ide at anlægge forter. Franskmændene afviste protesten, men Washington fandt et underst velegnet sted for et nyt fort, og yderofficeren Ward satte en arbejdsstyrke i gang med arbejdet. Wards enhed blev forstærket af kaptajn William Trent med en styrke af fordrevne engelske handelsmænd og jægere, mens Dinwiddie søgte at rejse en større styrke under Washington. I april 1754 drog Washington ind i Ohioområdet for at møde Ward og Trent og deres mænd, der havde måttet vige pladsen for en overlegen fransk styrke, som fortsatte deres bygningsarbejde. Nu hed fortet blot Fort Duquesne. Washington og Ward bad om forstærkning og anlagde et fort kaldet Fort Necessity, da Mememskas efterfølger Tanacharisson også kaldet Half King dukkede op med 80 krigere og advarede om, at en fransk styrke var på vej mod Fort Necessity. Washington slog til med 40 af sine egne folk og Half Kings mænd, overrumpled og udslettede eller pågreb den franske styrke på 33 mand. De overlevende franskmænd hævdede, de blot var udsendt for at aflevere en protestnote over anlæggelsen af Fort Necessity. Washington fik forstærkning af kaptajn McKay med 300 mand, der betragtede sig som regulære soldater og som sådan hævdede over Washingtons militærfolk. Spørgsmålet om rang blev dog hurtigt akademisk, da Fort Necessity blev omringet af en overlegen fransk-indiansk styrke, og Half King og hans krigere havde gjort sig usynlige efter at have taget sig betalt for deres indsats i Fort Necessitys forråds-kammer. Washington måtte kapitulere mod fri afmarch 4. juli 1754.

Den engelske regering og generalstab under hertugen af Cumberland, sejrherren fra Cullodden 1746, svarede igen med at sende en regulær hærstyrke under den erfarne general Braddock til Amerika for en gang for alle at afgøre spørgsmålet om Ohio-dalens tilhørsforhold. Cumberland, der fra Klankrigene i Skotland vidste, at "vildmænd" kunne gøre kort proces med en hær, hvis nerver svigter, rådede Braddock til at holde streng disciplin og fast marchorden, mens hertugen af Newcastle gav ordre om først at erobre og sikre Fort Duquesne og derfra tage de franske støt-tepunkter i Niagaraområdet.

Jeg håber, at en krig er allerfjernest fra vore tanker

Begivenhederne i Ohio-dalen skulle udløse Den preussiske Syvårskrig 1756-63, der sikrede England kontrollen over Nordamerika og Indien og vendte op og ned på magtforholdene i Europa. Filosofen Voltaire fandt det interessant, at "Et skud af fyret i vildmarken satte Europa i flammer", om end der var tale om en forsinket reaktion.

Eftertiden undrede sig over, hvorfor England koncentrerede den militære indsats om Ohio-dalen i stedet for at gå direkte mod Montreal og Quebec. En populær, om end forenklet forklaring har været, at den engelske premierminister hertugen af Newcastle var en forsigtigper, modsat den barske William Pitt den Ældre, der siden overtog ledelsen. De to herrer var dog enige om politikken.

Forklaringen på Englands handlemåde var, at såvel Englands som Frankrigs initiativer i Nordamerika ikke måtte nå et sådant omfang, at de kunne udløse en regulær krig i Europa. Stridigheder i vildmarken om uklare grænser var en ting, men angreb på etablerede kolonier en anden ting. En europæisk storkrig kunne med de eksisterende magtbalancer føre til, at England som i 1748 ved afslutningen af Den østrigske Arvefølgekrig måtte afstå store erobringer i Canada for at få Frankrig til at rømme De østrigske Nederlande (Belgien) og dele af Holland, mens Frankrigs allierede Preussen under Friedrich der Grosse havde erobret Schlesien fra Østrig.

Problemet var, at nok var Nordamerika vigtig for engelsk økonomi, men kontrollen over den belgiske, hollandske og nordtyske kanal- og nordsøkystr var afgørende for Englands sikkerhed. Den engelske konge var også konge over Hannover, der lå mellem Frankrig og Frankrigs allierede Preussen. Englands og Hannovers interesser på kontinentet var sikret af alliance med Østrig, Holland og Rusland. Østrig ønskede en ny krig for at kaste Preussen ud af Schlesien, mens England helst ikke skulle have en europæisk storkrig, hvorfor den engelske ambassadør i Paris havde al mulig grund til at skrive til sin regering, at "Jeg håber, at en krig er allerfjernest fra vore tanker."

Et dovent og ugideligt folk, der savner kampgejst

At en regulær krig var det sidste, London ønskede, hindrede ikke, at man kunne markere sin position i Ohio-dalen. Derved kunne man om muligt skære forbindelsen mellem Canada og Nouvelle Orleans over. England ville dermed sikre sig pelshandelen og udvidelsesmuligheder, og de franske kolonier måtte efterfølgende overleve på engelsk barmhjertighed.

Soldat fra 44th fodregiment i den uniform som blev båret under felttoget

Ser man på befolkningstallet: 1½ mill. østkystkolonister mod 80.000 indbyggere i de franske kolonier burde udfaldet være givet på forhånd, men kvalitativt var der visse forskelle, så selv den ambitiøse Dinwiddie, der på papiret kunne disponere over 30.000 militssoldater, måtte konstatere, at han rådede over et dovent og ugideligt folk, der savnede kampgejst. Kun hver anden rådede over et gevær, og disse var af stærkt svingende kvalitet og med forskellige kalibre. Militsets hovedmagasins stærkeste kort var efter sigende 28 hellebarder og 12 trommer. (CAT 1 s. 37).

Indtil Braddock ankom og tog overkommandoen, var krigsledelsen overladt den enkelte guvernør, hvis hovedinteresse var at sikre sin egen kolonis grænser og om muligt udvide dens territorium, mens de øvrige guvernørers problemer kom i anden række. De bevillende råd mente på deres side, at guvernøren næppe kunne forvente, at de finansierede hans og hans investorers projekter, og at de nybyggere, der vovede liv og skalp i vildmarken, ikke med rimelighed kunne forvente, at andre skulle finansiere deres sikkerhed.

Officielt skulle alle våbenføre mænd mellem 16 og 60 gøre tjeneste i militsen, men interessen for at støtte militsen, end-sige bekoste den, svandt, jo længere man var fra grænseegnene og indianerne. Grænseegnenes militser var i bedre træning, men var i sagens natur beregnet på at forsvare nærområdet mod indianerangreb. At afgive sine bedste mænd til krigstjeneste andetsteds ville være direkte selvmorderisk for lokalsamfundet¹.

Ville den engelske krone betale, eller kunne det lokale koloniråd bringes til at bevile pengene, så kunne man oprette kongelige regiment, der var del af den regulære hær, i Amerika eller oprette Provincial Companies eller Independent Companies,

Træfældning var nødvendigt i det uvejsomme terræn, så vogne med forsyninger og kanoner kunne komme frem. Felttoget var plaget af mangel på forsyninger så soldaterne sultede

som ikke var del af den regulære hær. Kolonisternes lyst til at melde sig til hæren og se verden var behersket, da man huskede, at kun hver 10. af de par tusinde mand, der i 1740 meldte sig til Goochs 61. Regiment, overlevede regimentets ekspedition til Cuba og Caribien og mødet med tropesygdommene. Independent Companies og Provincials blev i reglen oprettet for en kort tid og opløst, når den krise, de skulle møde, var overstået, eller ved vinterens komme, hvorfor det var vanskeligt at opbygge nogen korpsånd.

Marinesoldater i vildniset

For Ny-Frankrigs vedkommende var ledelsen samlet hos generalguvernøren, der kunne regne med større loyalitet blandt sine undersåtter, end de engelske guvernører kunne forvente. Mange franske kolonister var pelsjægere og eksperter i at bruge Tulle-jagtriflen. Det største problem ved at bruge den canadiske militser var, at den var ulønnet og derfor ikke var hævet over at se på, hvor den kunne sikre sig bytte frem for at se på militære hensyn.

Når de regulære franske tropper kaldes Compagnies du Marine, er det ikke fordi, at det drejede sig om marineinfanterister, men fordi forsvaret af Frankrigs amerikanske besiddelser hørte under Marineministeriet. Regimenterne var hvervet i Frankrig og blev især brugt til garnisonstjeneste, men egnede soldater og befalingsmænd blev også brugt til at patruljere i indianerområderne. Ofte var officerskorpset rekrutteret fra franske officersfamilier, der havde bosat sig i Canada efter 1665, hvor Ludvig XIV sendte den første regulære franske hær til Canada. Den franske Canada-hærs hemmelige våben var, at officerselever fra de canadiske familier og officerselever fra Frankrig, som viste evner for det, som kadetter fra 12-14

års alderen blev "udstationeret" blandt fransk-venlige stammer og både lærte vildmarkslivet og krigsførelsen i vildmarken at kende og sikrede personlige relationer til Frankrigs indianske allierede².

Franskmændenes stærkeste men noget uberegnelige kort var indianerne, der i reglen støttede franskmændene, hvis pelshandlerimperier blev set som en mindre trussel end de engelske kolonisters ekspanderende landbrug. Den indianske måde at føre krig på hæmmede den franske krigsindsats. For indianersamfundene var krig en stadig tilstand af mindre operationer mod fjenden, ikke nødvendigvis for at udslætte eller fordrive, men for at tillade ens egne krigere at vinde hæder og bytte. Krigstogt blev ofte iværksat af ambitiøse mænd, hvis fortsatte karriere og liv afhang af, at de og deres tilhængere vendte tilbage med små tab og stort bytte og trofæer. Skulle man motivere indianerne til at gribe ind, skulle de kunne se, hvilke fordele de havde af togtet. Spredte og dårligt forsvarede engelske nybygder med meget bytte havde altid interesse. Velbefæstede bygger med bytte havde mindre interesse, og stærkt befæstede militæranlæg forsvaret af veltrænede soldater og med ringe bytte havde absolut ingen interesse.

Hvis alt for ædelmodige franske generaler som Montcalm tillod en tapper modstander fri afmarch som ved Fort William Henry i 1757, viste hans indianske forbundsfæller, at der trods alt var grænser for, hvad anstændige indianere stod model til, da de simpelthen gik hjem efter at have udplyndret den bortdragende engelske garnison, taget 280 skalpe og 200 fanger. Neyon de Villiers, der året før tvang Fort Granville til overgivelse, var på sin vis mere human, da han efter fortets overgivelse beroligede indianerne ved at erklære, at fortets indvånere og deres ejendom

Artilleriet trækkes gennem vildniset. Trækhestene døde i stort antal som følge af mangel på foder og vand

Slaget ved Monongahela

tilhørte indianerne, som nu havde brug for fangerne til at slæbe byttet hjem, hvorfor indianerne nøjedes med at dræbe og skalpere en enkelt fange, ligesom de ved hjemkomsten indskrænkede sig til at riste Fort Granvilles upopulære handelsmand levende, mens de øvrige fanger blev bortgiftede eller adopterede efter spidsrods-løb³.

Intet andet end løgn og underfundigheder

Den engelske regering var klar over, at hverken den franske regering eller den franske generalguvernør var uvidende om de engelske kampforberedelser, men en engelsk-amerikansk hær fra Østkysten kunne nå Fort Duquesne, inden forstærkninger fra Frankrig kunne nå til Montreal og derfra ad flodvejene til Ohio-dalen. Det betød, at Braddocks hær var under et betydeligt tidspres, da succes afhang af, at den nåede frem og brugte sit hemmelige våben, en lille, men slagkraftig artilleripark, før franskmændene nåede at forstærke deres forsvar.

Braddocks hær bestod af oberst Halketts 44. fodregiment og oberst Dunbars 48. fodregiment, der begge afsejlede til Amerika fra deres garnison i Irland. Da den engelske offentlighed og de engelske

skatteydere ikke brød sig om store stående hære, var regimenter i fredstid ofte reduceret til et mandskabsmæssigt minimum. De to regimenter talte hver 350 mand, men ved mobiliseringen blev de ved lån fra andre regimenter hver bragt op på 500 mand. Dog var det ingen selvfølge, at donor-regimenterne bidrog med deres bedste mænd. Vel ankommet til Virginia søgte man ved lokal hvervning at bringe hvert regiment op på 800 mand. Det lykkedes at få mandskabstallet op på 750 per regiment, da en del tidligere (eller bortløbne) "indentured servants" meldte sig og hævdede, at de i sin tid var blevet bortført fra England og solgt til plantageejerne i Virginia (Cholmley s.12). De to regimenter udgjorde næppe nogen særlig sammensvejet eller veltrænnet styrke.

Braddock opdagede, at der var nogen forskel på, hvad ambitiøse guvernører som Dinwiddie lovede, og hvad kolonierne faktisk havde tænkt sig at levere. Den energiske guvernør Shirley i Massachusetts samlede en hær af kolonister og irokesere, der skulle sætte franskmændene under dobbeltild ved at gå mod Niagaraområdet, mens den lige så energiske guvernør Glenn i South Carolina var den eneste, der bidrog med de økonomiske midler, kolonien havde forpligtet sig til. Derimod lykkedes det Dinwiddie, der nødtigt delte æren og belønningen med andre, at hindre, at Glenn deltog i planlæg-

ningen af Braddocks ekspedition, selv om Glenn havde de alliancer med indianerne, der kunne have skaffet talrige indianske hjælpetropper. Guvernørerne Dinwiddie i Virginia og Sharpe i Maryland indskrænkede sig til at tilbyde Braddock deres sympati, mens lokale storkøbmænd gladeligt solgte fordærvet proviant til hæren. Om den mest energiske leverandør Cresap udtalte en overlevende officer siden, at det ville være fornærmende mod klapperslangene at kalde manden en klapperslange. Pennsylvanias største skatteydere tilsluttede sig kvækernes synspunkt, at krig var umoralsk, hvorfor de holdt fast ved deres hidtidige politik konsekvent at veto alle forsøg på at rejse militser og befæste kolonien. En irriteret Braddock skrev, at han siden sin ankomst til Virginia ikke havde mødt andet end "løgn og underfundighed."

Blandt de få, der støttede Braddock, var Benjamin Franklin, der var den uofficielle øverstkommanderende og organisator af Pennsylvanias milits "The Associators" på flere tusinde mand, der søgte at beskytte grænseegnene. Franklin gav Braddock gode råd og bevægede Pennsylvanias velbeslæede borgere til patriotiske bidrag til Braddocks hær ved at true med, at Braddocks håndfaste kvartermester St. Clair ellers ville gå frem efter selvbetjeningsprincippet måske bistået af frivillige Associators. Også George Washington sluttede sig til Braddocks hær, officielt som privatperson, mens guvernør Shirleys søn deltog som Braddocks sekretær, ligesom Oneidahøvdingen Monacatooha sluttede sig til ekspeditionen. Så man har øjensynligt ikke betragtet det som noget halsløst foretagende. Braddock lod sit artilleri give en opvisning for virginierne af, hvad der var i vente for franskmændene, øjensynligt med gode resultater, da det lykkedes at rejse flere kompagnier dels af rangers, der sammen med indianerne skulle sikre hæren mod bagholdsangreb, dels af tømmerhuggere, der skulle hugge en vej gennem vildniset, så man kunne få kanonerne igennem.

I dag spiste vi slange, bjørn og hjort

Braddocks hær brød op fra Wills Creek, der var blevet omdøbt til Fort Cumberland til ære for Englands øverstkommanderende. Styrken talte 1600 mand fordelt på 44. og 48. fodregiment og 8 kompagnier af Provincial Rangers overvejende fra Virginia. Ranger-navnet til trods var det ikke nødvendigvis drevne vildmarksjægere, da størsteparten var antaget til at rydde vej gennem vildmarken for hæren, dens træen på 200 vogne og dens trumfkort, 10 kanoner, 4 haubitsere og 15 lette Coehorn-morterer.

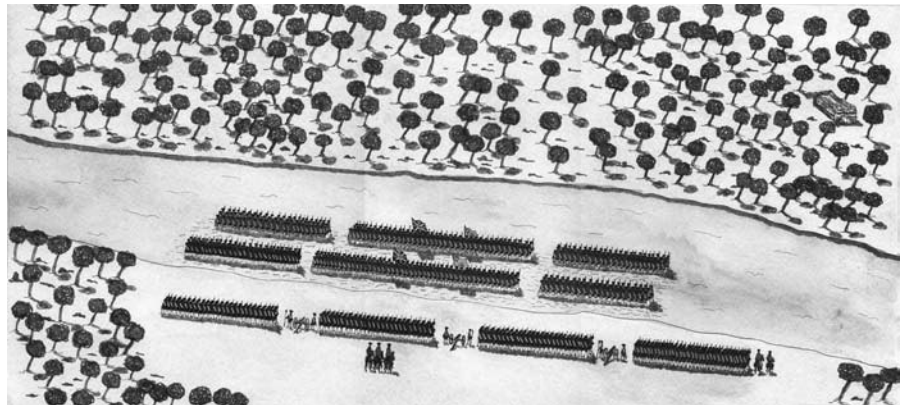
Piber og trommer slog takten for rødfrakkerne, mens de marcherede frem gennem vildnisset mod deres undergang

Braddocks opførsel svarer ikke til billedet af en forbenet skrivebordsgeneral. Dagsbefalingerne inden oprud var koncentreret om at hindre kompetencestridigheder mellem hærens officerer og militsofficerer, ligesom alle befalingsmænd blev pålagt, at når de lod underordnede arrestere for druk, måtte de ikke begynde at overfuse dem, da "den slags fører til, at ellers brave soldater svarer igen med ord, der gør det nødvendigt at dømme dem for mytteri." Da det var altafgørende at nå Fort Duquesne, inden franskmændene fik undsat fortet, blev overflødigt udstyr som infanterisabler og tunge uniformsfrakker og paradeudstyr efterladt, mens soldaterne drog af sted i lettere uniformer.

Ingen forventede, at franskmændene ville sidde med hænderne i skødet, til de engelske kanonkugler slog ned i Fort Duquesne. Man var opmærksom på risikoen for baghold. Spejderne ved fortroppen og flankerne havde strenge ordrer om at holde sig mindst 100 yards foran hæren, og de patruljer, der skulle støtte spejderne, skulle holde sig mindst 50 yards foran og til stadighed have mindst en mand så langt bagude, at han var inden for syns afstand af fortrop og flanker.

De ansvarlige officerer blev truet med streng straf, hvis de forsømte det, medmindre det skyldtes terrænforholdene. Ved nattetid skulle de fremskudte vagter forsøge sig med fældede træer, så de ikke kunne løbes over ende, men de måtte ikke bruge træerne til at lave vagthytter. Gjorde hæren holdt, skulle alle enheder stå i dobbelt geled og hvert geled gøre front udad. Enhver, der tog en skalp fra ubudne gæster, ville blive belønnet med 5 pund pr. skalp.

At frygten for indianerne ikke var falsk alarm, viste sig snart, da uforsigtige, der vovede sig for langt frem, mistede liv og skalp eller forsvandt, ligesom udsendte kurerer forsvandt. Blandt de forsvundne

Braddocks styrker krydser Monongahelafloden den 9. juli med kun 7 miles march til Fort Duquesne tilbage. Det ser imponerende ud, men mon det har set sådan ud i virkeligheden? Hvor er de 200 vogne og de 14 kanoner og haubitsere? Illustration af John Mackenzie.

var 18-årige James Smith, der blev bragt til Fort Duquesne og modtaget af 4-500 krigere iført lændeklæder og fuld krigsmaling og opstillet i to rækker medbringende solide knipler. James Smith gennemførte næsten spidsrodsløbet og vågnede op på fortets infirmeri, hvor hans tilfangetagere ivrigt ventede, dog ikke for at give ham en ny omgang, men for at rose hans indsats og bringe ham hjem til adoption⁴.

Forbindelserne gik ikke udelukkende til Fort Duquesne, men også den modsatte vej, da militsofficeren Robert Stobo, der blev tilbageholdt som gidsel ved Fort Necessity's overgivelse året før, fik sendt en detaljeret beskrivelse af fortet og dets besætning afsted til Washington og Braddock med en indiansk ven, mens andre indianere bragte besked om, at fortet endnu ikke var blevet forstærket med regulære franske tropper. Efter Braddocks nederlag fandt franskmændene Stobos brev, men takket være endnu en indiansk ven lykkedes det Stobo at undslippe fra fortet.

De værste forhindringer, hæren mødte, skyldtes ikke indianerne, men naturen. En væsentlig del af styrken måtte gøre skovhuggertjeneste, mens kammeraterne holdt vagt; klipper blev sprængt; vogne brød sammen, og forsyningskolonnerne sakkede agterud. Selv om der ikke var større muligheder for at proviantere, forstod soldater og milittsfolk at klare sig, og 6. juni skrev kaptajn Cholmleys unge oppasser, at i dag spiste vi slange, bjørn og hjort⁵.

Braddock søgte at fremskynde marchtempoet ved at returnere yderligere overflødig udstyr til Fort Cumberland, en konvoj blev ledsaget af "de 50 værste rangers", idet værste her betyder "dem, de andre rangers helst så meget langt borte, når det blev alvor". Braddock og Washington besluttede yderligere at løbe risikoen ved at dele hæren, så de bedste enheder under Halkett fortsatte så hurtigt som muligt,

mens Dunbar fulgte efter med trænet og eskorte.

De så ingen indianere, men en bjørn i et træ

Braddocks styrke udsendte patruljer, der skulle tage kampen op med franskvenlige indianere, men de stridende parter gik vild af hinanden. Spejderne fandt kun en forladt lejr, hvor der var efterladt fornærmende indskrifter på træerne, og måtte en anden gang melde, de intet havde set, bortset fra en bjørn i et træ. Den 1 juli frygtede man sågar, at man var faret vild og gået forbi Fort Duquesne. Den 6. juli lykkedes det Braddocks indianere at overraske og dræbe en fransk spejder og indkassere 5 pund, men franskvenlige indianere sagde tak for sidst ved at dræbe en soldat og en soldaterhustru og skalpere dem og såre endnu to soldater, men de havde med Cholmleys oppassers ord "endnu ikke fået skalpen af den ene sårede, da vores patrulje og vore indianere kom til undsætning". Under skudvekslingen blev Monacatothas søn dræbt, formentlig som offer for friendly fire. Den dræbte blev jordet med alle militære æresbevisninger.

Braddocks hær nåede Monongahelafloden den 8 juni, hvor alle ventede, at franskmændene og deres allierede ville søge at standse dem. Overgangen blev forberedt grundigt og fandt sted den følgende dag. Imod alle forventninger blev overgangen ikke forstyrret, og en sejrseufori bredte sig.

Få dage forinden havde Washingtons bedste spejder Christopher Gist meddelt, at der var meget få mand tilbage i Fort Duquesne, og det manglende forsvar kunne tyde på, at det ikke var lykkedes franskmændene at mobilisere indianerne. Det værste, der kunne ske, var, at franskmændene selv ødelagde fortet. Braddock og Washington besluttede at satse alt på en

Braddocks styrker falder i baghold tæt ved Fort Duquesne den 9. juli 1755.

Slaget ved Monongahela

ilmarch, så man senest den 10 juli kunne angribe Fort Duquesne, inden franskmandene flygtede eller samlede sig til modstand. Halkett frarådede at marchere hurtigere, end spejderne kunne sikre terrænet, men Braddock stod fast, og til tonerne af "Grenadiers March" begav man sig af sted for at sige tak for sidst for Fort Necessity.

Franskmændene var faktisk i alvorlige vanskeligheder. De lovede forstærkninger fra Frankrig ville ikke nå Fort Duquesne i tide, og selv om de udstationerede officerer og officerselever havde udnyttet deres personlige relationer til at bringe mange krigere til fortet, så hæftede indianerne sig ved, at det faktisk var lykkedes Braddock at bringe en hær, der var langt større end selv den tapreste kriger i sit værste mareridt kunne forestille sig, gennem vildmarken medbringende de frygtede kanoner. og hæren havde spejdet så godt og marcheret så koncentreret, at alle raids mod den havde været nålestiksaktioner, der kun havde forhøjet dens agtpågivenhed. Krikerne påskønnede de underholdningsmæssige kvaliteter, den mørbankede James Smith og de andre fanger havde lagt for dagen, men fandt situationen så usikker, at da kommandant Contrecoeur og hans næstkommanderende Beaujeau foreslog et angreb ved Monongahelafloeden den 8. juli, nægtede de pure at forpligte sig, selv om Beaujeau dansede krigsdansen for dem. Redningen kom i form af en større skare krigere, der ankom om morgenen den 9. juli og tilbød at bistå Contrecoeur. Forstærkningen bragte de tøvende på andre tanker, og kaptajn Beaujeau drog afsted med 33 udstationerede officerer, 72

soldater, 146 canadiske militsfolk og pelsjægere og 700 indianere i håb om at kunne nå at lægge et baghold⁶.

Så vi 5 eller 6 fjender, var det store sager

Selv under en ilmarch holdt Braddocks styrke formationen: Forrest kom en mindre styrke pelsjægere til hest og til fods som spejdere og bag dem en patrulje af deres kammerater. 200 meter bagude fulgte Braddocks fortrop af grenaderer under oberstløjtnant Gage, derefter St. Clair med en større gruppe militsfolk, der skulle bane vej, hvis skoven og terrænet gjorde knuder, derefter Braddock og hans stab fulgt af hovedstyrken, der marcherede i to geledder på hver side af vognene og trænet. På hver flanke var udsendt patruljer.

Såvel Braddocks hær som Beaujeaus fransk-indianske styrke troede, at fjenden var langt borte, så forbløffelsen var lige stor, da Braddocks spejdere stod over for Beaujeaus folk. Spejderne brølede: "Indianerne!" og ilede tilbage til patruljen, der skyndte sig tilbage til fortroppen og ud af skudlinjen, mens de engelske grenaderer dannede en 2-mand dyb skyttekæde og sendte en ødelæggende salve mod fjenden. Beaujeau blev ramt, mens han forsøgte at få sine folk i stilling, og da Gages fortrop yderligere lod deres 2 kanoner tale, tog en større gruppe canadiere og indianere flugten. Gages folk og spejderne brølede hurra, det her var tak for sidst for Fort Necessity.

Beaujeaus næstkommanderende Dumas foretrak død frem for vanære og tog kampen op sammen med andre, der følte, at flugt var selvmord, hvorfor de dækkede sig bag træer og sendte velrettede skud mod englænderne. Andre canadiere og indianere søgte sikkerhed på flankerne og

begyndte at skyde derfra, mens de flygtende, der hørte, kampen fortsatte, vendte tilbage. Gages flankepatruljer var enten søgt ind til fortroppen, da kampen begyndte, eller blev nu løbet over ende af indianerne, og Gages styrke blev nu beskudt forfra og fra siderne, mens de engelske geværssalver ikke lod til at have nogen virkning mod folk, der holdt sig i dækning. Derimod blev de beredne engelske officerer pillet af hestene, unge kaptajn Cholmley døde, før kampen var 10 minutter gammel, og grenadererne fik en uhyggelig fornemmelse af, at de var omringet af en usynlig, men på ingen måde lydløs fjende.

Braddock fik melding om, at Gage var i kamp, men at fjenden næppe oversteg 300 mand, og hurraråbene tydede på, at fortroppen havde overtaget. Braddock ilede frem med sin stab og halvdelen af de regulære tropper under oberstløjtnant Burton. En anonym overlevende hævdede siden, at Braddock og hans folk stormede frem "uden nogen orden eller formation, men snarere som en flok drenge, der havde fået fri fra skole" (Cholmley xvii), men her er formentlig tale om en efterrationalisering, da formløsheden først greb om sig, da forstærkningen rendte ind i fortroppen.

Gage, der havde lidt et voldsomt mandefald og frygtede at blive omringet, lod nu sine mænd rykke tilbage sammen med St. Clairs skovarbejdere samtidig med, at forstærkningen under Burton nåede frem og selv kom under ild. Skovarbejdere og overlevende grenaderer søgte sikkerhed i mængden og løb ind i Burtons rækker, der kom i uorden, da hans befalingsmænd nu også fik deres del af fjendens opmærksomhed.

Den engelske hær oplevede, at de tætte geledder, der gjorde det engelske infanteri til slagmarkens dronning, blev en dødsfælde, når man stod over for en mobil fjende af skarpskytter, der pure nægtede at angribe, men foretrak at skyde fra dækning. Lektien ved Monongahela blev desværre siden ignoreret, da 44. regiment ikke 70 år senere igen blev udslettet af mobile skarpskytter, denne gang uden for Kabul i 1841. Uden officerer og befalingsmænd og sat i en situation som soldaternes, for mange alt for kortvarige, træning ikke havde forberedt dem på, blev de grebet af panik, og formationen opløstes i en 15-20 mand dyb horde, der blot skød ukoncentreret mod en usynlig fjende. Artilleristerne og sømændene fik faktisk affyret kanonerne og opretholdt skydningen, selv om riffelilden tyndede ud i kanonbesætningerne. Og spejderne, Monacatoothas indianere og rangers, der holdt hovedet koldt, tog kampen op fra dækning bag træer, selv om de kom i dobbeltild, da den store horde soldater og provincials ikke kerede sig om, hvorvidt deres skud også

ramte deres egen yderste forsvarskæde. En del engelske og amerikanske befalingsmænd, der søgte at bringe soldaterne tilbage i om ikke geled så dog skyttekæder, blev ofre for friendly fire, selv om det hist og her lykkedes at sætte modangreb ind. De grupper, der formåede at holde sammen og kæmpe fra dækning, opdagede, at fjenden foretrak at skyde ind i den mere og mere kaotiske hob, mens besluttede modstandere blev undgået.

Braddock søgte at genvinde initiativet og beordrede Burton til at erobre en flankestilling, så man kunne få fjenden under dobbeltild, men Burton og de resterende grenaderer blev drevet tilbage af præcisionskydning, og Braddock selv dødeligt såret. Oberst Halkett faldt sammen med sin yngste søn, William Shirley blev også dræbt, Orme, Gage, St. Clair og Burton var sårede. Kanonerne var gået tabt, flere og flere soldater flygtede tilbage mod vade stedet, og efterhånden som begge parter ammunition slap op, blev det klart, at de engelske bajonetter ikke var til større nytte over for en modstander, der forstod at bruge tomahawk og skalperkniv. Washington, der var den eneste overordnede officer, der var i live i forholdsvis uskadt tilstand, fik samlet nok soldater og militsfolk til at dække retræten og redde i det mindste nogle af de sårede, mens indianerne og canadierne gik i gang med at plyndre slagmarken. Slaget havde varet 2 timer, franskmændene, canadierne og indianerne havde 23 faldne, englænderne og amerikanerne 500, mens det lykkedes for tæt på 500 sårede at slippe væk fra slagmarken. Braddock blev hjulpet fra slagmarken af Washington og døde af sine sår den 13. juli 1755, 4 dage efter slaget. Hans sidste ord var: "Næste gang får de ikke lov at lave det nummer med os." Før han døde, gav han Washington sit uniformsskærf. Det siges at Washington bar skærfet resten af sit liv.

Dunbar, der stadig rådede over en betydelig styrke og hovedparten af hærens udstyr og ammunition, tabte i den grad modet ved synet af resterne af Braddocks hær, at han lod størstedelen af udstyret ødelægge og trak sig tilbage til Philadelphia! Panikken bredte sig til Virginias hjemmeværende milits, selv om det lykkedes Washington at rejse et frivilligt forsvar, der holdt Fort Cumberland. Men for grænseegnene blev de næste år et mareridt, der bedst skildres i en fransk rapport: "Der går nu ikke en uge, uden vore indianere barberer englænderne på en måde, de helst er fri for."

Ved Monongahela stødte to væsensforskellige kampformer sammen i et uforudset møde. Hverken Braddock eller Washington havde forudset, at indianerne ville vove et regulært slag mod en overlegen fjende, men snarere frygtet slå-til-og-

Den dødeligt sårede Edward Braddock, skudt gennem lungerne trækker sig tilbage fra slagmarken med resterne af sine styrker

stik-af-aktioner eller angreb på isolerede enheder. Da begge parter blev lige overraskede over mødet ved Monongahela, er det spørgsmålet, om det var fysisk muligt at gennemføre en effektiv rekognoscering. Det er vigtigt at huske, at Braddocks styrke ikke var nogen sammensvejet veteranenhed. De to regulære regimente var bragt op på fuld styrke ved lån og rekruttering, og den typiske kolonist i styrken var snarere skovhugger og vejarbejder end skarpskytte og pelsjæger. Gages dispositioner var i overensstemmelse med de militære erfaringer, man rådede over: Såvel regulære tropper som skotske klankrigere var blevet standset af disciplineret salveskydning, men mod en modstander, der forenede forsvar, bevægelighed og ildkraft, blev den engelske taktik selvmorderisk. Hvorvidt indianernes omringning af Gages fortrop var en bevidst plan eller blot skyldtes en naturlig uvilje mod at tage kampen op med den engelske front, når den kunne beskydes fra flanken, er uklart. Det er spørgsmålet, om nogen samtidig europæisk hær kunne have overlevet at få sin kommandostruktur skudt ned så metodisk, som det skete for Gages fortrop. En mere koldblodig veteranhær kunne måske have kæmpet sig ud af krisen ved at gå til modangreb på flankerne og lade Burtons undsætning brase gennem det, der var tilbage af det franske centrum, men fra det øjeblik, hæren blev låst fast i "den store hob", var katastrofen uoprettelig.

Braddocks sidste ord blev profetiske. Mens indianerne og franskmændene ikke så nogen grund til at modificere deres taktik, satte englænderne og amerikanerne på at uddanne let infanteri og rangers i regulære enheder, der kunne tage kampen op og sikre de regulære enheder mod

overraskelser. Det lette infanteris muligheder blev understreget, da oberst William Johnson med sine irokesere og Shirleys militsfolk den 8. september 1755 ved Lake George tilføjede den regulære franske hær i Canada under general Dieskau et nederlag, der beviste, at traditionel europæisk taktik var en genvej til en hurtig død i Amerika.

Amerika vundet i Tyskland?

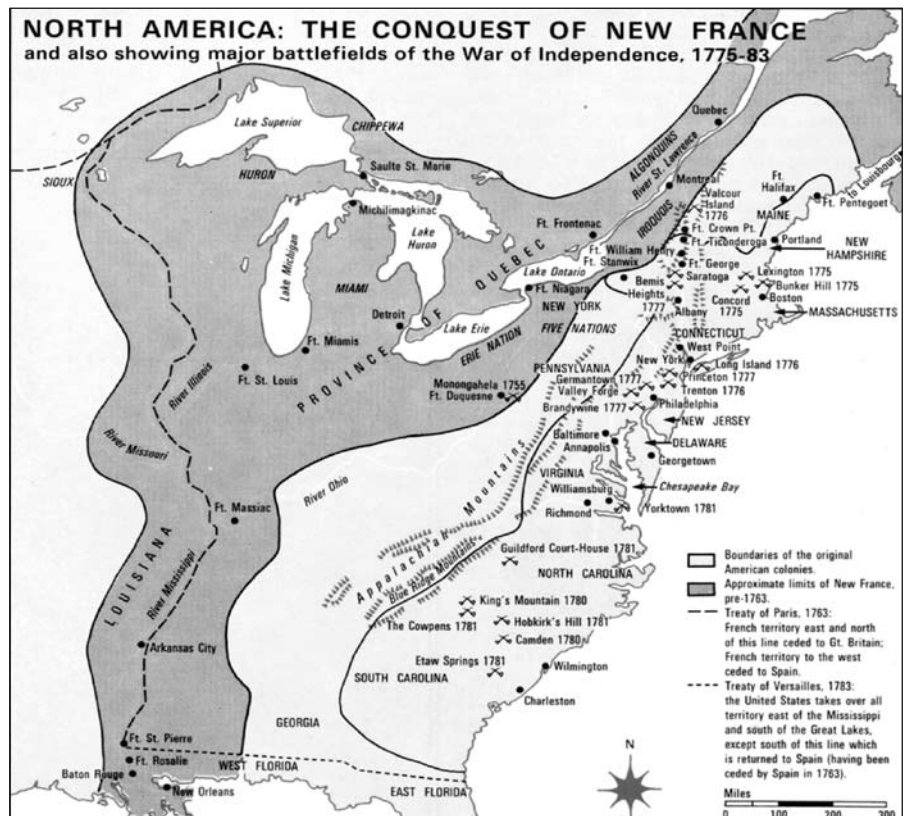
Slaget ved Monongahela udløste ikke Den preussiske Syvårskrig, selv om spændingen mellem England og Frankrig steg. Eksplosionen kom i 1756, da Preussen forlod alliancen med Frankrig og lovede England at beskytte Hannover. England håbede, at tabet af Preussen som allieret ville afholde Frankrig fra krig, mens Preussen forventede, at Englands støtte ville afholde Østrig og Rusland fra at tage en revanche-krig om Schlesien. I stedet allierede Østrig og Rusland sig med Frankrig, og krigserklæringerne fløj. Forsvaret af Hannover brød sammen, hertugen af Cumberland måtte 1757 overgive sig med den engelsk-hannoveranske hær ved Kloster-Zeven med et så ydmygende kapitulationsdokument, at Parlamentet nægtede at godtage det. Friedrich II viste, han var der Grosse med sejrene ved Lobositz, Rossbach og Leuthen, og hans svoger Ferdinand von Braunschweig generobrede Hannover og førte englænderne til sejren ved Minden. Med Frankrig bundet i Europa erobrede England havene og under utraditionelle generaler som Wolfe og Clive vandt man Nordamerika og Indien, om end William Pitt begrundede engelsk økonomisk hjælp til Preussen med, at sejren i Nordamerika blev vundet i Tyskland. I 1763 sluttede England separatfred og sikrede sig et im-

Captain Robert Orme i officersuniform fra Coldstream Guards. Malet i London af Sir Joshua Reynolds i årene efter Monongahela felttoget. Orme følte, at man bebrejdede ham fiaskoen, og tog sin afsked fra hæren.

Slaget ved Monongahela

perium, mens Preussen blev reddet af Friedrichs militære geni og et regeringskifte i Rusland. England havde et gigantisk imperium og en gigantisk nationalgæld. Engelske skatteydere forventede, at de amerikanske kolonier betalte deres del af regningen, om ikke med skatter så gennem afgifter, bl.a. på te, men hvad det førte til, er en anden historie.

Oversigtskort over slag og felttog i forbindelse med erobringen af New France samt uafhængighedskrigen 1775-83

Slagmarken ved Monongahela ligger nu i industribyen Braddock, Pennsylvania. På stedet, hvor kampen brød ud, ligger nu en forladt automobilforretning, som man søger at ombygge til museum og visitorcenter i håb om at sikre byen de arbejdspladser, som krise og stagnation har kastet den ud i.

Braddock blev begravet midt på vejen et stykke fra slagmarken, hvor resterne af hæren gjorde holdt for at blive reorganiseret. Washington forrettede begravelsesri-

tualet, da præsten var alvorligt såret. I 1804 fandt et hold vejarbejdere resterne af Braddock begravet i vejen. Fundet blev opgravet og begravet i en ny grav i nærheden, hvorover et marmormonument blev rejst i 1913. Benjamin Franklins selvbiografi indeholder et citat fra en samtale med Braddock, hvor han udtrykkeligt advarer generalmajoreren om, at hans plan om at marchere sine styrker gennem en snæver dal mod fortet vil være farlig på grund af muligheden for et baghold.

Noter

1. I Anne Jürgens roman "Blå Fugl, irokesernes plejesøn" bliver den 9-årige hovedperson, nybyggerdrengen George, sendt med militsen for at opfylde landsbyens kvote ud fra princippet "Her ved grænsen må man være voksen, når man er 9 år gammel", situationen er usædvanlig, men ikke usandsynlig.
2. De franske missionærer fandt, at indianernes friere moralformer gjorde relationerne et nummer for personlige, men måtte affinde sig med, at hensigten helligede midlet.
3. En af fangerne fra Fort Granville var 16-årige Simon Girty, der efter et næsten gennemført spidsrodsløb vågnede op hos sin nye familie, der roste hans mod og udholdenhed, mens de doktererede på hans brækkede arm og et par bøjedede ribben. Indianske kilder hævder, at formålet med spidsrodsløbet var en optagelses- og velkomstsceremoni, der gav fangerne en lejlighed til at vise deres mod. Hvis man lod kvinder og yngre børn løbe spidsrod, var det kun for sjov, og så var det kun squaws og jævnaldrende børn, der måtte svinge kæppene. Indianerbørnene med kæppene har dog haft lettere ved at se det morsomme end de nybyggerbørn, der lagde ryg og bagdel til løjerne.

4. James Smiths nye familie integrerede ham ved at trække de hår, der ikke hørte til skalplokken, ud, hvorefter han blev oversmurt med maling og siden skrubbet ren af squawerne, der forsikrede ham om, de ikke var i færd med at drukne ham, hvorefter han blev fejret med en stor fest. Forfatteren Anna Jürgens brugte James' oplevelser som model for sin roman Blå Fugl, Irokesernes plejesøn (1953), idet hun lod sin helt Georg /Blå Fugl være betydeligt yngre end James. James Smith vendte tilbage til det hvide samfund og organiserede Conococheague Rangers, en eliteenhed, der kæmpede, klædte sig og malede sig som indianere. Med Smith som oberst blev de koloniernes helte, da de under et af de talrige forspil til Revolutionen med præcisionskydning tvang en engelsk eliteenhed og Skattevæsenet til overgivelse.
5. Kaptajn Cholmleys anonyme unge engelske oppasser førte øjensynligt dagbog under hele kampagnen. Han overlevede kampen ved at slutte sig til en af de grupper, der kæmpede på vildmarksvis, og hans kommentarer til felttoget giver et godt billede af historien oplevet nedefra af en ukuelig overlever.
6. Først i 1763 forstod indianerne den europæiske opfattelse af krig, da høvding Pontiac samlede

stammerne til fælles modstand, men selv om han var på nippet til at løbe de sejrige briter over ende og holdt kampen gående indtil 1765, kæmpede indianerne på egen hånd forgæves. Havde Pontiac samlet stammerne i 1755 eller 1756, kunne krigen have fået et andet forløb.

LITTERATURLISTE

- Rene Chartrand: Monongahela 1754-55, Osprey Campaign 140, Osprey 2004
- Rene Chartrand: Colonial American Troops 1610-1774 1-3, Osprey Men at Arms 2003 (CAT-1)
- Charles Hamilton: Braddocks Defeat, University of Oklahoma Press 1959 (Cholmley)
- John Nielsen: Kampen om Amerika, Odense Universitetsforlag 1991
- The James Smith Story <http://www.fortloudon-pa.com/history.htm>
- Timothy Truman: Wilderness, the true Story of Simon Girty, Lancaster, PA, 1989

Chakotens opdaterede mødeprogram for 2008

Søndag den 3. August kl. 12-17. Chakotens Sommerekursion til Lejre Forsøgscenter

Kom til Lejre og få én på opleveren. Rejs dig op af den bløde lænestol, ret de krumme knæ, læg de støvede bøger til side og se historien folde sig ud for øjnene af dig. Dette er noget andet end History channel.

Tag familien med og se når Nord- og Sydstatssoldater mødes med blafrende flag i krudtrøg, heste der galopperer, kanonerne tordner og eksplosionerne sender røgskyer i vejret. Se de mange soldater svæde i uldtojet, mens ordrene flyver og trommerne dundrer.

Jo – det er større og bedre end nogen- sinde i Lejre.

Gå også en tur i de autentiske teltlejr med skønne damer i store kjoler, se flotte uniformer, våben og udstyr i deres rette element. Men pas på – de søger nye rekrutter! Felt-lazarettet viser, hvordan man sædvanligvis gjorde ved skudsår - man amputerede! De søger også frivillige forspersoner.

Se også de civile i deres egen lejr med små boder, med tidstypiske varer.

Soldater og civile vil være på stedet fra fredag til søndag, og der er normal åbningstid alle dage, hvis I er forhindret søndag. Det er en god ide at tage madkurven under armen og enten spise i én af lejrene eller under slaget. Man behøver ikke at tilmelde sig forinden og finder selv ud af samkørsel, man mødes blot på P-pladsen foran indgangen kl. 12.

Lejre Forsøgscenter

Slange alleen 2 · 4320 Lejre

Bus 233 kører direkte fra Lejre station.

Åbningstider 10 – 17

Priser voksen 110 kr Børn 3-11år. 70 kr.

Læs mere: <http://www.lejre-center.dk>

eller kontakt

Aksel Willumsen tlf.32540177,

e-mail: akse@corfitz.com eller

Leif Christensen 21341956

e-mail leif.c@mail.dk

Onsdag 13. august

Hyggemøde,

Mødet starter med overværelse af kastelskoncert fra kl. 19.00 til 20.00 på kirkepladsen ved Den Kongelige Livgardes Musikkorps. Medlemmerne opfordres til at medbringe ting fra deres sommerferie. Museums besøg, indkøb af figurer, bøger, tidsskrifter og lign.

Onsdag 3. september.

Spanierne i Danmark, 200 år.

John Winther Hansen fortæller om situationen op til 1808 og hvorfor det fransk-spanske hjælpekorps på 26.924, hvoraf ca. 15.000 var spaniere, kom til Danmark i marts 1808. Det blev et kulturmøde, der satte sig spor i dansk litteratur såvel som i en folkelig bevidsthed om forskelle mellem en dansk og en sydlandsk væremåde.

I anledning af 200-året for begivenhederne er der taget initiativ til en vandreudstilling på 4 museer med bl.a. originale genstande efterladt af spanske soldater. Chakoten deltager i vandrestillingen på 3 af museerne med figurer fremstillet og bemalet af John Sjøberg, Christian Raun og John Winther Hansen. Under rubrikken redaktøren orienterer fremgår det, hvor udstillingen befinder sig i efteråret 2008.

Onsdag 1. oktober

Anvisningssalg.

Der afholdes anvisningssalg og børs. Bøger, figurer og samlesæt. De, der har meddelt mailadresser, får lister over det anviste tilsendt pr. mail. Listen lægges desuden på Chakotens hjemmeside. De, der ikke har opgivet mailadresse, kan få tilsendt liste over det anviste mod at indsende en A4 kuvert forsynet med adresse og kr. 6,50 i porto til:

Christian Raun, Carl Bernhards vej 17, 3.th, 1817 Frederiksberg C.

Søndag 26. oktober,

kl. 12.00 – 16.00.

Miniaturemilitær i Kastellet

Selskabet afholder Miniaturemilitær i "Gamle Varmecentral" i anledning af Kastellets fødselsdag og åbent hus arrangement. Der vil samtidig være adgang til Kastellets samlinger og museer.

Vi afholder som foregående år udstillingen "Miniaturemilitær" i "Gammel Varmecentral" hvor der vil være figurstøbning, figurbemaling,

krigsspil og figurer/dioramaer og meget andet – til glæde for store og små. Kastellet vil også som tidligere år, stille med et stort program af militært tilsnit.

Er der medlemmer som har tid og lyst til at være med til at udstille figurer, og/eller være ambassadører for selskabet mm. hører vi gerne fra jer. Men man er selvfølgelig også velkommen til bare at besøge os og få en snak.

Kontaktpersoner er:

Leif Christensen, tlf.28 26 70 83,

e-mail: leif.c@adr.dk eller

Christian Raun, tlf. 33 31 21 22,

e-mail: c.raun@webspeed.dk

Onsdag 5. november.

Kursus:

Hvordan skaber man sin egen figur fra bunden af samt udformning af støbeforme og støbningen. Christian Raun m.fl. står for "hands on" (evt. workshop)-projekter for mindre grupper, således at alle kommer til at se processerne på nært hold. evt. workshops

Lørdag 29. november.

Julemøde og årskonkurrence.

Kl. 18.00 i Kastellet, Hestestalden, Nordre magasin. Fra kl. 17.30 - 18.30 er der indlevering af udstillingsgenstande til årskonkurrencen.

Herefter er der smørrebrød med dertil hørende julehygge, kaffe og kage. Pris for spisning er 75,- kr. for voksne og 25,- kr. for børn under 15 år. Vin, øl og sodavand kan købes til rimelige priser. Selskabets medlemmer opfordres til at tage ægtefælle/samlever og børn med til det populære arrangement. Også i år er Figurina Danica inviteret til at deltage i konkurrencen.

Tilmelding

Afhensyn til indkøb af smørrebrød m.m. bedes deltagerne tilmelde sig til:

Aksel Willumsen, tlf. 32 54 01 77 eller

på e-mail: akse@corfitz.com. senest

onsdag den 21. november.

Årskonkurrencen

► **Konkurrencens kategorier er:**

1. Enkeltfigurer/rytterfigurer op til 65mm.
2. Enkeltfigurer/rytterfigurer over 65mm.
3. Figurgrupper/vignetter (indeholdende max. 4 figurer i alle størrelser).
4. Dioramaer og opstillinger.
5. "Fra det hjemlige skatkammer".

Alt kan tilmeldes denne kategori.

Nogle eksempler: tegninger, replicavåben, publikationer, temaer om frimærker, medaljer osv. – eneste betingelse er, at man på en eller anden vis har gjort en særlig indsats for at fremstille, eller samle det udstillede.

Også i år er der en uforpligtende børnekategori med præmier (slikposer) til alle dem som deltager. Det er bare med at

kickstarte børnene - de er jo selskabets fremtid

Præmier

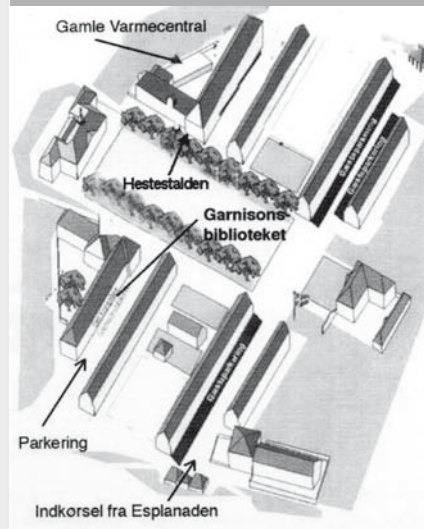
Der er - som altid - præmier inden for alle 5 kategorier. Præmierne er Chakotens flotte Diplom, Chakotens prægtige vin.

Desuden er der "Best in Show"-præmien som går til den udstillingsgenstand af alle, som får flest stemmer og belønningen er selskabets flotte skjold.

Alle onsdagsmøder er kl. 19.00 og finder - med mindre andet er angivet i mødelisten - sted i Hestestalden, Nordre Magasin.

Se kortet over Kastellet og læs mere udførligt om aktiviteterne på Chakotens hjemmeside.

Kort over Kastellet

Anmeldelse af Årbok 2007 – Norsk Våpenhistorisk Selskap

Af Claus Mogensen

Norsk Våpenhistorisk Selskap har som sædvanlig produceret en lille perle af en årbog, med meget interessante og vel-skrevne artikler ledsaget af flotte illustrationer i såvel farve som sort/hvid. I år indeholder årbogen desuden et emneregister, der omfatter alle årbøgerne siden starten i 1977.

2007-Årbogen indholder følgende artikler:

En skiløperhirschfenger? Af Trond Bækkevold

Ingeniørkorpsets uniformer indtil 1815. Af Karsten Skjold Petersen

Uniformene til den norske hærs kavaleri. Del I – Dansketiden. Af Erik C. Aagaard

Norske sjakoter frem til 1845. Af Knut Erik Strøm

Snappplåskonstruktioner i Europa og Norge – del I. Af Arne Emil Christensen

Som det fremgår, henvender 2007-årbogen sig som tidligere årbøger i stor ud-

strækning til danske uniforms- og våbeninteresserede, da alle artiklerne helt eller delvis omfatter tiden hvor Norge og Danmark udgjorde et samlet rige.

Årbogen skal roses for sit engelske sammendrag efter hver artikel, ja selv i emneregistret. Der er tale om en funktion, som blev introduceret i 1982, og som har været fastholdt siden. Det giver årbogen et internationalt vingesus og anvendelsesmuligheder langt uden for Skandinavien.

Det seneste emneregister blev bragt i 2001/02-årbogen. Som anført indholder 2007-årbogen et opdateret emneregister på 22 hovedoverskrifter hvoraf flere har underoverskrifter. Det er her interessant at foretage en sammenligning med dansk våbenhistorisk årbog, der kun har 12 (1999) hovedoverskrifter. En sammenligning bekræfter, at man har en noget bredere tilgang til det våbenhistoriske i Norge. Det opdaterede emneregister gør netop denne årbog særlig værdifuld, da det giver overblik over alle de udgivne artikler i den 30-

årige periode siden starten i 1977. Det er planen at opdatere emneregistret hvert 5. år.

Da vi i Dansk Militærhistorisk Selskab er i færd med for første gang at udarbejde et rigtigt emneregister over de samlede udgivelser af Chakoten, er der mange gode ideer at hente i årbogen. Blandt andet kan en artikel have flere indgangsvinkler, og kan derfor findes under forskellige hovedoverskrifter.

Man hæfter sig også ved det interessante faktum, at det i Norge har været muligt at skabe interesse for dannelse af en redaktionskomite.

241 sider rigt illustreret i farve og sort/hvid

Pris N.kr. 150,- plus porto
Købes på følgende adresse:
Norsk Våpenhistorisk Selskap
c/o Tollef Moe, Slemdalsvn. 33b
0373 Oslo, Norge

Oversigt over farvebilleder

FORSIDEN

Billedet vedrører artiklen om slaget ved Monongahela. Franskmænd og indianere, beskyttet af klipper, væltede træer og skoven i øvrigt, skyder ind i de tætte rækker af britiske soldater og rammer General Braddock. Udsnit af maleri af Edwin Deming

FORSIDENS INDERSIDE

Billeder vedrørende artiklen om Napoleons indtog i Rusland 1812, 3.del. Slaget ved Saltanovka 23. juli 1812, mellem 1. franske korps og 7. russiske korps. Billederne forestiller henholdsvis fransk artilleri i udkanten af landsbyen Fatova og russisk infanteri, der stormer hen over broen over åen ved Saltanovka. Tegnet af Chr. Würigler Hansen.

BAGSIDENS INDERSIDE

Billeder fra artiklen vedrørende Svenskekrigene og krigsspil 1657-60. Billederne forestiller bl.a. dansk artilleri i stilling på en bakketop.

BAGSIDEN

Billed fra artikel om the Battle at Shiloh 6. og 7. april 1862, hvor nordstats styrker rykker frem til angreb med fodfolk, kavaleri og artilleri. Samt 2 billeder fra artiklen Costumes militaires français (1439-1814). Boganmeldelse af et hovedværk i fransk uniformologi med: Cent-Suisses et chevau-léger de la Garde, 1610, Louis XIII, samt Cavalerie, réglement de Colonel-général: maréchal des logis et officier; à l'arrière plan: officiers de cavalerie en campagne; 1724, Louis XV

